

ΕΘΝΙΚΟ ΜΕΤΣΟΒΙΟ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟ

ΔΠΜΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ - ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΧΩΡΟΥ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΑ _ ΧΩΡΟΤΑΞΙΑ

Διπλωματική Εργασία:

**Οικιστική αποκατάσταση μετά
από καταστροφές.**

Μνήμη και Δομημένος Χώρος.

**Η περίπτωση της
Πόλης της
Ζακύνθου.**

ΠΛΑΤΥΠΟΔΗ ΜΑΡΙΑΝΝΑ
ΤΟΠΟΓΡΑΦΟΣ ΜΗΧ. ΕΜΠ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΣΑΡΗΓΙΑΝΝΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΖΑΚΥΝΘΟΣ, 2020

Περίληψη

Η παρούσα εργασία έχει ως πρωταρχικό σκοπό να αναδείξει τον τρόπο της ανασυγκρότησης της Ζακύνθου μετά τον καταστροφικό σεισμό του 1953. Η αποτίμηση και αξιολόγηση της ανασύστασης μιας νέας πόλης μετά ένα ιστορικό συμβάν που τελικά γίνεται “σταθμός” για την πόλη είναι αυτό που θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία. Αρχικά, γίνεται αναφορά στο γεγονός της καταστροφής μιας πόλης είτε από φυσικά αίτια είτε από εχθρικές ενέργειες. Η συνέχεια ή μη της ιστορίας μιας πόλης από καταστροφή είναι κάτι που απασχολεί αυτή την εργασία, όπως επίσης και το πώς η μνήμη υπεισέρχεται στην συνέχεια μιας πόλης μετά από καταστροφή. Η εργασία αυτή εστιάζει σε μια μελέτη περίπτωσης, την καταστροφή της Ζακύνθου το 1953. Αναφέρεται το ίδιο σεισμικό γεγονός του 1953 στα Ιόνια Νησιά. Αφού περιγράψει με συντομία το φυσικό και ιστορικό πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύχθηκε η πόλη της Ζακύνθου (ανάμεσα στο κέντρο και την παρακείμενη ακτή), θέτει τον παράγοντα «καταστροφή» ως βασική παράμετρο της οικιστικής της εξέλιξης και προσπαθεί να παρουσιάσει μια γενική εικόνα της πόλης τεκμηριώνοντας την μέσα από ενδιαφέρουσες σχεδιαστικές και φωτογραφικές απεικονίσεις. Στη συνέχεια παρουσιάζεται η δομή και τα χαρακτηριστικά της νέας – μετά το σεισμό του 1953 - Ζακύνθου, τα τοπία της, την πολεοδομική της δομή επιχειρώντας συγκρίσεις με την παλιά πόλη και καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι η σημερινή Ζάκυνθος, χτισμένη πάνω στην παλιά, αποτελεί σε κάθε περίπτωση και παρά τις όποιες ενστάσεις και προβληματισμούς μια ζωντανή της συνέχεια. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στις δράσεις που ανέλαβε το ελληνικό κράτος για την αντιμετώπιση των καταστροφών, την ανασυγκρότηση και αποκατάσταση της πόλης. Στόχος είναι να αξιολογήσουμε τις επιπτώσεις αυτών των δράσεων για να κατανοήσουμε με ποιους τρόπους η σεισμική καταστροφή επηρέασε την εξέλιξη της πόλης. Η υπόθεση εργασίας την οποία εξετάζουμε είναι ότι το γεγονός αυτό δημιούργησε μια ρήξη/τομή με το παρελθόν στη δημογραφική εξέλιξη και την οικονομική ζωή. την μετασεισμική φάση του νησιού, σε διάφορους τομείς, προκύπτει το πώς έγινε η ανάκαμψη της οικονομίας του νησιού η οποία επηρέασε σημαντικά και το δομημένο χώρο της, μέχρι να φτάσουμε στο σήμερα και στη σημερινή ανάπτυξη της Ζακύνθου. Η έμφαση δίνεται κυρίως στο ζήτημα του σχεδιασμού για την ανασυγκρότηση της πόλης μετά από τον σεισμό. Τέλος, παρατίθενται τα συμπεράσματα που προέκυψαν από την εκπόνηση αυτής της εργασίας.

Abstract

The primary purpose of this work is to highlight the way of reconstruction of Zakynthos after the catastrophic earthquake of 1953. The evaluation of the reconstruction of a new city after a historical event that eventually becomes a "station" for the city is what will be examined in this paper. Initially, reference is made to the destruction of a city either by natural causes or by hostile actions. Whether or not the story of a city from disaster is a continuation of this work, as well as how memory enters a city after a disaster. This work focuses on a case study, the destruction of Zakynthos in 1953. The same seismic event of 1953 in the Ionian Islands is reported. After briefly describing the natural and historical context in which the city of Zakynthos developed (between the center and the adjacent coast), he sets the factor of "destruction" as a key parameter of its residential development and tries to present a general picture of the city by documenting through interesting design and photographic illustrations. Then the structure and characteristics of the new - after the earthquake of 1953 - Zakynthos are presented, its landmarks, its urban structure attempting comparisons with the old city and concluding that today's Zakynthos, built on the old, is in every case and despite any objections and concerns a living continuation of it. . Special emphasis is given to the actions undertaken by the Greek state to deal with the disasters, the reconstruction and restoration of the city. The aim is to evaluate the impact of these actions to understand how the seismic disaster affected the development of the city. The working hypothesis we are considering is that this event has created a rift / intersection with the past in demographic development and economic life. The post-earthquake phase of the island, in various sectors, reveals how the recovery of the island's economy took place, which significantly affected its structured area, until we reach today and the current development of Zakynthos.

Περιεχόμενα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	5
1.1 Η καταστροφή της ιστορικής μνήμης γενικότερα.....	7
1.2 Σχέδιο πόλης στη φάση της ανασυγκρότησης.....	8
Κεφάλαιο 2: ΖΑΚΥΝΘΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΗ.....	12
2.1 Κάστρο και Αιγιαλός. Η ίδρυση της Πόλης της Ζακύνθου	12
2.2 Οι πολεοδομικές προσεγγίσεις της πόλης πριν το 1953	14
2.3 Η κοινωνική δομή στο χώρο.....	19
Κεφάλαιο 3: Η καταστροφή στη Ζάκυνθο	22
3.1 Οι σεισμοί του 1953.....	22
3.2 Οι συνέπειες της καταστροφής. Η λογική της «μπουλντόζας»	25
3.3 Συνέπειες στην κοινωνία. Το Κύμα φυγής από το νησί.....	29
Κεφάλαιο 4: Η ανοικοδόμηση και η ανασυγκρότηση της Ζακύνθου	30
4.1 Εισαγωγή	30
4.2 Η νομοθεσία της ανοικοδόμησης	32
4.3 Το σύστημα της αρωγής.....	34
4.4 Ρυμοτομία και διαχείριση των ιδιοκτησιών	38
4.5 Ο πολεοδομικός άξονας και το νέο σχέδιο πόλης	40
4.6 Δημόσια Κτήρια.....	43
4.7 Η μεταβολή στην κοινωνική δομή και το τέλος της «ευγένειας».....	44
4.8 Αξιολόγηση του έργου	45
Κεφάλαιο 5: Η συνέχεια μετά την καταστροφή	47
5.1 Η σύνδεση του χώρου με τη μνήμη. Μεταλλαγές στην αστική κουλτούρα.....	47
5.2 Από την καταστροφή στην ανάπτυξη. Το σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό προφίλ.	49
5.3 Το θεσμικό πλαίσιο σήμερα.....	51
5.4 Η fast track ανοικοδόμηση στη σύγχρονη Ζάκυνθο	52
5.5 Συμπεράσματα	53
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	55
ΠΑΡΆΡΤΗΜΑ.....	59

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η καταστροφή μιας πόλης είναι ένα τραγικό γεγονός με οδυνηρές επιπτώσεις σε όλα τα επίπεδα της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, στις διαδικασίες εξέλιξης της περιοχής και στην πραγματικότητα των κατοίκων της και των επιτευγμάτων τους. Μάλιστα, στην παγκόσμια ιστορία έχει καταγραφεί ένας τεράστιος αριθμός καταστροφών πόλεων. Αναλόγως το μέγεθος της, έχει παρατηρηθεί ότι μπορεί μέχρι και να σταματήσει την εξέλιξη του ανθρώπινου πολιτισμού και η καταστροφή της πόλης πλέον να χαρακτηριστεί ως ολική. Έχουμε δει στην ιστορία από αρχαιότατων χρόνων εκρήξεις ηφαιστειών και μεγάλης έντασης σεισμικές δονήσεις να έχουν εξαφανίσει ακόμα και μια ολόκληρη πόλη σε μικρό χρονικό διάστημα και να έχουν καταδικάσει ακμαίες μητροπόλεις σε ξαφνικό θάνατο. Το κοσμοϊστορικό γεγονός της έκρηξης του ηφαιστείου της Σαντορίνης πριν από 3.500 χρόνια αποτελεί ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα ολικής καταστροφής πόλεων. Το συμβάν της μινωικής έκρηξης έφερε το οριστικό τέλος της προϊστορικής Σαντορίνης αλλά και μερικών παράκτιων οικισμών της Κρήτης. Ξαφνικό θάνατο μιας πόλης έχουμε και στην περίπτωση της Πομπηίας. Το ηφαίστειο του Βεζούβιου στην Ιταλία το 79 μ.Χ, εξερράγη με αποτέλεσμα να αφανιστεί ολόκληρη η αρχαία πόλη της Πομπηίας και η ζωή να σταματήσει μοιραία και για πάντα. Αυτά είναι ίσως και τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα ολικών καταστροφών πόλεων που έχουν καταγραφεί στην ιστορία και έφεραν τον πλήρη αφανισμό ολόκληρων πολιτισμών και των ίδιων των κατοίκων τους. Αυτές είναι περιπτώσεις όπου μετά την καταστροφή δεν ακολουθούσε η ανοικοδόμηση και η αναδιοργάνωση της πόλης, αλλά ο χρόνος πάγωσε γι' αυτή μέσα σε μια στιγμή και δεν αναπτύχθηκε ξανά μετά το θάνατο της. Η αλήθεια είναι ότι στην πρόκληση φυσικών καταστροφών όπως η έκρηξη ηφαιστειών ή οι μεγάλης έντασης σεισμικές δονήσεις δεν υπεισέρχεται ο ανθρώπινος παράγοντας.

Υπάρχει όμως και η περίπτωση που ο άνθρωπος επεμβαίνει στην πόλη για πολεμικούς σκοπούς. Εδώ η καταστροφή πόλης γίνεται ηθελημένα και συνειδητά απ' τον άνθρωπο, με θύμα, εκτός φυσικά από ανθρώπινες ζωές, το δομημένο περιβάλλον. Στην παγκόσμια ιστορία βλέπουμε κατακτητές με πολεμικές ενέργειες να ξεθεμελιώνουν την πόλη κυριολεκτικά και να απαγορεύουν την ανοικοδόμησή της για καθαρά στρατηγικούς λόγους. Με την πάροδο του χρόνου όμως έχουμε δει τις πόλεις να ξαναγεννιούνται στην ίδια ή διπλανή θέση όπως συνέβη στο παράδειγμα της Βαγδάτης όπου βρίσκεται κοντά στην αρχαία Βαβυλώνα αλλά και την μεταγενέστερη της, Κτησιφών.

Σε μη ειρηνικές και μη δημοκρατικές συνθήκες, η καταστροφή του δομημένου περιβάλλοντος αποτελεί μια πολύ μεθοδική πράξη του κατακτητή. Και αυτό επειδή για να καταλάβει ολοκληρωτικά μια πόλη ο κατακτητής δεν αρκεί να κατέχει απλά τα εδάφη της. Πρέπει και να εξουδετερώσει τον πολιτισμό του αντιπάλου για να επιβάλει το δικό του, εξαφανίζοντας την ιστορική μνήμη στην πόλη. Στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο δεκάδες ήταν οι πόλεις που είχαν τεράστιο ιστορικό βάθος και βίωσαν την καταστροφή από πολεμικές πράξεις. Τυπικό παράδειγμα: η Βαρσοβία. Οι Ναζί στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο την κατέστρεψαν ολοσχερώς και το 1945 είχε μετατραπεί σε μια έρημο 20 εκατομμυρίων κυβικών ερειπίων με τον αστικό της ιστό να χάνεται σε ποσοστό 80%. Μεθοδικά, λοιπόν, όλα τα ιστορικά κτήρια της πόλης χάθηκαν μαζί με τον πολωνικό πολιτισμό, με στόχο την κυριαρχία των Ναζί. Επιβεβαιώνοντας τη στενή σχέση ανάμεσα στην αρχιτεκτονική και την

εξουσία, ο ναζισμός πάντα επιδίωκε την απώλεια της ιστορικής μνήμης της κατεχόμενης πόλης με στόχο να επιβάλει τις δικές του αρχές. Αντίστοιχες ενέργειες, και πάλι με στόχο την υποδούλωση του λαού, έγιναν και στα χρόνια της δικτατορίας στην Ελλάδα. Στο Ηράκλειο Κρήτης, υπό εντολή του Σ. Παττακού, συντελέστηκε ένα από τα μεγαλύτερα εγκλήματα καταστροφής στην ιστορία της πόλης. Αυτό είναι η κατεδάφιση του ναού του Σωτήρος (εικ. 2), στην πλατεία Κορνάρου, έναν ενετικό ιστορικό θησαυρό, μνημείο του 13ου αιώνα που είχε χαρακτηριστεί ως διατηρητέος. Φαίνεται λοιπόν πως η καταστροφή της ιστορικής μνήμης μέσα από την ισοπέδωση σημαντικών κτιρίων χρησιμοποιείται σαν όπλο σε πολεμικές πράξεις.

Εικόνα 1: Η κατεστραμμένη Βαρσοβία, μετά την καταστολή της εξέγερσης. Ιανουάριος, 1945

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/>

Εικόνα 2: Ο ιστορικός ναός του Σωτήρος, San Salvatore, στο Ηράκλειο, πριν την κατεδάφιση του με εντολή του δημοτικού συμβουλίου Ηρακλείου και τη σφραγίδα της χούντας των Συνταγματαρχών.

Πηγή: <http://history-pages.blogspot.com/>

Μια ακόμα περίπτωση καταστροφής πόλης και μνήμης, είναι όταν αυτή συντελείται από φυσικά αίτια, όμως μετά υφίσταται ανοικοδόμηση. Παραδείγματα αντλούνται από

γεγονότα όπως η μεγάλη πυρκαγιά του 1917 στην Θεσσαλονίκη και οι φονικοί σεισμοί του Βόλου και της Ζακύνθου στα μέσα της δεκαετίας του '50. Στην εποχή μας πλέον, οι κατεστραμμένες πόλεις δεν εγκαταλείπονται αλλά ανοικοδομούνται και συνεχίζεται η κατοίκησή τους. Αυτό όμως που έχει ενδιαφέρον, στην περίπτωση αυτή που μελετάμε, είναι το με ποιούς όρους έγινε η συνέχεια ή μη της ιστορίας τους. Η αποτίμηση και αξιολόγηση της ανασύστασης μιας νέας πόλης μετά ένα ιστορικό συμβάν που τελικά γίνεται "σταθμός" για την πόλη είναι αυτό που θα εξεταστεί στην παρούσα εργασία.

1.1 Η καταστροφή της ιστορικής μνήμης γενικότερα.

Παρατηρώντας την εικόνα των σύγχρονων ελληνικών πόλεων, το παρελθόν τους επιβιώνει στο παρόν μόνο σε επιλεγμένους τόπους, κυρίως σε μουσεία και μνημεία και πιο σπάνια σε μικρής έκτασης τμήματα του αστικού ιστού όπου αυτά γίνονται σύμβολο αυτού που χάθηκε. Δεν αποτυπώνεται ως μια ζωντανή οντότητα αλλά ως μια αναπόληση η οποία σβήνει με το πέρασμα του χρόνου. Λόγω των κοινωνικοοικονομικών μεταβολών, τα αστικά τόπια δεν διατηρούνται και δεν μεταμορφώνονται με κριτήριο την δημόσια ιστορία, τους κατοίκους και την «τοπικότητα» που συνδέεται με το παρελθόν. Αποτέλεσμα είναι βραδέως αλλά και ασταμάτητα να χάνεται το παρελθόν και να καταστρέφεται η ιστορική μνήμη της πόλης.

Αυτό βέβαια είναι κάτι που δεν μπορεί να το εμποδίζει κανείς και είναι μέσα στην εξέλιξη της ιστορίας. Έχοντας αντιληφτεί αυτό το γεγονός οι άνθρωποι προσπαθούν να διατηρήσουν κομμάτια «τοπικότητας» που τους συνδέουν με το παρελθόν του τόπου τους. Στοιχεία τέτοια που θυμίζουν το παρελθόν και την ιστορία μπορεί να είναι η αρχιτεκτονική των κτιρίων, το πολεοδομικό σχέδιο, ακόμα και χαρακτηριστικά κτήρια αλλά και η χρήση τους. Κατά κύριο λόγο δημόσια κτήρια, δημαρχεία, ναοί, πανεπιστήμια, μέγαρα, ανάκτορα, οχυρώσεις κ.α., ακόμη και συγκεκριμένα καταστήματα. Για παράδειγμα στην Αυστρία, Γερμανία, Ελβετία, βλέπει κανείς επιγραφές σε φαρμακεία ή σε ταβέρνες «Haus gegründet seit 1620» ή απλά «seit 1620» (φαρμακεία λόγω ειδικών αδειών για την λειτουργία τους, που περνούσε από πατέρα σε υιό αλλά και ταβέρνες που λόγω παράδοσης επιβιώνουν με το ίδιο όνομα ανεξάρτητα από τον ιδιοκτήτη). Έτσι, σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες έχουμε διατηρήσει ατόφιο ακόμη και σε ποσοστό 90-95% τον οικοδομικό πλούτο και την εικόνα της πόλης, ενώ ακόμα υπάρχουν δεκάδες και εκατοντάδες παραδείγματα καλοδιατηρημένων ιστορικών κέντρων, ακόμη και ολόκληρων χωριών. Υπάρχουν Ιστορικά Κέντρα που περιλαμβάνουν, εκτός από τις περιοχές με πυκνότητα μνημείων και αξιόλογων πολεοδομικών συνόλων, και περιοχές με κοινωνική διαστρωμάτωση και ιστορική, δομική και χρηστική ταυτότητα. Τα ιστορικά κέντρα της Ιταλίας και οι παραδοσιακοί μεσαιωνικοί οικισμοί της αποτελούν το μεγαλύτερο παράδειγμα διατήρησης πολιτιστικής κληρονομιάς στην Ευρώπη.

Παρότι λόγω των ιστορικών συνθηκών οι ελληνικές πόλεις διαφοροποιούνταν από τα ευρωπαϊκά παραδείγματα, στις μέρες μας η ομογενοποίηση των αστικών τοπίων είναι αυξανόμενη. Όλες οι μεγάλες πόλεις παρουσιάζουν τα ίδια χαρακτηριστικά και είναι δραματικά ίδιες. «Εξευγενισμένες» γειτονιές, περίοπτοι ουρανοξύστες και πολυκατοικίες, αλυσίδες καταστημάτων (IKEA, Starbucks, Zara κ.α.) είναι κάποια από τα «δομικά»

χαρακτηριστικά των “cool” πόλεων. Έτσι, οι πόλεις χάνουν σταδιακά τη μοναδικότητα και το κομμάτι εκείνο της ταυτότητας τους που είναι φτιαγμένο με βάση το παρελθόν τους. Βέβαια, οι ιδιώτες πολίτες φυσικά και μπορούν να διασώσουν το παρελθόν τους, αλλά όταν η διατήρηση γίνεται με θεσμικές αποφάσεις και έχει κρατική χρηματοδότηση, πρέπει να αφορά το παρελθόν όλων. Γεγονός είναι ότι στην Ελλάδα δεν υπήρχε συγκροτημένη πολιτική προστασίας ιστορικών πόλεων και ιστορικών κέντρων.

Όλες οι παραπάνω παρατηρήσεις προέκυψαν από την έντονη συζήτηση περί μνήμης που αναπτύχθηκε στις νεωτερικές κοινωνίες. Σε μια παραδοσιακή κοινωνία η μνήμη μπορεί να βιωθεί παντού. Όμως, τον τελευταίο αιώνα, πέρα από τις καταστροφές σε πόλεις, βιώνουμε εποχές «αστικής ανάπλασης» και «ανάπτυξης» με επιθετικό τρόπο που έμαθαν σε πολλές κοινότητες ότι όταν το αστικό τοπίο κακοποιείται, σημαντικές συλλογικές μνήμες σβήνονται. Υπάρχουν χώρες όπου η κερδοσκοπία επάνω στην αστική γη αποτελεί κινητήριο δύναμη της οικονομίας τους, όπως και στην Ελλάδα. Η οικοδομή πλέον στοχεύει στη δημιουργία μιας ελκυστικής εικόνας που προσελκύει το επιθυμητό κοινό για εμπορικούς λόγους. Οι κοινωνικοοικονομικές μεταβολές οδήγησαν σε ένα μεγαλεπήβολο αστικό σχεδιασμό ο οποίος δεν έλαβε υπόψη του τον ιδιαίτερο χαρακτήρα της κάθε πόλης, με αποτέλεσμα τον κλονισμό της ταυτότητας και της συλλογικής μνήμης. Οι πόλεις επιχειρούν να προσελκύσουν το κεφάλαιο και τις επιχειρήσεις μέσω της ανεξέλεγκτης λειτουργίας των νόμων της αγοράς και κερδοσκοπίας πάνω στη γη. Η γη γίνεται λοιπόν αντικείμενο κερδοσκοπίας και ισοπεδώνεται ο χώρος που έχει κάποιο ιστορικό βάθος.

Αυτό το γεγονός καθιστά επιτακτική ανάγκη παρέμβασης και ανανέωσης του ιδιαίτερου χαρακτήρα και της ξεχωριστής φυσιογνωμίας κάθε τόπου. Βάσει αυτού οι πόλεις θα πρέπει να χρησιμοποιούν/αξιοποιούν ολοένα και περισσότερο την πολιτιστική και αρχιτεκτονική κληρονομία τους ως μέσω διατήρησης της συλλογικής μνήμης του τόπου. Αν και αξίζει να σημειωθεί ότι η έννοια της «προστασίας της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς» έχει συκοφαντηθεί και αντικατασταθεί από υβριστικούς χαρακτηρισμούς όπως για παράδειγμα ότι τάχα η προστασία αποτελεί «στείρα αρχαιολατρία», «σκηνογραφία», «τροχοπέδη στην εξέλιξη», «παρεμπόδιση της αρχιτεκτονικής δημιουργίας» κλπ. Όλα αυτά βέβαια είναι ανόητα και κατασκευασμένα επιχειρήματα γιατί υπάρχει αμφιβολία για το αν το αστικό τοπίο πρέπει να διατηρείται και να εξελίσσεται με κριτήριο την ιστορική μνήμη. Έτσι, ο ρόλος του παρελθόντος στη συγκρότηση της ταυτότητας της πόλης και στη σύνθεση του αστικού της τοπίου έχει αποδυναμωθεί.

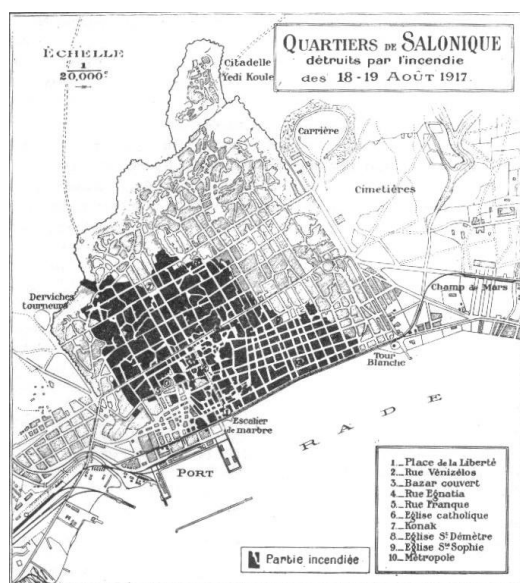
1.2 Σχέδιο πόλης στη φάση της ανασυγκρότησης

Η πόλη στον χώρο, έχει ένα συγκεκριμένο σχέδιο το οποίο μετασηματίζεται από εποχή σε εποχή και σε βάθος χρόνου. Όμως, τι γίνεται όταν στιγμιαία καταστρέφεται μια πόλη και το πολεοδομικό της σύστημα της βρίσκεται σε αποσύνθεση; Είναι γεγονός ότι πολλές πόλεις που έχουν έρθει αντιμέτωπες με μεγάλης κλίμακας καταστροφές, είτε φυσικές είτε όχι, έχουν απαντήσει διαφορετικά σε αυτό το ερώτημα. Χονδρικά μπορούμε να πούμε ότι υπάρχουν δύο δρόμοι για την ανασύσταση του σχεδίου της.

Ο ένας δρόμος είναι η πόλη να ξεκινήσει από την αρχή βάσει νέου σχεδίου, χωρίς τους περιορισμούς της υφιστάμενης δόμησης. Εδώ βέβαια αλλάζει ριζικά η εικόνα της πόλης. Για παράδειγμα, στην Οθωμανική Τουρκία στα μέσα του 19ου αιώνα έγιναν ριζοσπαστικές

πολεοδομικές μεταρρυθμίσεις στην Κωνσταντινούπολη, μετά από σειρά πυρκαγιών που είχαν συμβεί στο ιστορικό κέντρο της πόλης. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές ήταν τελικά ένας εξευρωπαϊσμός της Αυτοκρατορίας, καθώς ανοικοδομήθηκε η πόλη με «ευρωπαϊκό» (=ιπποδάμειο) σχέδιο¹. Ζητήθηκε άμεσα βοήθεια από ξένους ευρωπαίους μηχανικούς να αναλάβουν τον ανασχεδιασμό μεγάλης έκτασης της πόλης. Για πρώτη φορά, σχεδιάστηκε η περιοχή με κανονικά οικοδομικά τετράγωνα και μικρές πλατείες στα σταυροδρόμια, που προέκυπταν από λοξές αποτμήσεις στις οικοδομικές γραμμές.

Η ομοιότητα με το σχέδιο αυτό αλλά και με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες τελέστηκε νέος σχεδιασμός, παρουσιάζεται και στο σχέδιο ανοικοδόμησης της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917. Υπό την επίβλεψη του πρωτοπόρου γάλλου αρχιτέκτονα Ερνέστ Εμπράρ και την ταχεία αντίδραση των Ελευθέριου Βενιζέλου και Αλέξανδρου Παπαναστασίου, προέκυψε μια μεγάλη ευρωπαϊκή πολεοδομική παρέμβαση. Προτάθηκε «η καείσα περιοχή να απαλλοτριωθεί και να εκποιηθούν τα σχηματιζόμενα οικόπεδα μετά την νέαν ρυμοτομίαν». Εδώ βλέπουμε πως ένα θλιβερό γεγονός δίνει την ευκαιρία για αναδιάταξη του ιστού της πόλης: συνολική απαλλοτρίωση της καμένης γης και πώληση των ανασχεδιασμένων οικοπέδων σε πλειστηριασμούς. Σχεδιάστηκαν κεντρικοί άξονες κάθετοι προς τη θάλασσα, ανοιχτοί χώροι, η επέκταση του λιμανιού προς τα δυτικά, προσδιορίστηκαν ζώνες βιομηχανικών χρήσεων και κατοικιών και δόθηκε έμφαση στα γεωμετρικά οικοδομικά τετράγωνα.

Εικόνα 3: Χάρτης της «πυρικάυστης ζώνης» (με τη μαύρη σήμανση). Από το λεύκωμα *Incendie de Salonique. 18-19 Août 1917* της Αεροναυτικής Υπηρεσίας του γαλλικού στρατού

Πηγή: <https://el.wikipedia.org/>

¹ Αναλυτική έρευνα για τις οθωμανικές μεταρρυθμίσεις στην Κωνσταντινούπολη έχει κάνει η Α. Καραδήμου - Γερόλυμπου στο «Οθωμανική Πολεοδομία των μεταρρυθμίσεων. Θεσμοί, Διοικητική Οργάνωση, Πολεοδομικές Επεμβάσεις.» (ΙΒ τόμος επιστημονικής επετηρίδας της Πολυτεχνικής Σχολής του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1990)

Εικόνα 4: Το πρώτο σχέδιο του E. Hebrard το 1918 για το ιστορικό κέντρο της Θεσσαλονίκης
Πηγή: Αλέκα Καραδήμου-Γερόλυμπου "Η Ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917"
University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1995

Το νέο σχέδιο χωρίς να υποχωρήσει στις αντιδράσεις παλαιών ιδιοκτητών (χριστιανών και Εβραίων), έθεσε μια νέα εθνική ταυτότητα και βέβαια ανασυγκρότησε τη μνήμη της πόλης. Όμως, όσες αποφάσεις παίρνονται σχετικά με την ανοικοδόμηση αυτής της πόλης φαίνεται πως έχουν γνώμονα την «κατεδάφιση» του παρελθόντος.

Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης αποτελεί μια πολύτιμη μαρτυρία για τις πολεοδομικές και νομοθετικές αλλαγές που αναπτύσσονται στις αρχές του 20^{ου} αιώνα στους αστικούς χώρους στην Ελλάδα. Ο νέος σχεδιασμός της Θεσσαλονίκης έφερε τον σύγχρονο τρόπο ζωής, του «αστικοποιημένου», που συνοδεύει την πολυκατοικιοποίηση, σαν αποτέλεσμα της γενικότερης αλλαγής των κοινωνικοοικονομικών συνθηκών. Μετέπειτα από την ανοικοδόμηση της πόλης αυτής, υπήρξαν δεκάδες περιπτώσεις όπου το δημόσιο με ομαλούς τρόπους προσπαθεί να αλλάξει τα σχέδια πόλης σε «υποδάμεια» εκπονώντας σχέδια επάνω σε παλιές πόλεις (Χανιά, Κοζάνη, Κύμη, Βέροια, και δεκάδες άλλες), τα οποία δεν έχουν καμία σχέση με την υφιστάμενη ρυμοτομία της εποχής. Τα σχέδια αυτά εφαρμόστηκαν όπου η αξίες γης ήταν μεγάλες και οι νέοι όροι δόμησης έγιναν ιδιαίτερα απλόχεροι. Έτσι, γκρεμιζόταν το νεοκλασικό ή το παραδοσιακό διώροφο αρχοντικό για να χτιστεί μια πολυώροφη πολυκατοικία.

Το σκηνικό των νέων πολεοδομήσεων που περιγράψαμε παραπάνω αποτυπώνεται είτε σε περιπτώσεις όπου η καταστροφή μιας πόλης βρέθηκε σαν ευκαιρία για ανασύνταξη του σχεδιασμού της είτε σαν φυσική εξέλιξη της πόλης με την αστικοποίηση και το σύστημα της αντιπαροχής.

Γενικά όμως υπάρχει και ένας δεύτερος δρόμος, ο δρόμος της διατήρησης, που μπορεί να ακολουθήσει μια πόλη κατά την ανασυγκρότηση της μετά από καταστροφή. Η όποια ανοικοδόμηση γίνεται επάνω στα όρια των υφιστάμενων ιδιοκτησιών. Εδώ, το σχέδιο πόλης αποκαθίσταται ώστε η ατομική ιδιοκτησία να παραμένει αμετάβλητη. Έτσι, ο νέος ιστός προσεγγίζει την προ - καταστροφής μορφή του με δεδομένο ότι τα όρια δημόσιου και ιδιωτικού χώρου (δρόμος - οικόπεδα) δεν έχουν παραβιαστεί.

Υπάρχει η περίπτωση της πόλης της Βαρσοβίας, η οποία βομβαρδίστηκε στην αρχή του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, από τα στρατεύματα του Χίτλερ αυτή τη φορά τον Σεπτέμβριο του 1939. Οι Πολωνοί ξεκίνησαν την ανοικοδόμηση της πόλης το 1945 και διήρκεσε σχεδόν μια δεκαετία κατά την οποία αναπαρήγαγαν από την αρχή το ιστορικό κέντρο της πόλης, αντιγράφοντας τα κτίρια με τις ζωγραφισμένες προσόψεις χρησιμοποιώντας ως πρότυπο τα σχέδια και τις φωτογραφίες που είχαν διασωθεί πριν από τους βομβαρδισμούς. Για τους κατοίκους της Βαρσοβίας ήταν εθνική ανάγκη η αισθητική αναπαραγωγή της πόλης. Έτσι, παρόλο που τα κτήρια της Παλιάς Πόλης της Βαρσοβίας μετράνε μόνο 50 χρόνια ζωής, η πόλη μοιάζει σαν να χτίστηκε τον 16ο αιώνα με τα γραφικά σπίτια και τα λιθόστρωτα σοκάκια, γεγονός που έκανε την UNESCO να χαρακτηρίσει το ιστορικό κέντρο της πόλης ως Μνημείο Παγκόσμιας Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Το ίδιο ακριβώς παράδειγμα, ακολούθησε και το Μιλάνο και η Δρέσδη στην ανοικοδόμηση τους μετά από τους βομβαρδισμούς του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου.

Εικόνα 5: Η πλατεία αγοράς (Rynek) στην παλιά πόλη της Βαρσοβίας το 1951.

Κεφάλαιο 2: ΖΑΚΥΝΘΟΣ – ΙΣΤΟΡΙΑ, ΚΟΙΝΩΝΙΑ, ΠΟΛΗ

2.1 Κάστρο και Αιγιαλός. Η ίδρυση της Πόλης της Ζακύνθου

Η πόλη της Ζακύνθου, ή Χώρα, όπως ονομάζεται από τους κατοίκους, είναι ο σημαντικότερος οικισμός στο νησί. Ο αρχαίος οικισμός δημιουργήθηκε αρχικά στον λόφο του κάστρου, όπου περιβάλλονταν από τείχη και ήταν ασφαλές. Σήμερα σε εκείνο το λόφο δεσπόζει το Βενετσιάνικο κάστρο, το οποίο όμως φαίνεται να έχει χτιστεί στην ίδια θέση, με το προηγούμενο Φράγκικο κάστρο που φαίνεται να είχαν χτίσει οι Τόκκοι, ενώ δεν ήταν απίθανο αυτό το κάστρο να είχε χτιστεί στη θέση του παλαιότερου βυζαντινού, ίσως δε και του ακόμα παλαιότερου ελληνικού. (Ζήβας, 2002)

Εικόνα 6: Ζάκυνθος, Κάστρο και Αιγιαλός (Coronelli 1688)

Πηγή: Αρχείο Ανδρέα Στάβερη

Μετά την Βενετσιάνικη κατάκτηση, η πόλη του Κάστρου, δηλαδή το παλιό κέντρο του νησιού, λόγω της θέσης του, δεν είχε περιθώρια επέκτασης. Κράτησε το ρόλο του διοικητικού κέντρου και οι υπόλοιπες δραστηριότητες άρχισαν να μεταφέρονται στη στενή λωρίδα μεταξύ του λόφου του Κάστρου και της θάλασσας. Καθώς αυξανόταν ο πληθυσμός, δημιουργήθηκε η **πόλη του Αιγιαλού**, η οποία άρχισε να αναπτύσσεται ανάμεσα στον λόφο του κάστρου και στο φυσικό όριο του αιγιαλού. Γι' αυτόν τον αρχικό παραλιακό οικισμό λίγα πράγματα γνωρίζουμε. Είναι ωστόσο βέβαιο πως ο οικισμός αυτός αποτέλεσε το κύτταρο γύρω από το οποίο άρχισε να συγκροτείται σιγά σιγά η νεότερη πόλη.

ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ ΤΗΣ ΖΑΚΥΝΘΟΥ (1528-1618)				
χρόνος	κάστρο	παραλία	ύπαιθρος	σύνολο
1528	1.216	4.620	10.979	17.255
1546	1.702	7.961	10.693	20.214
1552	8.000		--	21.500
1578	1.500	8.500	12.000	22.543
1582	4.209		--	14.054
1584	12.000		--	--
1592	906	7.558	9.855	18.319
1594	8.000		10.000	18.000
1609	753	8.000	--	--
1615	822	9.000	--	--
1618	1.200	10.000	13.400	24.500

Πίνακας 1: Πληθυσμιακά δεδομένα της Ζακύνθου, 1528 – 1618. Η περίοδος της δημιουργίας του Αιγιαλού.
Πηγή: Δ. Αρβανιτάκης, «Οι παρενέργειες της δημιουργίας της πόλης του Αιγιαλού», 2001

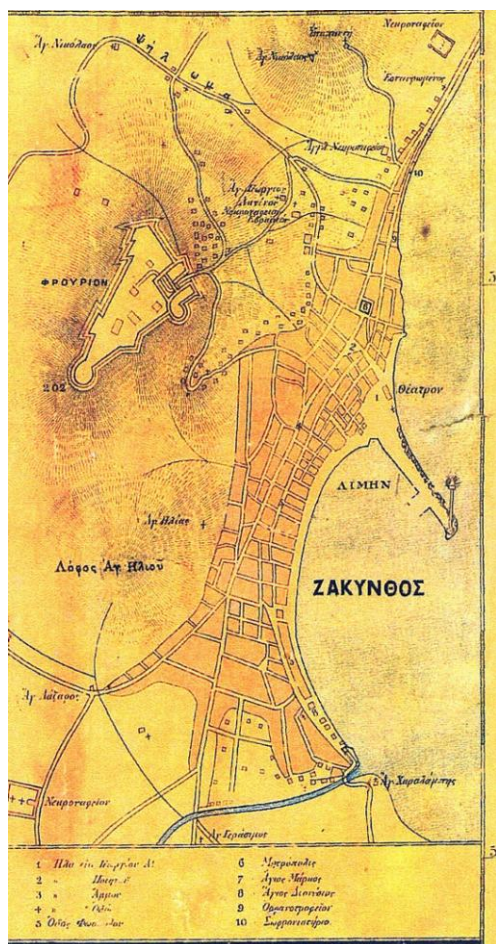
Εικόνα 7: Πολεοδομικό σχέδιο της Ζακύνθου και προοπτική απεικόνιση των λόφων του Κάστρο και του Εξηνταβελόνη, στα μέσα του 17^{ου} αί, από τα Κρατικά Αρχεία της Βενετίας.

Πηγή: Δ. Ζήβας, «Πολεοδομικά σχέδια της Ζακύνθου του ΙΖ' αιώνα» στο Α' Συνέδριο οι Οικισμοί της Ζακύνθου από την αρχαιότητα μέχρι το 1953.

Όσο μεγάλωνε ο πληθυσμός δημιουργήθηκαν νέες ανάγκες. Η κίνηση του νέου λιμανιού και η εμπορική δραστηριότητα των κατοίκων, δημιούργησαν ανταγωνισμό του νέου οικισμού ως που, μοιραία ο οικισμός του Κάστρου εγκαταλείφτηκε εξαιτίας της νέας πόλης. Η πόλη αυτή, η σημερινή πόλη της Ζακύνθου δηλαδή, επεκτεινόταν κατά μήκος, αφού ήταν η μόνη διέξοδος, με βάση τη γεωμορφολογία του εδάφους. Η σημερινή μορφή της παραλίας δεν ήταν πάντοτε η ίδια, ήταν μια ανώμαλη μαιανδροειδής γραμμή και το μεγαλύτερο μέρος της αποτελούνταν από αβαθή θαλάσσια τενάγη με πολλούς βραχώδης

σκοπέλους και νησίδες. Μεγαλύτερη από αυτές ήταν η νησίδα πάνω στην οποία χτίσθηκε ο σωζόμενος και σήμερα ναός του Αγίου Νικολάου του Μώλου. Στις πρώτες δεκαετίες του 16ου αιώνα η πόλη στριμώχνεται κυριολεκτικά ανάμεσα στο λόφο του Κάστρου και στην ανώμαλη, μαιανδροειδή, παραλιακή γραμμή, μη έχοντας γύρω καμία ελεύθερη επιφάνεια επεκτάσεως.

2.2 Οι πολεοδομικές προσεγγίσεις της πόλης πριν το 1953

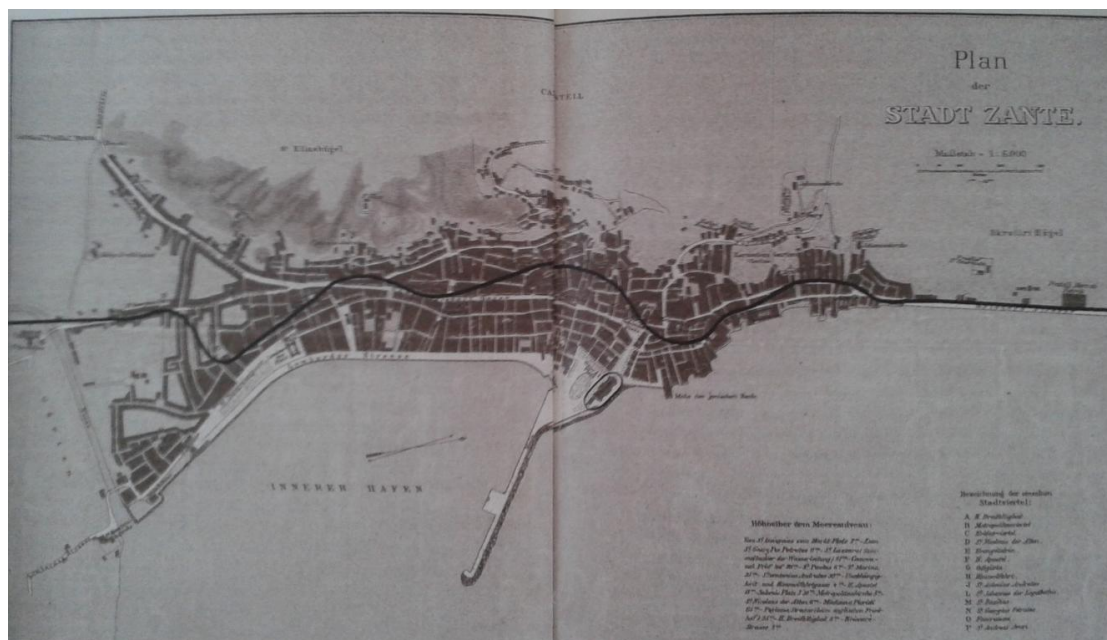
Η ιστορία της πολεοδομικής εξέλιξης της πόλης της Ζακύνθου, είναι μια ιστορία συνεχών επιχώσεων. Η ιστορία των επιχώσεων συνεχίστηκε σε όλη την διάρκεια της Βενετσιάνικης, της Αγγλικής προστασίας, και ακόμη της περιόδου μετά την Ένωση ως τις τελευταίες δεκαετίες του 19^{ου} αιώνα. Σε όλο αυτό το διάστημα η πόλη εξακολουθούσε να επεκτείνει τα προς τη θάλασσα όρια της, τα οποία μεγάλωναν την επιφάνεια της. Η επέκταση, όπως είναι φυσικό, δεν γινόταν ομοιόμορφα και προφανώς δεν γινόταν σχεδιασμένα, αλλά γινόταν σύμφωνα με τις υπάρχουσες συνθήκες και τις παρουσιαζόμενες ανάγκες. Οι περιοχές της Πλ. Σολωμού και του Άμμου ήταν οι τελευταίες που επιχώθηκαν και ενσωματώθηκαν στην πόλη. Το 1872 σχηματίστηκε η παραλιακή λεωφόρος και έδωσε στην πόλη τη σημερινή της μορφή. Η περιοχή βόρεια της Πλατείας παρέμενε ανώμαλη και αδιαμόρφωτη, μέχρι την τελευταία επίχωση, που πραγματοποιήθηκε από τα ερείπια του σεισμού του 1953. (Ζήβας, 2002).

Εικόνα 8: ΧΑΡΤΗΣ "ΧΩΡΑΣ" ΖΑΚΥΝΘΟΥ 1891, Α.Σ. ΜΠΥΣΚΗΝΗΣ

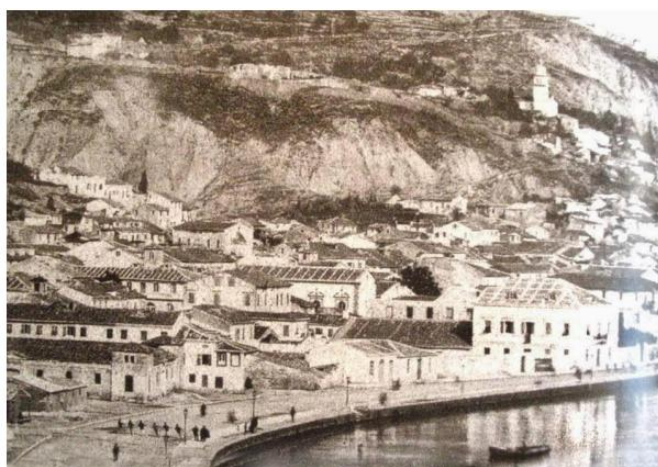
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Το τελικό σχήμα σχήμα της πόλης, το ρυμοτομικό της σχέδιο, στα τέλη 19^{ου} αι., μας είναι επακριβώς γνωστό από το «Διάγραμμα τροποποίησης και επεκτάσεως του Σχεδίου της Πόλεως Ζακύνθου», προσαρτημένο στο Β. Διάταγμα της 23ης Μαρτίου 1892 (Β.Δ. 93/23-3-1892). (εικ. 9)

Από τότε και μέχρι τον Αύγουστο του 1953 πολύ λίγα πράγματα άλλαξαν. Προστέθηκαν ορισμένα κτίρια στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι, όπως ο νεότερος ναός του Αγίου Διονυσίου, το Σχολείο του Άμμου και το κτίριο της Εθνικής Τράπεζας. Κτίρια σημαντικά για την μετέπειτα εξέλιξη της πόλης μέσα από την ερχόμενη καταστροφή της το 1953.

Εικόνα 9: Το ρυμοτομικό Σχέδιο της πόλης, όπως είχε διαμορφωθεί και εγκριθεί με Β. Δ/γμα του 1892. Η μαύρη γραμμή απεικονίζει το ίχνος της γραμμής της παραλίας εκεί που υπήρχε στις αρχές του 16ου αιώνα.
Πηγή: Δ. Αρβανιτάκης, «Οι παρενέργειες της δημιουργίας της πόλης του Αιγιαλού», 2001

Εικόνα 10: Ο οικισμός του Αιγιαλού, της Πόλης της Ζακύνθου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα.

Η πόλη της Ζακύνθου όπως τη γνωρίσαμε από τις πρώτες ιστορικές αναφορές μέχρι και το 1953, διατηρούσε ένα αυστηρά **επίμηκες γραμμικό σχήμα** με κατεύθυνση από Βορρά προς Νότο. Όπως περιγράφηκε παραπάνω, η ανάπτυξη της πόλης γίνεται σύμφωνα με ένα δυναμικό σύστημα, από τον 16^ο μέχρι τον 19^ο αιώνα, που συνεχώς επαναπροσδιόριζε την έκταση και το όριο της πόλης σε σχέση με τη θάλασσα. Παρότι είναι μια μεσαιωνική Ενετική πόλη της Δύσης, το σύστημα της είναι εύκολα αναγνώσιμο και καθόλου δαιδαλώδες. Οι ελεύθεροι δημόσιοι χώροι είναι άνετοι, ενώ τα κτίρια, σπάνια ξεπερνούν τους τρεις ορόφους.

Το σχήμα της έχει αυστηρά όρια καθώς η γεωμορφολογία του εδάφους δεν επιτρέπει την επέκταση της σε καμιά από τις πλευρές της. Και γι' αυτό όποτε οι ανάγκες ζητούσαν την επέκταση της πόλης η λύση βρισκόταν στις επιχώσεις στο θαλάσσιο όριο της. Η βορεινή κατάληξη της πόλης γίνεται αρκετά απότομη γιατί οι σχεδόν κατακόρυφες πλαγιές του λόφου του Ακρωτηρίου και η πλαγιά του Κόκκινου Βράχου δεν αφήνουν κανένα περιθώριο επεκτάσεως προς το βάθος. Στο νότιο άκρο της πόλης και το ποτάμι λειτουργεί και αυτό ως όριο της πόλης. Τα ίδια φυσικά όρια και εμπόδια εξακολουθούν και σήμερα να καθορίζουν τη γενική μορφή και της σημερινής μετασεισμικής πόλης που βρίσκεται στην ίδια ακριβώς θέση κι έχει διατηρήσει την ίδια βασική πολεοδομική δομή.

Εικόνα 11 Η τελική μορφή του ιστού της πόλης της Ζακύνθου. Με γαλάζιο χρώμα απεικονίζεται το ποτάμι και με κίτρινο η οδός Α. Ρώμα και η συνέχεια της προς τον Νότο η οποία χωρίζει την πόλη σχεδόν σε δύο ίσα τμήματα.

Πηγή: Λούτζης Γ., Μελέτη της παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής της Ζακύνθου και των οικισμών της, Πολυτεχνείο Κρήτης, 2018

Το συνολικό μήκος της πόλης είναι 2.500 μέτρα, ενώ το πλάτος της κυμαίνεται από 100 έως 400 μέτρα και φτάνει τα 850 μέτρα κατά μήκος του ποταμιού.² Ο σημαντικότερος δρόμος που πιθανότατα καθορίζει και την πρώτη επίχωση προς την θάλασσα ήταν η πλατεία Ρούγα (σημερινή Αλεξάνδρου Ρώμα). Η Αλεξάνδρου Ρώμα (εικ. 12) σχεδόν διαιρεί την πόλη σε δυο ίσα τμήματα και την διασχίζει από το ένα άκρο στο άλλο.

² Ζήβας Διονύσης Α., Η Αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον 18ο μέχρι τον 19ο αιώνα, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2002, σελ.28

Εικόνα 12: Η παλιά Πλατεία Ρούγα αποτελεί σήμερα τον πλέον πολυσύχναστο και διάσημο εμπορικό δρόμο της Ζακύνθου. Οδός Αλ. Ρώμα.
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Δημιουργείται ένα σύστημα οδικών αξόνων, συνεχώς επεκτεινόμενο παράλληλα στην ακτή, με την επαναλαμβανόμενη κατασκευή παραλιακών δρόμων που στη συνέχεια αποτελούσαν μέρος του συστήματος των εσωτερικών οδικών αξόνων της πόλης. Κάθε

κεντρικός άξονας που σχηματιζόταν παράλληλα στην ακτογραμμή ονομαζόταν ρούγα, ενώ τα κάθετα μικρά δρομάκια τους ονομάζονταν καντούνια.(εικ. 13)

Εικόνα 13: Καντούνι στην κεντρική περιοχή της πόλεως (φωτ. 1949)
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

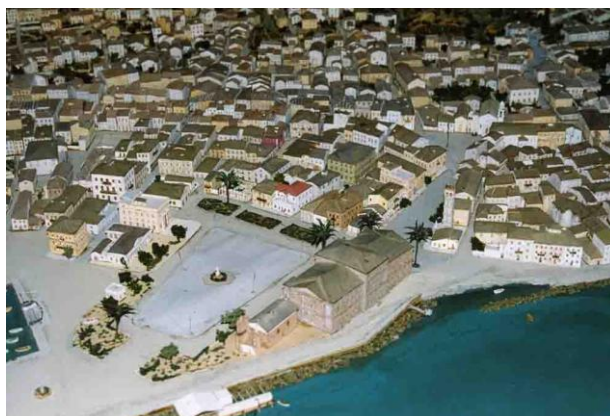
Ιδιαίτερη σημασία έχουν οι δρόμοι στους οποίους συναντώνται στοές που κατασκευάστηκαν κατά την περίοδο της ενετοκρατίας. Οι στοές των κτιρίων εκτός από λειτουργικές ανάγκες που καλύπτουν δηλαδή την βροχή το χειμώνα και την ζέστη το καλοκαίρι, δίνουν ένα αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον στην πόλη, την ταυτότητα της θα μπορούσαμε να πούμε καθώς τα περισσότερα κτίρια έχουν

καμάρες. Η ανοιχτή στοά του ισογείου συναντάται σε διαφορετικά σημεία στην πόλη και συνήθως εντοπίζεται σε δρόμους των οποίων τα ισόγεια έχουν εμπορική χρήση, όπως κοσμηματοπωλεία τα οποία συναντώνται αρκετά στο κέντρο της πόλης. Αξιοσημείωτο είναι ότι κτήρια με στοές σε βασικούς άξονες της πόλης κατασκευάστηκαν και μετά την καταστροφή από του σεισμούς του 1953. Η Ζάκυνθος λοιπόν δεν κάνει τίποτε περισσότερο από το να ακολουθεί μια πολύ παλιά παράδοση.

Εικόνα 14: Οι τοξωτές στοές στην προσεισμική Ζάκυνθο.
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Οι οδικοί άξονες συμπληρώνονται αρμονικά από τις πλατείες και τα πλατώματα, που σχηματίζονται συνήθως με μια διαπλάτυνση του δρόμου. Τόσο οι πλατείες όσο και τα πλατώματα έχουν άμεση σύνδεση με τους ναούς της πόλης και τις περισσότερες φορές η ονομασία τους οφείλεται σε αυτούς, όπως το πλάτωμα της Αναλήψεως, του Αγίου Λουκά ή αυτό της Αγίας Τριάδας. Οι σημαντικότερες πλατείες είναι η πλατεία του Αγίου Μάρκου, η πλατεία της Φανερωμένης και μετέπειτα η πλατεία Σολωμού ενώ πλατώματα συναντώνται σ' όλη την πόλη και δεν έχουν καθορισμένο σχήμα. Η πλατεία του Αγίου Μάρκου, που δημιουργήθηκε κατά την ενετοκρατία ήταν το κέντρο της ανώτερης κοινωνικής τάξης, ενώ αυτή της Φανερωμένης έχει λαϊκό χαρακτήρα. Ωστόσο, και οι δύο έχουν καλλιτεχνική και αισθητική σημασία.

Εικόνα 15: Γιάννης Μάνεσης. «Μακέτα της πόλης της Ζακύνθου, πριν από το σεισμό του 1953», φιλοτεχνήθηκε τα έτη 1972-1986.

Πηγή: ΜΟΥΣΕΙΟ ΜΕΤΑΒΥΖΑΝΤΙΝΗΣ ΤΕΧΝΗΣ, ΖΑΚΥΝΘΟΣ

Ένας παράγοντας μεγάλης σημασίας για το δημόσιο χώρο ήταν οι Εκκλησίες, οι Μονές και τα θρησκευτικά κέντρα. Η κάθε περιοχή χαρακτηριζόταν από το ναό που βρισκόταν σε αυτή. Το πλάτωμα ή η πλατεία μπροστά από το ναό λειτουργούσε ως σημείο αναφοράς της συνοικίας, την ονοματοθετούσε και την οριοθετούσε. Με αυτόν τον τρόπο διαμορφωνόταν ένας πνευματικός και θρησκευτικός πυρήνας ο οποίος συνδεόταν άμεσα με τον δημόσιο χώρο της πόλης.

2.3 Η κοινωνική δομή στο χώρο

Η Ζάκυνθος διέθετε μια Μεσαιωνικής αυστηρά ιεραρχημένης κοινωνία. Η κοινωνική και διοικητική οργάνωση αποτέλεσε, συγχρόνως με τον εποικισμό, άμεσο μέλημα των αρχών κατά την εποχή της Ενετοκρατίας. Οι κάτοικοι χωρίστηκαν σε τρεις τάξεις, στους ευγενείς (Nobili), στους αστούς (Civili) και το λαό (Popolari) . Λέγοντας ευγενείς θα πρέπει να εννοούμε, κυρίως, μεγαλοαστικές οικογένειες, ισχυρές πολιτικά και οικονομικά και όχι οικογένειες με κληρονομικό τίτλο ευγένειας. Οι αστοί αποτελούνταν από ευκατάστατους πολίτες που ασχολούνταν με τις επιστήμες και όχι με χειρωνακτικά επαγγέλματα. Η πολυπληθέστερη και οικονομικά ασθενέστερη τάξη ήταν οι ποπολάροι, δηλαδή ο λαός, που αποτελούνταν από εργάτες, χωρικούς και γενικά χειρωνακτές. Το κοινωνικό σύστημα δεν τους αναγνώριζε κανένα δικαίωμα και οι συγκρούσεις με τις αρχές δεν ήταν κάτι το ασυνήθιστο. (Λ.Χ. Ζώης, 1955)

Εικόνα 16: Άρχοντες, αστοί της Ζακύνθου

Εικόνα 17: Ψαράδες, ποπολάροι στην Ζάκυνθο

Μετά το τέλος της Ενετοκρατίας οι τρεις αυτές τάξεις έπαψαν να υπάρχουν. Όμως, οι ταξικές αυτές διαφορές εκείνη την περίοδο συνέχιζαν να εκφράζονται στο χώρο ακόμα και μέχρι την καταστροφή την πόλης του 1953. Υπήρχαν γειτονιές με διαφορετικό κοινωνικό αποτύπωμα και υπήρχε μια χωρική διάκριση σε σχέση με την κοινωνική θέση των κατοίκων.

Η σημερινή πόλη, η πόλη του Αιγιαλού είχε αναδυθεί σταδιακά, μέσα από μια πλούσια διαδικασία στην οποία συμπλέκονταν και αντιμάχονταν οι κυρίες ελίτ, τα δίκτυα συγγένειας, τα εμπορικά συμφέροντα και οι πόλοι εξουσίας. Η πόλη εξέφραζε απόλυτα τον πολιτικοκοινωνικό της ιστό: τις ιεραρχήσεις, την κυρίαρχη αισθητική και τις πολιτικές συγκρούσεις. Ήταν η εποχή που η πόλη κατέβαινε από το κάστρο στο λιμάνι, η εποχή που οι ευγενείς έχτιζαν τα αρχοντικά τους στην παραλία, η εποχή που οι ευγενείς επιβεβαίωναν την επιβολή τους μέσα στη ροή του γίνεσθαι. Ταυτόχρονα, τα υπόλοιπα αστικά στρώματα

επιχειρούσαν να βρουν τη θέση τους στην τροχιά «γύρω από τον ήλιο της ευγένειας». Η μνήμη του χώρου άρχισε να ταυτίζεται με τη μνήμη του κυρίαρχου στρώματος: **Η πόλη έγινε των ευγενών.**

Η ιστορία του νησιού για αιώνες έμοιαζε να είναι η ιστορία της πόλης, μάλιστα η ιστορία των ευγενών της. Ο υπόλοιπος αστικός πληθυσμός άλλοτε αντιδρώντας στο υπάρχον status και άλλοτε επιχειρώντας να ενταχθεί σε αυτό, προσδιόριζε και συνειδητοποιούσε διαρκώς τον εαυτό του σε σχέση με τον κυρίαρχο αυτό άξονα, το κόσμο δηλαδή της ευγένειας. Τα λαϊκά στρώματα ήταν πάντα οι απόντες της καταγεγραμμένης ιστορίας. Η πόλη ποτέ δεν υπήρξε δική τους.

Όπως είναι φυσικό, το κέντρο της πόλης περιλάμβανε τις συνοικίες των ευγενών και των αστών. Εντονότερα όμως ξεχώριζαν, όταν συγκροτούσαν και ξεχωριστή γειτονιά. Η συνοικία που ως επί των πλείστον περιλάμβανε μόνο οικίες ευγενών, τα αρχοντικά, είναι τα «Ρεπάρια» που βρίσκεται βόρεια του Δημοτικού Θεάτρου. Από αυτή τη γειτονιά απουσίαζε κάθε είδους οικονομική δραστηριότητα, αλλά επίσης σπάνιζαν και τα σπίτια όποιας άλλης κοινωνικής τάξης, και έτσι διαμορφωνόταν μια συμπαγής και “αμόλυνη” αρχοντική συνοικία. Στη συνοικία αυτή δεν υπήρχε παραλιακός δρόμος κι έτσι κάθε σπίτι είχε στην ανατολική του όψη ένα ιδιόκτητο κομμάτι θάλασσας. Στη θέση των Ρεπάρων κατασκευάστηκε, κατά την ανοικοδόμηση της πόλης, το 1955, η παραλιακή οδός από την Πλατεία Σολωμού έως το Κρουνέρι.

Εικόνα 18: Το αρχοντικό της οικογένειας Ρωμα

Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Εικόνα 19 ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ : Το αρχοντικό Ρώμα όπως φαινόταν από το "ρεπάρο" της

Εικόνα 20 ΖΑΚΥΝΘΟΣ ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1953: Η οικία Sargint με το "ρεπάρο" της

Ίσου σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι λαϊκές κατοικίες. Οι λαϊκότερες συνοικίες εντοπίζονται στο νότιο άκρο της πόλης, από την ακτογραμμή μέχρι τους πρόποδες του λόφου. Οι άνθρωποι της κατηγορίας κατοικούσαν στα φτωχόσπιτα των ακραίων συνοικιών: στον Άμμο, στην Φανερωμένη, στα Γύφτικα, στα Καμίνια, η Παλιά Βρύση, «τσι απάνου μερίες». Οι «απάνου μερίες» περιλάμβαναν μόνο κατοικίες. Δεν αναπτυσσόταν εκεί καμιά οικονομική δραστηριότητα. Ήταν φτωχογειτονιές, με ό,τι σημαίνει ο όρος. Οι κάτοικοι τους φτωχοί βιοπαλαιστές: οικοδόμοι, εργάτες, τσαγκάρηδες, ραφτάδες. Οι άνθρωποι αυτοί θεωρούσαν την κοινωνική οργάνωση και τάξη δεδομένη από δυνάμεις ανώτερες, που έτσι είχαν ορίσει τον κόσμο, σύμφωνα με την ανεξέλεγκτη και άκριτη βούληση τους.

Εικόνα 21: Η λαϊκή συνοικία του Άμμου. Ζάκυνθος, 1949.

Πηγή: <https://www.benaki.org/>

Στη Ζάκυνθο υπήρχε και εβραϊκή συνοικία. Η συνοικία Οβρέικα Μακελιά αποτέλεσε τον πυρήνα του μετέπειτα Γέττου (όπως ονόμαζαν την εβραϊκή συνοικία οι Ζακυνθιοί), όπου κλείστηκαν οι Εβραίοι της Ζακύνθου. Το Γέττο βρισκόταν στους πρόποδες του λόφου του Κάστρου.

Κεφάλαιο 3: Η καταστροφή στη Ζάκυνθο

3.1 Οι σεισμοί του 1953

Η περιοχή της νοτιοδυτικής Ελλάδας είναι από τις σεισμογενείς της χώρας μας και ανήκει στην III ζώνη σεισμικής επικινδυνότητας σύμφωνα με τον χάρτη του ΕΑΚ 2000. Η Ζάκυνθος βρίσκεται σχεδόν πάνω στο μεγάλο λιθοσφαιρικό ρήγμα που βρίσκεται ανάμεσα στην Αφρικανική και την Ευρασιατική πλάκα και δέχεται την πίεση της Αφρικανικής από το Ιόνιο μέχρι το Καρπάθιο πέλαγος. Το βαθύ αυτό ρήγμα, το οποίο ξεκινάει από το στενό της Μεσσήνης της νότιας Ιταλίας και καταλήγει στην Ασιατική Ήπειρο, δημιουργεί ανάλογα με την ενέργεια που έχει συσσωρευτεί, άλλοτε μικρούς και άλλοτε ισχυρότατους ισχυρούς σεισμούς κάθε φορά που οι τεράστιες μάζες των λιθοσφαιρικών πλακών συγκρούονται μεταξύ τους. Το ρήγμα αυτό είναι τμήμα του Ελληνικού Τόξου που είναι η αιτία πολλών σεισμών στον Ελλαδικό Χώρο. (Λυμούρης, 2001 , Λέκκας, 1999)

Η ιστορία της Ζακύνθου και η ζωή των κατοίκων είναι άρρηκτα συνυφασμένες με τους σεισμούς, καθώς η περιοχή της νοτιοδυτικής Ελλάδας είναι από τις πλέον σεισμογενείς της χώρας μας. Πολλοί καταστρεπτικοί σεισμοί, που έχουν προκαλέσει γεωμορφολογικές διαταραχές και ανεπανόρθωτες ζημιές σε ολόκληρη τη Ζάκυνθο, είναι καταγεγραμμένοι κατά τη διάρκεια των τελευταίων αιώνων. Καταστροφικοί σεισμοί ερχόντουσαν συνεχώς, κατά μέσον όρο δύο φορές κάθε αιώνα, και δεν σταματούν να την επισκέπτονται μέχρι και σήμερα.

Στη διάρκεια των πεντακοσίων σχεδόν ετών (για την ακρίβεια 468, από το 1485 έως το 1953) από την οριστική βενετική κατάκτηση μέχρι το 1953, η Ζάκυνθος δοκιμάστηκε συχνά από καταστρεπτικούς σεισμούς για τους οποίους αναγκαζόταν να επισκευάζουν ή να ξαναχτίζουν τα γκρεμισμένα από το σεισμό σπίτια τους και να χρησιμοποιούν τα ερείπια των σπιτιών τους για να επιχώσουν με αυτά τη θάλασσα, επεκτείνοντας έτσι την επιφάνεια της πόλης τους. Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονισθεί εδώ πως παρόλες τις καταστροφές που προκαλούσαν κάθε φορά οι σεισμοί, η μορφολογική ομοιογένεια διατηρείτο και επίσης ότι στη Ζάκυνθο του 1953 διασώζονταν κτίρια ακόμη και του 17ου αι., με τις αναπότρεπτες φυσικά, επισκευές και μεταρρυθμίσεις.

Ο 20ος αιώνας όμως, ήταν αυτός που με τους σεισμούς σημάδεψε τη Ζάκυνθο. Τον Αύγουστο του 1953 όπου και έγιναν ισχυρές σεισμικές δονήσεις, η πόλη του νησιού καταστράφηκε ολοκληρωτικά και αφανίστηκε. Εκτιμάται ότι η μεγαλύτερη σεισμική δόνηση ήταν μεγέθους 7,2 βαθμών της κλίμακας Ρίχτερ με επίκεντρο στο θαλάσσιο χώρο μεταξύ Κεφαλονιάς και Ζακύνθου. Η ύπαιθρος χώρα δεν υπέστη μεγάλες ζημιές, όμως ο σεισμός ισοπέδωσε το ανατολικό κομμάτι του νησιού όπου βρίσκεται η πόλη. Η ίδια η πόλη χτισμένη επάνω σε προσχώσεις και επιχωματώσεις, ήταν απ' αρχής ευάλωτη. .

Το μέγεθος της καταστροφής ήταν τεράστιο, περισσότερο γιατί μετά τον σεισμό προκλήθηκε πυρκαγιά που επεκτάθηκε σε όλη την έκταση της πόλης του νησιού, λόγω διαρροών αερίου για οικιακή χρήση. Έτσι, αφού ο σεισμός γκρέμισε τον οικοδομικό πλούτο, στη συνέχεια η ανάφλεξη καυσίμων δημιούργησε μια πυρκαγιά η οποία έδωσε το τελειωτικό χτύπημα για την ιστορία του νησιού. Η πυρκαγιά μαινόταν επί 5 ημέρες μετά το σεισμό και αποτελείωσε το καταστροφικό έργο του σεισμού. (εικ. 22 και εικ. 23). Ολόκληρη η πόλη παραδόθηκε στις φλόγες και εκρήξεις ακουγόντουσαν από παντού καθώς η φωτιά έφτανε σε αποθήκες με πετρέλαιο και ξύλα και παράλληλα δυνάμωνε από τον αέρα. Οι τεράστιες φλόγες που ξεπήδησαν από τα γκρεμισμένα σπίτια έκαψαν ανθρώπους εγκλωβισμένους, ολόκληρα νοικοκυριά, εκκλησίες, αρχοντικά, έργα Τέχνης, ιστορικά

κειμήλια και αρχεία. Η αποτέφρωση των κινητών τεκμηρίων ολοκλήρωσε το χάσμα στο ιστορικό γίνεσθαι. Ίσως η στιγμή αυτή να χώρισε την πορεία της Ζακύνθου μια για πάντα σε προ-σεισμική και μετα-σεισμική εποχή.

Εικόνα 22 Αεροφωτογραφία από το Associated Press, την επόμενη μέρα της καταστροφής
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

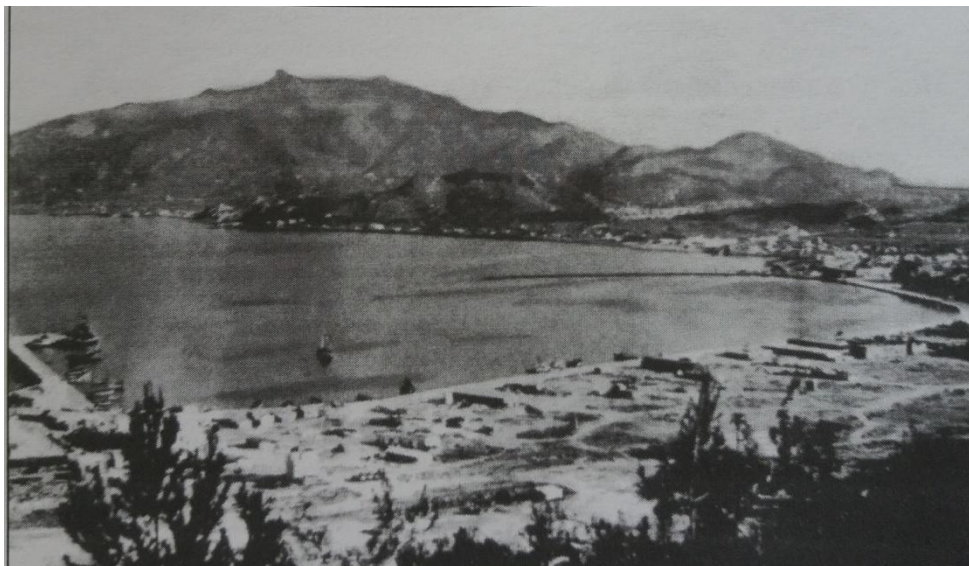
Εικόνα 23 Αεροφωτογραφία από το Associated Press, την επόμενη μέρα της καταστροφής
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Εικόνα 24: Η Ζάκυνθος αμέσως μετά τους σεισμούς του 1953
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Δεν είναι εύκολο να φανταστεί κανείς μια πόλη 10.000 χιλιάδων κατοίκων εκτεινόμενη σε μήκος 2,5 περίπου χιλιομέτρων με ένα πλάτος κυμαινόμενο από 100 έως 400 μέτρα, μια πόλη με ολοφάνερα τα σημάδια της πεντακοσάχρονης ιστορίας της, με 53 εκκλησίες, με πανύψηλα καμπαναριά, με χιλιάδες σπίτια – λαϊκά, αστικά, αρχοντικά– με επιβλητικά δημόσια κτίρια, λέσχες, βιβλιοθήκες, μια ιστορική πόλη – μνημείο, να σωριάζεται μέσα σε λιγότερο από ένα λεπτό και να μεταβάλλεται σ' έναν απέραντο, άμορφο ερειπίωνα. Η καινούργια πανοραμική άποψη, ελάχιστες ημέρες μετά την καταστροφή, θα μας δείξει πια τον ερειπίωνα στον οποίο μεταβλήθηκε η πόλη. (εικ. 24). Δύο χρόνια αργότερα, μια άλλη πανοραμική θέα να μας αποκαλύψει ένα «οικόπεδο» από τη μία άκρη μέχρι την άλλη, μian

επιφάνεια απαλλαγμένη από τα ερείπια, χωρίς κανένα – ή σχεδόν κανένα – αναγνωρίσιμο στοιχείο ή σημείο αναφοράς, εκτός από τα ίχνη ορισμένων δρόμων (εικ. 25), 3 κτίρια – τον Ναό του Αγίου Διονυσίου, το Σχολείο του Άμμου και την Εθνική Τράπεζα. Οι 53 εκκλησίες της πόλης χάθηκαν για πάντα, μαζί και ο θρησκευτικός χαρακτήρας της.

Εικόνα 25: Πανοραμική άποψη του χώρου της πόλης της Ζακύνθου δύο χρόνια μετά τους σεισμούς του 1953
Πηγή: Ζήβας Δ., *Ζάκυνθος 1953: Η συνέχεια μετά την καταστροφή*, 2010, Αθήνα: Κριτική

Συνολικά, ο απολογισμός της καταστροφής από τους σεισμούς που έπληξαν τα Ιόνια Νησιά, σύμφωνα με το βιβλίο του Διονυσίου Χρ. Στραβόλεμου ήταν για την Ζάκυνθο, 82 νεκροί, 108 τραυματίες, 38.440 άστεγοι, ενώ 3000 οικίες και ναοί στην πόλη της Ζακύνθου κατέρρευσαν και αποτεφρώθηκαν και στα χωριά 11.688 κτήρια καταστράφηκαν ολοκληρωτικά και 1157 έπαθαν σοβαρές ζημιές. (Λυμούρης, 2001). Το 94% των κτιρίων της πόλης κατεδαφίστηκαν.

Από το 1953 και μετά, η νέα Ζάκυνθος «ξεπρόβαλε σαν μια νεογέννητη κόρη μιας αξέχαστης αρχόντισσας που πέθανε για πάντα», όπως έλεγε ο Ν. Βαρβιάνης³ και οι σεισμοί δεν σταμάτησαν να την επισκέπτονται, αλλά δεν έχουν σημειωθεί καταστροφές, κυρίως λόγω της προσοχής που δίνεται πλέον κατά την ανέγερση νέων οικοδομών με βάση τον αντισεισμικό κανονισμό. Σημαντικοί σεισμοί από το 1953 και μετά έγιναν το 1958, το 1959, το 1962, το 1976 αλλά και το 1997, 2006 και το πρόσφατο σεισμό του 2018 με τα 7,2 ρίχτερ (ο ισχυρότερος μετά το 1953) όμως δεν προκάλεσαν παρά μικροζημιές σε κτήρια και δρόμους.

3.2 Οι συνέπειες της καταστροφής. Η λογική της «μπουλντόζας»

Στις μέρες των ερειπίων μετά τους ισχυρούς σεισμούς των Ιονίων Νήσων, ο δομημένος χώρος της πόλης της Ζακύνθου είχε παραχωρήσει τη θέση του σε μια άγνωστη, «αχαρτογράφητη» περιοχή, σε ένα κενό, μέσα στο οποίο η μνήμη αγωνιούσε κάτι να βρει

³ Ο **Νικόλαος Α. Βαρβιάνης** (1898 – 1980) ήταν λόγιος και δραστήριος πολιτιστικός παράγοντας του νησιού, διακρινόμενος για τη βαθύτερη αγάπη και φροντίδα του προς το Ζακυνθινό παρελθόν, την πολιτιστική παράδοση του τόπου και τη διάσωση πνευματικών ή καλλιτεχνικών στοιχείων, σημαντικών για την «ταυτότητα» του νησιού. Ήταν ο άνθρωπος που διέσωσε με αυτοθυσία από τα ερείπια αλλά και τη φωτιά τα χειρόγραφα του εθνικού μας ποιητή Δ. Σολωμού.

να ακουμπήσει. Ότι έπιανε το μάτι, ό,τι ζωγραφιζόταν από τη μια άκρη ως την άλλη, δεν ήταν πλέον αστικός χώρος, ήταν εικόνες με τη θλίψη της καταστροφής. Εκεί, η ιστορία του τόπου κόπηκε στη μέση. Είχαν χαθεί τα σπίτια και τα μαγαζιά των ανθρώπων, είχαν χαθεί τα καφενεία και οι βιοτεχνίες, οι αγορές, οι εκκλησίες, τα αρχοντικά των ευγενών και τα σύμβολα της μακραίωνης εξουσίας τους.

Η φωτιά είχε κάψει το μεγαλύτερο μέρος της πόλης μαζί με τον πολιτιστικό πλούτο του νησιού. Οι πολιτιστικές επιπτώσεις της καταστροφής ήταν ιδιαίτερα σφοδρές, καθώς το νησί έχασε το 90% του πολιτισμικού πλούτου του. Εκκλησιαστικά κειμήλια και έργα τέχνης 500 χρόνων χάθηκαν. Εκτός από τον θάνατο ανθρώπων και τις οικονομικές καταστροφές, κατεστράφησαν αμύθητοι καλλιτεχνικοί και ιστορικοί θησαυροί. Εξαιτίας της πρώιμης αστικής ανάπτυξης και της άνθησης του πολιτισμού της από τα χρόνια της βενετοκρατίας, η Ζάκυνθος φύλαγε άφθονο ιστορικό υλικό, πολύτιμο για τη μελέτη της νεοελληνικής ιστορίας και του νεοελληνικού πολιτισμού. Στις φλόγες παραδόθηκαν μοναδικά μνημεία, έργα επτανησιακής ζωγραφικής, καθώς και το Μέγαρο της Δημόσιας Βιβλιοθήκης μαζί με χιλιάδες τόμους βιβλίων, χειρογράφων και κειμηλίων. Η εκκλησία της Φανερωμένης με τα μοναδικά για την ιστορία της επτανησιακής ζωγραφικής έργα του Νικολάου Δοξαρά, το Βυζαντινό Μουσείο, το Αρχαιοφυλακείο, και τα αρχοντικά Κουμμούτου, Λούντζη και Γαήτα, ο μεγαλοπρεπής ναός του Αγ. Νικολάου των γερόντων με το θαυμάσιο ξυλόγλυπτο τέμπλο του, τους αξιόλογους πίνακες και τα πολύτιμα αφιερώματα στη Θεία Λατρεία είναι μόνο κάποια από τα σημαντικά κομμάτια της πολιτισμικής παράδοσης μιας Ζακύνθου που δεν υπάρχει πια. (Κουτσαδέλης, 2013, Λυμούρης, 2001, Ζήβας, 1995)

Εικόνα 26: ΖΑΚΥΝΘΟΣ, ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1953: Ο εφημέριος του Αγ. Μάρκου μαζί με τον Νικόλαο Βαρβιάνη που διακρίνεται στο βάθος δεξιά, προσπαθούν να διασώσουν ότι είναι δυνατόν από την ερειπωμένη εκκλησία.

Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Η πυρκαγιά αυτή κατέστρεψε και αρχαιικά στοιχεία, έγγραφα και διοικητικές πράξεις. Χάθηκε μια για πάντα το πλούσιο και μοναδικό Αρχαιοφυλάκειο της Ζακύνθου, πολύτιμο για τη μελέτη της βενετοκρατίας στις ελληνικές πόλεις καθώς και για την περίοδο της

αγγλοκρατίας. Στο Αρχαιοφυλακείο Ζακύνθου, από την Ενετοκρατία και μετά, περιέχονταν όλα τα κυβερνητικά έγγραφα καθώς και τα έγγραφα των λοιπών αρχών (όπως τα πρωτόκολλα των αποθησκόντων συμβολαιογράφων). Σ' αυτό περιήλθαν και όσα έγγραφα των προηγούμενων διοικήσεων σώζονταν. Το αρχειακό υλικό υπέστη φθορές το 1612, όταν κάηκε ένα μέρος του οικήματος που στεγαζόταν, και το 1791 με τους σεισμούς που σημειώθηκαν. Επίσης μέρος των δικαστικών αρχείων εκλάπη το 1893, μέχρι που το 1953 μετά τους σεισμούς το Αρχείο καταστράφηκε ολοσχερώς από τη φωτιά που εκδηλώθηκε στο κτήριο. Σήμερα, τον πυρήνα των Αρχείων Ζακύνθου αποτέλεσε ένας μικρός αριθμός εγγράφων του προσεισμικού Αρχαιοφυλακείου, που διασώθηκαν ευρισκόμενα στην κατοχή του πρώην αρχαιοφύλακα Λ. Ζώη και περιήλθαν στην Δημόσια Βιβλιοθήκη Ζακύνθου μαζί με τη δωρεά των βιβλίων του προς αυτήν, για να επιστραφούν τελικά στο ανασυσταθέν Ιστορικό Αρχείο Ζακύνθου.

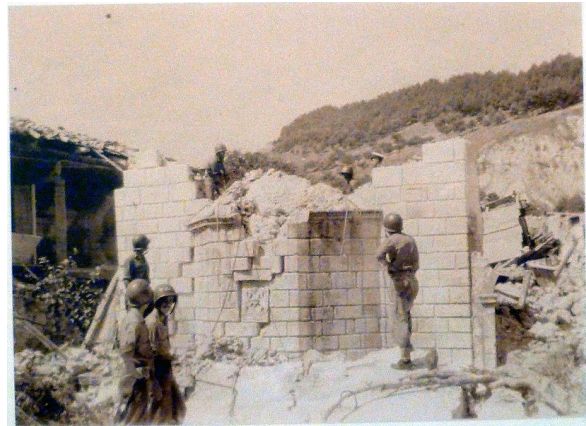
Μια αρχοντική πόλη με τα ιδιότυπα κτίρια της, τους άπλετους δημόσιους χώρους, της εκκλησίες και τα δημόσια κτίρια να μεταβάλλεται κυριολεκτικά σε σωρούς καπνιζόντων ερειπίων. Το άνοιγμα των δρόμων και η μεταφορά των ερειπίων θα κρατήσει παραπάνω από ένα χρόνο. Χιλιάδες τόνοι πέτρας, χαλίκια, χώματα και ανάμεσα τους γλυπτά αρχιτεκτονικά μέλη βάσης και επίκρανα ανοιγμάτων, γείσα και μαζί τους έπιπλα εποχής, έργα τέχνης, εκκλησιαστικά σκεύη, κοσμήματα θα καταστραφούν και θα μεταβληθούν σε «μπάζα» που θα μεταφερθούν έξω από την πόλη και θα χρησιμοποιηθούν για την επίχωση της βόρειας ακτής της πόλης, από τον Αγ. Νικόλα μέχρι την Αγ. Τριάδα. Μέχρι και το χειμώνα του '54-'55 υπήρχαν ερείπια κτισμάτων τα πιο πολλά ήταν απομεινάρια εκκλησιών, έγινε μια προσπάθεια ανακατασκευής των εκκλησιών αλλά δυστυχώς με την φτώχεια και τα μέσα που επικρατούσαν την εποχή εκείνη δεν κατέστη δυνατό και έτσι η πόλη της Ζακύνθου θα ισοπεδωθεί απ' την μια άκρη στην άλλη και θα μεταβληθεί σε ένα ατελείωτο οικόπεδο που θα δεχτεί την καινούργια μετασεισμική Ζάκυνθο.

Εικόνα 27: Ερείπια, εικόνα της μεγάλης καταστροφής

Λίγες μέρες μετά την πυρκαγιά, έλληνες και αμερικανοί στρατιώτες έφθασαν στο νησί για να βοηθήσουν στην εκκαθάριση των ερειπίων. Η λύση που προκρίθηκε για την αντιμετώπιση της κατάστασης ήταν η απομάκρυνση, το ταχύτερο δυνατόν, όλων των ερειπίων αδιακρίτως και το «ξύρισμα» ολόκληρης της επιφάνειας της κατεστραμμένης πόλης (Ζήβας, 2007). Έβαζαν δυναμίτες σε κτήρια που δεν είχαν σωριαστεί, και σε όσα δεν έπεφταν έβαζαν φωτιά, αδιαφορώντας για τις συνέπειες. Από μια λάθος ενέργειά τους στην προσπάθεια τους να κάψουν ένα ερειπωμένο κτίριο στο κέντρο της πόλης, καίγονται τρία

αρχοντικά, ο ναός του Νικολάου των Γερόντων και οι θησαυροί της βιβλιοθήκης και έτσι η Ζάκυνθος χάνει ένα ακόμα πολύ μεγάλο κομμάτι της ιστορικής της κληρονομιάς. (Μεγαδούκας, 2003).

Εικόνα 28: Στρατιώτες κατεδαφίζουν ότι απόμεινε από την εκκλησία της Κυρίας των Αγγέλων. Αριστερά το αρχοντικό Ρώμα.

Εικόνα 29: Η μπουλντόζα αραγμένη εμπρός από τον ναό του Παντοκράτορα στην πλατεία Αγίου Μάρκου έτοιμη για εξόρμηση...

Εικόνα 30: Οι κρατικές μπουλντόζες κατεδαφίζουν άκριτα τα μισογκρεμισμένα κτήρια της Χώρας.

Ήδη από την περίοδο εκκαθάρισης των ερειπίων, πλήθος κτιρίων, που διασώζονταν με σοβαρότερες ή μικρότερες βλάβες, κατεδαφίστηκε με απόφαση της στρατιωτικής διοίκησης, ανεξαρτήτως της αρχιτεκτονικής ή ιστορικής τους αξίας με αποτέλεσμα να χαθεί σημαντικό κομμάτι της αρχιτεκτονικής και πολιτισμικής κληρονομιάς του νησιού.

« Οι μπουλντόζες και οι ξένοι προς την Ζάκυνθο, προς την ιστορία της και τον πολιτισμό της άνθρωποι που επέδραμαν "για να δουλέψουν" δεν εσεβάστηκαν τίποτε. Λαξευμένοι λίθοι, που επί αιώνες είχαν χαρίσει το θαυμάσιο εκείνο αρμονικό και καλλιτεχνικό σύνολο που ενεφάνιζε η πόλις της Ζακύνθου (αγκωνάρια των Ναών Φανερωμένης, Αγίων Πάντων, Ιεροσπουδαστηρίου Ιησουητών, μεγάρου Κομούτων, Νομαρχίας και άλλων), εσύρθησαν και ερρίφθησαν στη θάλασσα...» (Διονύσιος Στραβόλεμος, 1958)

3.3 Συνέπειες στην κοινωνία. Το Κύμα φυγής από το νησί

Στο μέτωπο των κοινωνικών συνεπειών τώρα, έχουν να αναφερθούν πολλές αστοχίες. Αμέσως μετά τους σεισμούς πολλοί ήταν εκείνοι που προσπάθησαν να εγκαταλείψουν τα νησιά με κάθε τρόπο. Η ελληνική κυβέρνηση φοβούμενη κύμα φυγής, εσωτερικής μετανάστευσης (προσφυγικού κύματος) και ερήμωσης των νησιών απαγόρευσε την έξοδο από αυτά. Η έκταση της καταστροφής τα πρώτα εικοσιτετράωρα είχε προκαλέσει έντονη ανησυχία στους σεισμοπλήκτους. Αυτό το μέτρο της απαγόρευσης εξόδου προκάλεσε έντονη αναστάτωση και αίσθημα εγκατάλειψης στους σεισμόπληκτους, οι οποίοι θεώρησαν πως αντιμετώπιζαν μια θανατική καταδίκη.

Τελικά με την πάροδο των χρόνων και όσο το νησί προσπαθούσε να ανασυγκροτηθεί, δεν αποτράπηκε το κύμα φυγής του πληθυσμού. Μακροπρόθεσμα, η καταστροφή της τοπικής οικονομίας από τον σεισμό και η αδυναμία δημιουργίας των απαραίτητων οικονομικών δομών ώστε να αποτραπεί το κύμα φυγής οδήγησαν πολλούς στη μετανάστευση προς τα αστικά κέντρα και χώρες του εξωτερικού. Έτσι, το 1951 ο πληθυσμός των τριών νήσων ανερχόταν σε 92.706 κατοίκους, ενώ το 1971 σε μόλις 66.929 κατοίκους (μείωση 27,80%). Παρ' ότι εγκαίρως είχε διαγνωσθεί ο κίνδυνος μαζικής εγκατάλειψης των νήσων, διαδοχικές

ελληνικές κυβερνήσεις απέτυχαν να αντιμετωπίσουν το πρόβλημα αποτελεσματικά. (Κουτσαδέλης, 2013)

Ο καθηγητής σεισμολογίας Γεράσιμος Χουλιάρης λέει πως ποτέ μέχρι τότε δεν ήταν μεγαλύτερα τα κύματα προσφύγων που εγκατέλειψαν τα νησιά του Ιονίου, ύστερα από τους σεισμούς του 1766 και του 1767. Η φυγή του 1953, κυρίως σε Αθήνα και Πάτρα, όσο και προς Η.Π.Α., Καναδά, Νότια Αφρική, Αυστραλία, πιθανόν να ήταν η μεγαλύτερη από όλες, αν σκεφτεί κανείς πως τώρα η σεισμική καταστροφή έρχεται να ολοκληρώσει την οικονομική καταστροφή που είχαν φέρει ο Πόλεμος και Εμφύλιος. Οπότε, σήμερα, τα Επτάνησα δεν είναι μόνο τα νησιά, είναι και οι παροικίες που σχηματίστηκαν, μετά τους σεισμούς του '53, και των οποίων η μισή καρδιά βρίσκεται πίσω στο Ιόνιο.

Οι κοινωνικές συνέπειες του σεισμού στην Ζάκυνθο, είχαν και ένα άλλο παρακλάδι, το ότι άλλαξε η κοινωνική δομή της πόλης. Αρχικά, η πόλη ήταν το σύμβολο της αστικής τάξης και του πλούτου, ενώ μετασεισμικά η κοινωνική σύσταση της πόλης δεν θύμιζε καθόλου τις προηγούμενες ιεραρχήσεις. «Η πόλη είχε βίαια αλλάξει χέρια.» (Αρβανιτάκης, 2003)

Κεφάλαιο 4: Η ανοικοδόμηση και η ανασυγκρότηση της Ζακύνθου

4.1 Εισαγωγή

Πιστεύουμε ότι μετά το γεγονός των καταστροφικών σεισμών, τα Ιόνια Νησιά δεν έχουν συστηματικά αποτιμηθεί ως εμπειρία, αν και αποτελούν ένα μοναδικό «παράδειγμα» ανασυγκρότησης που επηρέασε καταλυτικά τη μεταπολεμική εξέλιξη της πρακτικής των αποκαταστάσεων μετά από καταστροφές, αλλά και την ίδια την πολιτική του χώρου στη μεταπολεμική Ελλάδα. Η περίπτωση των Ιονίων υπήρξε μια άνευ προηγουμένου - σε κλίμακα και έκταση - καταστροφή, που, εκτός από τα ανθρώπινα θύματα, προκάλεσε δραματικές για τα δεδομένα των νησιών πληθυσμιακές και δημογραφικές ανακατατάξεις, δραστική αλλοίωση της οικονομικής δομής των πληγεισών περιοχών και ολοσχερή απώλεια ενός πλουσιότατου κτιριακού και πολιτισμικού αποθέματος. Μέσα από αυτή την ακραία συνθήκη καταστροφής η οποία, εκτός από τις αστοχίες και τις αντιφάσεις που τη χαρακτήρισαν, αποτελεί ένα σημαντικό (και ενδεχομένως υποτιμημένα ιστορικά) εγχείρημα πολιτικής οικιστικής αποκατάστασης.

Πρόκειται για ένα εγχείρημα που κάλυψε ένα ευρύτατο φάσμα θεματικών πεδίων πολιτικής (πρότυπα αυτοστέγασης, δανειοδοτήσεων ανακατασκευής, παροχή προσωρινής στέγασης, μεταφοράς και ανοικοδόμησης οικισμών, αναδασμών-απαλλοτριώσεων). Για την εποχή εκείνη ήταν μέθοδοι και πρακτικές καινοτόμες που όμως μόνο αποσπασματικά αφομοιώθηκαν ως εμπειρία κατά μεταπολεμική πορεία ανάπτυξης της χώρας.

Ως προς τη χρονική διάρκεια του εγχειρήματος της ανασυγκρότησης θα μπορούσε να την οριοθετήσουμε χονδρικά στην επταετία που ακολούθησε τους σεισμούς (δηλαδή από το 1953 μέχρι το 1960). Οπωσδήποτε ο απόηχος και οι επιπτώσεις συνεχίστηκαν και στη δεκαετία του '60.

Η περίπτωση των Ιονίων Νήσων και ειδικότερα της Ζακύνθου έχει αναλυθεί ελάχιστα ως προς τις διάφορες πτυχές της και ακόμα λιγότερο υπό το πρίσμα μιας συνολικής θεώρησης. Εκτός από τα κείμενα και τις εκθέσεις της περιόδου εκείνης καταγράφεται ένα μεγάλο κενό μελέτης του εγχειρήματος. Η επιστημονική προσέγγιση του θέματος της ανοικοδόμησης της Ζακύνθου έχει γίνει από τον καθηγητή κ. Διονύση Ζήβα⁴ σε μια σειρά από βιβλία, δημοσιεύσεις και άρθρα του σε επιστημονικά συνέδρια. Καμιά ολοκληρωμένη προσέγγιση της ανασυγκρότησης την Ζακύνθου δεν έχει καταγραφεί μέχρι σήμερα, με εξαίρεση ίσως επιστημονικές αναλύσεις στους τομείς της σεισμολογίας και της αντισεισμικής τεχνολογίας. Ως εκ τούτου, θεωρούμε ότι η μελέτη της ανασυγκρότησης της Ζακύνθου και γενικότερα των Ιονίων Νήσων μετά τους σεισμούς του 1953 είναι μια επιστημονική ενασχόληση που παραμένει σε εκκρεμότητα.

Μετά την καταστροφή ήταν απαραίτητο να παρθούν και κάποια μέτρα για την αποκατάσταση της τεχνικής υποδομής για να διευκολύνονται οι καθημερινές λειτουργίες της πόλης. Σε πρώτο στάδιο πάρθηκαν μέτρα για την αποκατάσταση και τη βελτίωση του λιμένα αλλά έγιναν και έργα οδοποιίας και οδικής υποδομής με σκοπό την επαναφορά του οδικού δικτύου (για παράδειγμα η παραλιακή οδός είχε ένα μεγάλο μεγέθους ρήγμα κατά μήκος της), μέσω έργων αντιστήριξης, διάνοιξης νέων προσβάσεων σε αποκλεισμένες ή δυσπρόσιτες περιοχές, μέσω της αποκατάστασης των γεφυρών στο ρέμα του Αγ. Χαραλάμπη και της απομάκρυνσης των συντριμμίων των σπιτιών από τους δρόμους της πόλης. Από τα συντρίμια της πόλης έγιναν επιχώσεις στην περιοχή των Ρεπάρων με αποτέλεσμα να αλλάζει η γραμμή του αιγιαλού και να μεγαλώνει το όριο της στεριάς προς τη θάλασσα. Επίσης, κατεδαφίστηκαν οι επικίνδυνες κατασκευές, και έγιναν προσπάθειες για να αποκατασταθούν ταυδραγωγεία και το δίκτυο ύδρευσης, οπότε κατασκευάστηκαν υδραγωγεία, έγιναν γεωτρήσεις και έγινε διευθέτηση των χειμάρρων. Τέλος, έγιναν ενέργειες με σκοπό την αποκατάσταση του αποχετευτικού δικτύου, του ηλεκτρικού δικτύου, αλλά και για την αποκατάσταση των λιμενικών εγκαταστάσεων.

Καταστροφές και έργα ανοικοδόμησης στη Ζάκυνθο

Τεχνικά Έργα

Αποκατάσταση - βελτίωση του Λιμένα Ζακύνθου, Έργα οδοποιίας και οδικής υποδομής, Δίκτυο ύδρευσης

Κατασκευασθέντα δημόσια κτίρια

Διοικητήριο, Δικαστικό Μέγαρο, Δημαρχείο, Τουριστικό ξενοδοχείο, Τελωνείο, Λιμεναρχείο, Χημείο, Ταχυδρομείο, Κτίριο Χωροφυλακής, Γυμνάσια Αρρένων – Θηλέων, 2 Δημοτικά

⁴ Ο **Διονύσιος Α. Ζήβας** ήταν αρχιτέκτονας – μηχανικός ΕΜΠ, καθηγητής Αρχιτεκτονικών Συνθέσεων ΕΜΠ, και Ομότιμος Καθηγητής ΕΜΠ (1997). Η "Αρχιτεκτονική της Ζακύνθου" αποτελεί τη διδακτορική διατριβή του, που εγκρίθηκε από τη Σχολή το 1970. Με τη Ζάκυνθο, όπου γεννήθηκε το 1928, διατήρησε ψυχικό και ερευνητικό δεσμό σε όλη τη διάρκεια της ζωής του. Συνεχής ήταν η αγωνία του για την τύχη των μνημείων της γενέτειράς του και οι δημοσιεύσεις του για τα ζακυνθινά θέματα. Έφυγε από τη ζωή στις 13 Φεβρουαρίου 2018, σε ηλικία 90 ετών.

Κατασκευασθέντα κοινωφελή ιδρύματα

Μουσείο, Πινακοθήκη, Πνευματικό Κέντρο, Ιερά Μονή Αγίου Διονυσίου και Κωδωνοστάσιο, Αναστήλωση Αγ. Νικολάου Μώλου, Αναστήλωση Κωδωνοστασίου Φανερωμένης, 2 εκκλησίες

100 εργατικές κατοικίες, 30 δημοσιοϋπαλληλικές κατοικίες
Κτίριο Προσκόπων, Γηροκομείο, Κτίριο Αναπήρων, Κτίριο Ελληνίδων οδηγών, Λύκειο Ελληνίδων

Κατοικίες

Καταστράφησαν	12.198	Κατασκευάσθηκαν	
		Στην Πόλη	3.800
		Στην Ύπαιθρο	7.498
		Σύνολο	11.298

Πίνακας 2: Καταστροφές και έργα ανοικοδόμησης στη Ζάκυνθο

Πηγή: Παυλάτος, 1988, σελ 9-11

4.2 Η νομοθεσία της ανοικοδόμησης

Η περίπτωση της καταστροφής των Ιονίων Νήσων ήταν η πρώτη απόπειρα οργανωμένης κρατικής παρέμβασης σε περίπτωση έκτακτης ανάγκης του ελληνικού κράτους. Καθοριστικής σημασίας είναι η κατανόηση των βασικών παραμέτρων που συγκροτούσαν το κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο της δεκαετίας του 1950 στην Ελλάδα. Η Ζάκυνθος, όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, είχε την ατυχία να καταστραφεί από τους σεισμούς ακριβώς όταν η Ελλάδα ξεκινούσε πραγματικά τις προσπάθειες ανοικοδόμησης της οικονομίας και της κοινωνίας της ύστερα από 10 χρόνια πολέμου, κατοχής, πείνας και σχεδόν ολοκληρωτικής καταστροφής όλων των υποδομών της και, τέλος ύστερα από τέσσερα χρόνια αιματηρού εμφυλίου πολέμου. Είναι προφανές λοιπόν πως η Ελλάδα δεν είχε τους πόρους και την κρατική συνοχή και οργάνωση που απαιτείται για την αντιμετώπιση τέτοιου είδους καταστροφών.

Για την αντιμετώπιση της καταστροφής των Ιονίων Νήσων, τις πρώτες κιόλας μέρες, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, έγινε η σύσταση του «Υφυπουργείου Αποκατάστασης Σεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων», το οποίο δημιουργήθηκε για να υποκαταστήσει τη στρατιωτική διοίκηση που κάλυπτε τις ανάγκες της έκτακτης κατάστασης. Το υφυπουργείο ανέλαβε αρμοδιότητες θεσμικού, διοικητικού, οικονομικού, πολεοδομικού και άλλου περιεχομένου. Υπαγόταν στο υπουργείο Δημοσίων Έργων, αλλά παράλληλα συγκέντρωνε όλες τις αρμοδιότητες που άμεσα ή έμμεσα σχετιζόνταν με την ανοικοδόμηση. Ασκούσε πολεοδομική πολιτική που υπερέβαινε τα όρια του φυσικού ελέγχου και της ρύθμισης της αστικής ανάπτυξης και επεκτεινόταν σε ευρύτερης σημασίας ζητήματα σχεδιασμού και ανασυγκρότησης, όπως τη χάραξη και την εφαρμογή πολεοδομικής, στεγαστικής και οικιστικής πολιτικής σε συνδυασμό με ένα γενικότερο οικονομικό και κοινωνικό σχεδιασμό,

την διαμόρφωση του κατάλληλου τεχνικού προσωπικού μέχρι και τη διάθεση οικοδομικών υλικών. Επίσης, το υφυπουργείο καθόριζε τους δικαιούχους της αρωγής και των αντισεισμικών επισκευών, την επιλογή θέσεων για τη μετεγκατάσταση των οικισμών, αλλά και τη διενέργεια απαλλοτριώσεων. Αργότερα, όλες οι προαναφερθείσες λειτουργίες μεταβιβάστηκαν στο Υπουργείο Δημοσίων Έργων, σε ειδική διεύθυνση, η οποία στη συνέχεια μετεξελίχθηκε στην υφιστάμενη σήμερα Υπηρεσία Αποκατάστασης Σεισμόπληκτων - ΥΑΣ.

• **Ν.Δ. 2720 του 1953:** “Περί επιτάξεως ακινήτων προς προσωρινήν στέγασιν των κατοίκων περιφέρειας Νομών Κεφαλληνίας και Ζακύνθου”

Η επίταξη ακινήτων για την κάλυψη αναγκών, η κατασκευή οργανωμένων ξύλινων προσωρινών συνοικισμών σε περιοχές εκτός σχεδίου, αλλά κοντά στην πόλη (περιοχή Αγ. Λαζάρου, περιοχή Ξηφίτα, Παναγούλα, κτλ), που όμως είχαν ύδρευση, αποχέτευση και ηλεκτρική ενέργεια, για να αντικατασταθούν οι σκηνές αφού δεν μπορούσαν να αποτελέσουν μακροπρόθεσμη λύση. Επίσης, δόθηκαν μέσω του στρατού υλικά, όπως ξυλεία και εργαλεία, ώστε οι σεισμόπληκτοι να δημιουργήσουν μόνοι τους κάποιες συνθήκες στέγασης. Πράγματι, ιδιαίτερα στα γύρω χωριά, αλλά και στους συνοικισμούς της Χώρας, ανεγέρθηκαν ξύλινα οικήματα και διανοίχθηκαν πηγάδια για την υδροδότησή τους, με πρωτοβουλία των κατοίκων. Οι οικισμοί αυτοί ήταν προαποφασισμένο να καθαιρεθούν μετά την ολοκλήρωση της ανοικοδόμησης.

• **Ν.Δ. 2933 του 1954 (ΦΕΚ Α' 162) :** “Περί ανοικοδομήσεως των σεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων.”

Στο εν λόγω νομοθέτημα, προβλέπεται η παροχή αρωγής με σκοπό την ανοικοδόμηση των κατεστραμμένων πόλεων και χωριών στους Νομούς Κεφαλληνίας και Ζακύνθου με τη μορφή **τοκοχρεωλυτικού δανείου** με επιτόκιο 4%, εξοφλητέου σε 20 ετήσιες τοκοχρεωλυτικές δόσεις και με την δωρεάν παροχή οικοδομικών υλικών . Το δάνειο χορηγείται υποθηκεύοντας τόσο το οικόπεδο όσο και το υπό ανέγερση κτίσμα, με την αυτοδίκαιη εγγραφή υποθήκης, ακόμη και χωρίς τη συναίνεση του οφειλέτη. Γίνεται πρόβλεψη των διατυπώσεων που ακολουθούνται καθώς και των περιορισμών που τίθενται προκειμένου να διασφαλιστεί ότι τα χρήματα θα διατεθούν για το σκοπό που δόθηκαν. Ρητά ορίζεται ότι μέχρι την οριστική αποπληρωμή του δανείου απαγορεύεται οποιαδήποτε μεταβίβαση κυριότητας είτε επιβάρυνση με εμπράγματο δικαίωμα του ακινήτου ή του οικοπέδου αυτού καθώς και υποθήκης. Επιπλέον καθορίζονται οι όροι με τους οποίους επιτρέπεται υπέρ του Δημοσίου αναγκαστική απαλλοτρίωση στο πλαίσιο της ανοικοδόμησης της πόλης.

• **Ν.Δ. 2934 της 22/27-7-54:** «Περί τροποποιήσεως των περί σχεδίων πόλεων κ.λ.π. διατάξεων και ειδικών τίνων διατάξεων σχετικών προς την ανοικοδόμησιν των πεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων»

• **Ν. 3156 του 1955 (ΦΕΚ Α' 66) :** Περί συμπληρώσεως των περί ανοικοδόμησης των Σεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων κειμένων διατάξεων.

Στην παρούσα προβλέπεται η χορήγηση και καθορίζονται οι οροί βάσει των οποίων διατίθενται **προκατασκευασμένα ξύλινα οικήματα** καθώς και ειδικής κατασκευής κτίσματα ή οικίες περιερχόμενα από οποιαδήποτε αιτία στην κυριότητα ή τη χρήση του δημοσίου τα οποία προορίζονται για τα σεισμόπληκτα νησιά του Ιονίου. Ομοίως επιτρέπεται η παραχώρηση των ανωτέρω οικημάτων στον Οργανισμό Εργατικής Κατοικίας ή σε άλλους παρεμφερείς Οργανισμούς για τη στέγαση δημοσίων υπαλλήλων, εργατών κλπ., οι οποίοι δεν δικαιούνται αρωγής κατά τις διατάξεις του Ν.Δ. 2933/54, καθώς και σε μεμονωμένα πληγέντα από τους σεισμούς άτομα μη δικαιούμενα αρωγής επί τη βάση των διατάξεων αυτών. Με ΚΥΑ του Υπουργού Οικονομικών και του Υφυπουργού Οικισμού και Σεισμοπλήκτων Νήσων προβλέπονταν η απαλλαγή από τους εισαγωγικούς δασμούς σε κατηγορίες υλικών ή δομικών στοιχείων προκατειργασμένων που ήταν απαραίτητα για την ανοικοδόμηση κατεστραμμένων οικιών.

Στο παράρτημα στο τέλος της εργασίας επισυνάπτονται τα αντίστοιχα φύλλα της κυβέρνησης (ΦΕΚ) .

4.3 Το σύστημα της αρωγής

Η πρώτη μετασεισμική περίοδος (1953-1960), η λεγόμενη περίοδος της ανασυγκρότησης, χαρακτηρίζεται από την οργανωμένη προσπάθεια της πολιτείας για την στέγαση του πληθυσμού. Το κυρίως πεδίο της πολεοδομικής παρέμβασης τελικά κατά την ανοικοδόμηση της Ζακύνθου, εστιάστηκε στην οικοδόμηση των κτηρίων, αφήνοντας τον υπόλοιπο αστικό χώρο στα αποτελέσματα των πράξεων αναδάσμου.

Υπήρχαν δύο παράγοντες θεσμικού και τεχνολογικού χαρακτήρα που παρεμβαίνουν στην παραγωγή του δομημένου περιβάλλοντος και επηρεάζουν τις εξελίξεις ως προς την διαμόρφωση του νέου αστικού χώρου. Αυτοί είναι

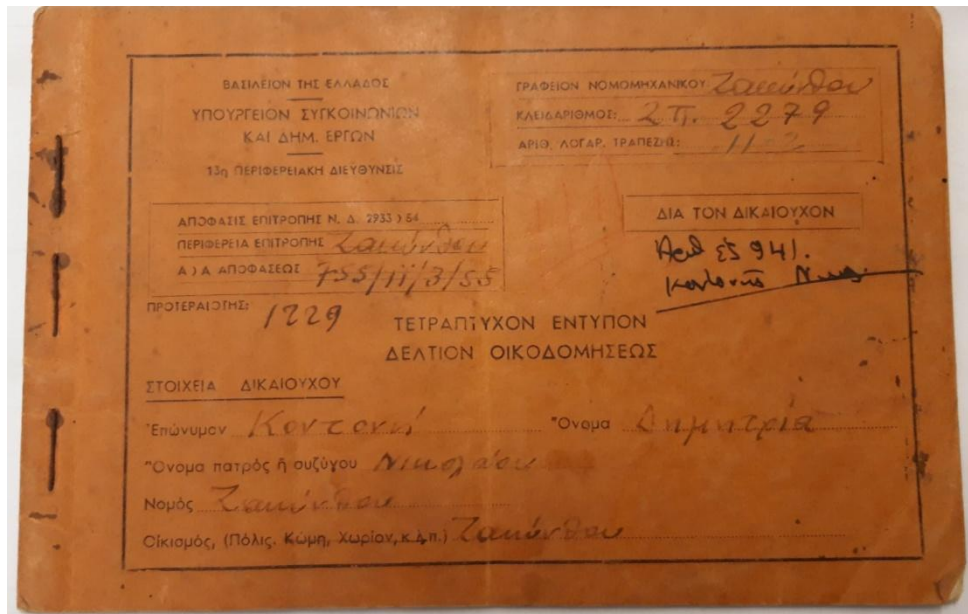
Α) η εισαγωγή του πρώτου Γενικού Οικοδομικού Κανονισμού (ΓΟΚ) το 1955.

Β) η γενικευμένη υιοθέτηση της χρήσης του σπλισμένου σκυροδέματος.

Η ανοικοδόμηση της Ζακύνθου έγινε σύμφωνα με το σύστημα της Αρωγής από το κράτος. Το Ν.Δ. 2933 22/27-7-54 «Περί αναοικοδομήσεως των σεισμόπληκτων Ιονίων Νήσων» καθόριζε το σύστημα διάθεσης και τους δικαιούχους της αρωγής. Ο θεσμός της αρωγής ήταν το βασικό μέτρο που χρησιμοποιήθηκε για να τονωθεί ο κατασκευαστικός τομέας. Η κρατική αυτή ενίσχυση περιλάμβανε τόσο τη μορφή οικονομικής αποζημίωσης ή/και εναλλακτικά την παροχή δωρεάν οικοδομικού υλικού, όπως σιδήρου και τσιμέντου, με σκοπό τη διασφάλιση της δημιουργίας αντισεισμικών κατασκευών.

Η αρωγή λάμβανε την μορφή δανείων με διάρκεια απόσβεσης 20-25 έτη, ενώ αργότερα λόγω των οξυμμένων προβλημάτων και της εν γένει κοινωνικής πίεσης «μετατράπηκε σε δωρεάν αρωγή λαμβάνοντας υπόψη τις περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες των δικαιούχων»(Παπαϊωάννου, 1975). Τα δάνεια αυτά, χορηγούνταν μέσω της Αγροτικής Τράπεζας και σύμφωνα με το Ν.Δ. για συγκεκριμένη υπό ανέγερση ή επισκευή οικοδομή, με κάποιες διαφοροποιήσεις ανάλογα αν το ακίνητο ήταν στην πόλη ή στην ύπαιθρο.

Κάθε δικαιούχος έπρεπε να είχε στην κατοχή του το έντυπο Δελτίο Οικοδόμησης που αφορούσε την δική του κατοικία αρωγής προς οικοδόμηση. Το δελτίο αυτό ή και "βιβλιάριο αρωγής" όπως το αποκαλούσαν οι ντόπιοι, ανέφερε αναλυτικότερα όλα τα απαραίτητα στοιχεία για τη διαδικασία της ανέγερσης της νέας οικοδομής και συμπληρωνόταν από την αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Δημ. Έργων. Μέσα σε αυτό, συμπληρώνονταν όλες οι λεπτομέρειες για τη σύμβαση του χρεολυτικού δανείου, τη καταβολή κάθε χρηματικής δόσης του δανείου, ποια υλικά χορηγούνται για την οικοδόμηση καθώς και οι απαραίτητες παρατηρήσεις που προέκυπταν από τις αυτοψίες των υπαλλήλων της υπηρεσίας στην συγκεκριμένη οικοδομή.

Εικόνα 31 Το εξώφυλλο του Δελτίου Οικοδόμησης.
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

Ζ. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΩΓΗΣ				3. Έκτα στοιχεία			
1. ΔΑΝΕΙΟΝ ΕΙΣ ΧΡΗΜΑ				4. Στοιχεία ζευκτών			
Αιτούμενον ποσόν 19200				α. ΔΕΧΙΟΝΧάλυδος : δίδες			
				β. κάλουμινίου φ			
				γ. δ.			
				δ. ε.			
				στ.			
				εις μεταφοράν			
II. ΔΩΡΕΑ ΕΙΣ ΥΛΙΚΑ				5. Προϊόντα 'Αμιαντοσιμέντου			
				'Εκ Μεταφορῶν			
I. Σιμέντων				α. Φύλλα			
Σιδηροπλισμός				β. Τεμάχια κορυφών			
				γ. » άκρατα			
				δ. » καπνοδόχων			
				ε. Καρφοβελόνες μετά ρο- δελλών και παρεμβυσμάτων			
III. ΔΑΝΕΙΟΝ ΕΙΣ ΥΛΙΚΑ				6. Προϊόντα άλουμινίου			
Υλικά				α. Φύλλα			
I. Σιμέντων				β. Κορυφαί			
2. Σιδηροπλισμός				γ. Καρφοβελόνες μετά ρο- δελλών.			
α) τών 16 χιλ.				7. Μονωτικά μεμβράνη			
β) » 8 »				'Αλουμινίου			
γ) » 6 »				8. Μονωτικά Στρωμνά			
δ) » »				1. Κούνη			
ε) » »				Εις Μεταφοράν			
στ) » »							
Εις Μεταφοράν							
7820							
12020							

Εικόνα 32 Αναφορά στο δάνειο υλικών οικοδόμησης σε απόσπασμα του Δελτίου Οικοδόμησης.
Πηγή: Προσωπικό Αρχείο

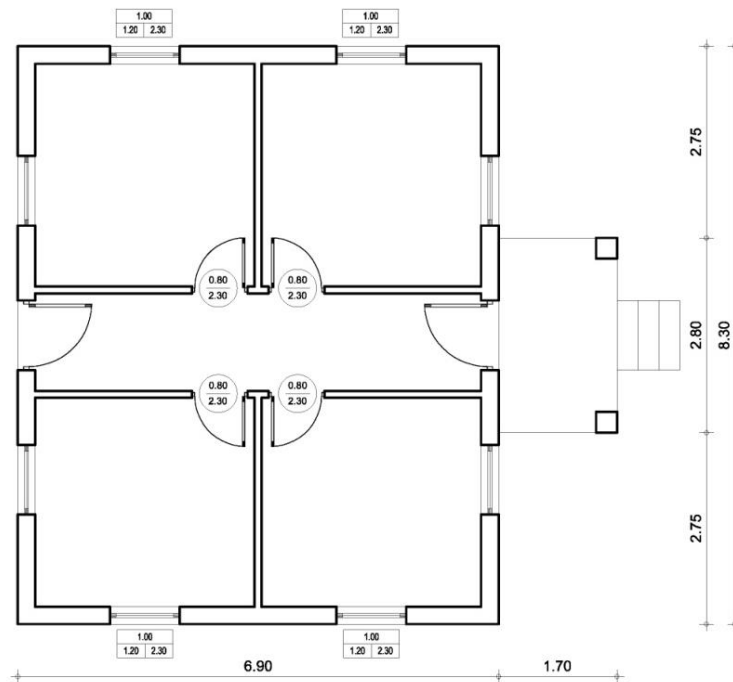
<p>18. ΚΑΤΑΒΟΛΗ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑΣ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΟΣΙΣ (μόνον διὰ τὰ δῶροφα)</p>	<p>Σελὶς 31 19. ΑΥΤΟΨΙΑ ΑΠΟΠΕΡΑΤΩΣΙΣ ΚΑΙ ΑΔΕΙΑΣ ΟΙΚΗΣΙΣ ΚΤΙΡΙΟΥ</p>
<p>Διὰ ποσὸν 20 % τῆς ἐπὶ δανείῳ χρηματικῆς ἀρωγῆς, ἤτοι διὰ 853 i. δρχ. δὴ δὲ 770</p> <p><i>Παυλοῦς Φιλιππίδης</i></p>	<p>Διαπιστῶδεις τῆς κανονικῆς χρησιμοποίησις τῶν χορηγηθέντων δωρεάν καὶ ἐπὶ δανείῳ ὑλικῶν, τοῦ ἀρτίου ἀπὸ πάσης πλευρᾶς τρόπου δομῆσεως, τῆς δικαιολογημένης ἀπορροφῆσεως τοῦ χρηματικοῦ μέρους τῆς ἀρωγῆς, ὡς καὶ τῆς τηρήσεως τῶν ἰσχυόντων πολεοδομικῶν, ἀρχιτεκτονικῶν καὶ κατασκευαστικῶν κανονισμῶν, χορηγεῖται ἡ παροῦσα ἀδεια οἰκήσεως τοῦ κτιρίου.</p>
<p>Ἐν <i>[Signature]</i> τῆ 6.6 1954</p>	<p>Ἐν _____ τῆ _____ 195</p>
<p>Διὰ τὴν Α. Τ. Ε. <i>[Signature]</i></p> <p>Ὁ Λαβὼν Δικαιούχος <i>[Signature]</i></p>	<p>Διὰ τὴν Ὑπηρεσίαν _____</p> <p>Ὁ _____</p> <p>ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΙΣ:</p>

Εικόνα 33: Καταβολὴ χρηματικῆς δόσης δανείου ἀρωγῆς καὶ αυτοψία – ἀδεια οἰκήσεως σε κτίριο, στο Δελτίο Ἀνοικοδόμησις
Πηγή: Προσωπικὸ Ἀρχεῖο

Το ὅλο σύστημα συνοδεύτηκε ἀπὸ μια πολιτικὴ μείωσης τοῦ κόστους κατασκευῆς μέσω των παρακάτω μέτρων:

- Οι εἰσαγωγῆς κατασκευαστικῶν υλικῶν χωρὶς δασμούς,
- Η παραγωγή υλικῶν τοπικὰ καὶ χρήση καινοτόμων δομικῶν στοιχείων γιὰ τὴ μείωση τοῦ κόστους,
- Η υιοθέτηση προκατασκευασμένων ξύλινων οἰκιῶν (κυρίως ἀπὸ τὴ Φιλανδία καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Γερμανία)
- Η παροχὴ ἑτοιμῶν οἰκοδομικῶν σχεδίων (δηλαδὴ πυρήνων αστικῶν ΑΣ καὶ αγροτικῶν ΑΓ κτισμάτων) γιὰ τὴν ἀνέγερση καταστημάτων καὶ οἰκιῶν (βλ. σχέδια παρακάτω ὅπου παρουσιάζεται ἡ τυπολογία μιᾶς αστικῆς κατοικίας ἀρωγῆς).

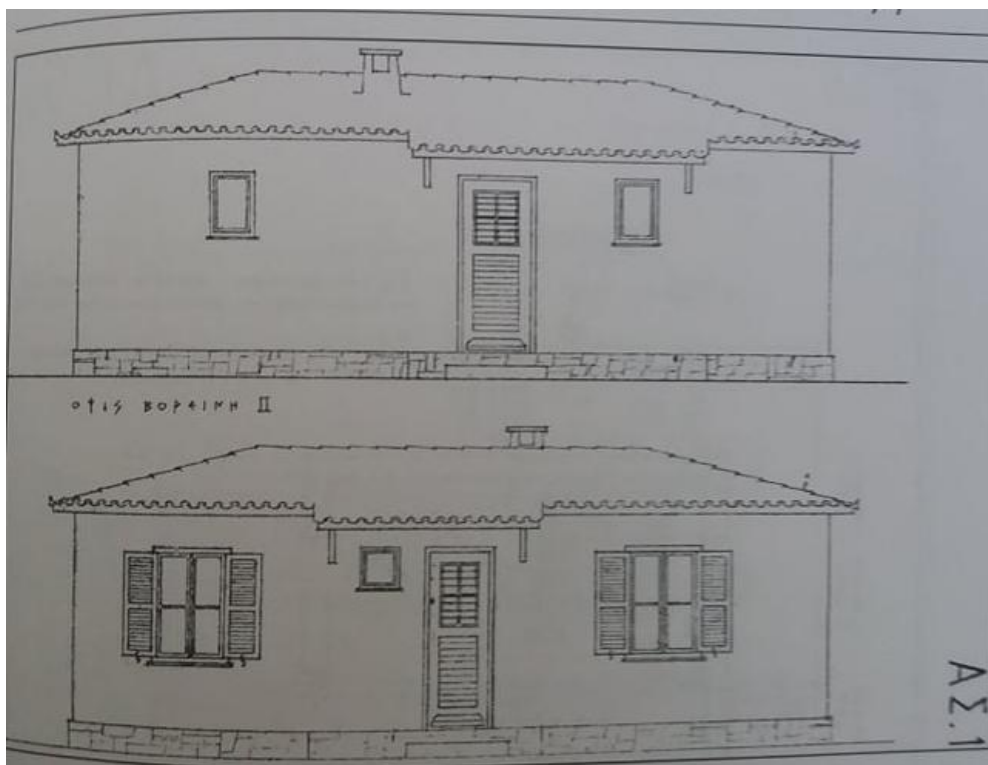
Παρακάτω, δίνονται περισσότερες πληροφορίες γιὰ τὴν Τυπολογία μιᾶς κατοικίας ἀρωγῆς στὴν πόλη (ΑΣ).

ΕΜΒΑΔΟΝ ΙΣΟΓΕΙΑΣ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ

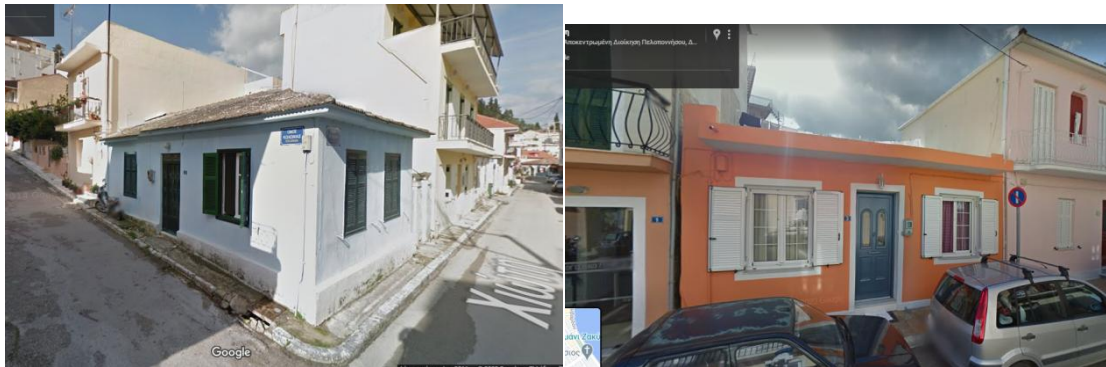
- Βάσει της υπ' αριθμ. 204/20-10-55 κρατικής δανειακής αρωγής:
E = 50,00 τ.μ.

Εικόνα 34: Τύπος ΑΣ κατοικίας αρωγής - Κάτοψη

Εικόνα 35: Τύπος ΑΣ1 κατοικίας αρωγής – Πρόσθια και οπίσθια όψη

Πηγή: Μπεριάτος, Η. και Δελλαδέτσιμας, Π. Μ., Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη: Ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού. Αθήνα: Κριτική, 2010

Εικόνα 36: Σπίτια αρωγής στη σημερινή πόλη της Ζακύνθου (Οδός Χιώτη, οδός Καντούνη)
Πηγή: <https://www.google.com/maps/>

Το λεγόμενο σπίτι της «αρωγής» είναι ένα πολύ συνηθισμένο κτίσμα που υπάρχει αρκετά στην πόλη της Ζακύνθου και μέχρι σήμερα. Έγινε βάσει των τύπων που παρέχονταν από το τότε Υφυπουργείο Ανοικοδόμησης. Έχει κάτοψη τετραγωνικού σχήματος 8 x 8 ή 8 x 10 με απόλυτη συμμετρία και περιλαμβάνει 4 δωμάτια (καθημερινό, μαγειρείο-κουζίνα, 2 υπνοδωμάτια) και οι χώροι υγιεινής (λουτρό) κτίζονται στον ακάλυπτο του οικοπέδου.

Υπήρχαν και περιπτώσεις όπου επρόκειτο για μετατιθέμενο (μεταφερόμενο) αγροτικό προς ανοικοδόμηση οικισμό. Ο νομάρχης εκτιμώντας «τας ειδικάς ανάγκας δι'έκαστον τον δικαιούχων τούτων περιστάσεις» μπορούσε να επιτρέψει την ανέγερση της οικοδομής σε άλλο δήμο ή κοινότητα. Ίσως έτσι εξηγείται και η πίεση που αναπτύχθηκε από σεισμοπαθείς των αγροτικών περιοχών οι οποίοι διεκδικούσαν δικαίωμα ανοικοδόμησης σε κεντρικούς οικισμούς και πόλεις (και κυρίως στην πόλη της Ζακύνθου).

Η ενίσχυση των ιδιοκτητών γης στην πόλη σε σχέση με αυτούς της υπαίθρου ήταν βασική προτεραιότητα του νόμου. Οι ιδιοκτήτες γης της υπαίθρου δικαιούνταν αρωγή μόνο για ένα ακίνητο, ανεξάρτητα από τον αριθμό ακινήτων που κατείχαν και τα οποία υπέστησαν καταστροφές, ενώ οι δικαιούχοι της πόλης έλαβαν αρωγή για όλα τα ακίνητα τους. Είναι σαφής η πρόθεση να διευρυνθεί η κατηγορία των δικαιούχων στην πόλη.

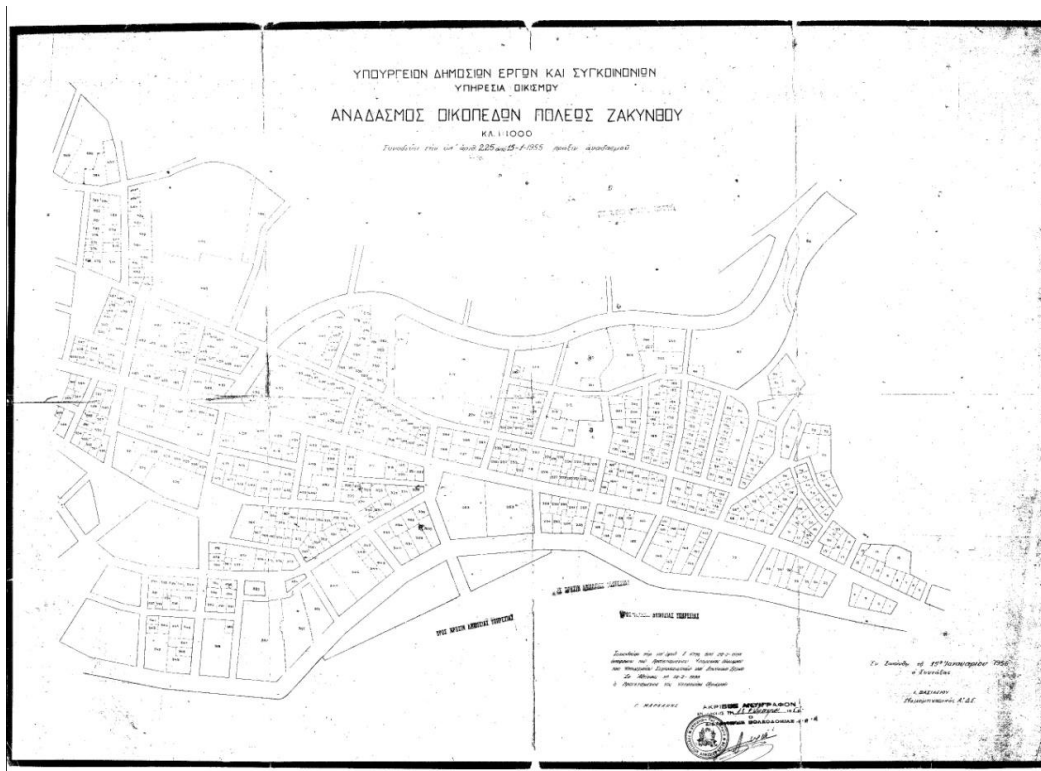
Μια ακόμα ενασχόληση του νομοθέτη μέσα από το σύστημα τη αρωγής ήταν η οριστική επιστροφή και η επανεγκατάσταση αυτών που είχαν απομακρυνθεί από τα σεισμόπληκτα νησιά, τον πρώτο καιρό που με την καταστροφή έχασαν τη στέγη τους. Μέχρι την ολοσχερή εξόφληση της αρωγής και την περάτωση των εργασιών ανοικοδόμησης οι ανεγειρόμενες οικοδομές δεν επιτρέπονταν να χρησιμοποιηθούν από άλλους εκτός από τους δικαιούχους και τα μέλη των οικογενειών τους.

4.4 Ρυμοτομία και διαχείριση των ιδιοκτησιών

Το Ν.Δ. 2934 της 22/27-7-54 «Περί τροποποιήσεως των περί σχεδίων πόλεων κ.λ.π. διατάξεων και ειδικών τίνων διατάξεων σχετικών προς την ανοικοδόμηση των πεισμοπλήκτων Ιονίων Νήσων» εισήγαγε τροποποιήσεις στον βασικό πολεοδομικό νόμο της εποχής, που είχαν να κάνουν με την επιτάχυνση των διαδικασιών εφαρμογής του σχεδίου πόλεως και τον κατεπείγοντα χαρακτήρα των αναγκών των Ιονίων Νήσων.

Σε πρώτο στάδιο, έγινε **αναδασμός** της γης στην περιοχή της πόλης της Ζακύνθου, και οι καινούριοι οικοδομήσιμοι χώροι σύμφωνα με το εκπονούμενο ρυμοτομικό παραχωρούνταν στους παλιούς ιδιοκτήτες. Με βάση το εκπονούμενο ρυμοτομικό σχέδιο της κάθε έκτασης, οι οικοδομήσιμοι χώροι διαιρούνται σε οικόπεδα τα οποία παραχωρούνταν στους παλαιούς ιδιοκτήτες. Για τους ιδιοκτήτες των ακινήτων στους οποίους τα περιληφθέντα ακίνητα είχαν έκταση μικρότερη από πενήντα τετραγωνικά μέτρα δεν παραχωρούνταν νέα οικόπεδα αλλά απαλλοτριώνονταν καταβάλλοντας τους την αντίστοιχη αξία απαλλοτρίωσης. Δόθηκε όμως η δυνατότητα, ως εναλλακτική λύση, στους εν λόγω ιδιοκτήτες αντί της απαλλοτρίωσης να τους παραχωρούνται οικόπεδα υπό καθεστώς συνιδιοκτησίας. Επιπλέον, ως περεταίρω παραχώρηση προς τους ιδιοκτήτες γης, δόθηκε και η δυνατότητα παρέκκλισης από την ισχύουσα αρτιότητα, αλλά και η απόδοση προς χρήση κοινόχρηστων χώρων σε ημι-ιδιωτική εκμετάλλευση.

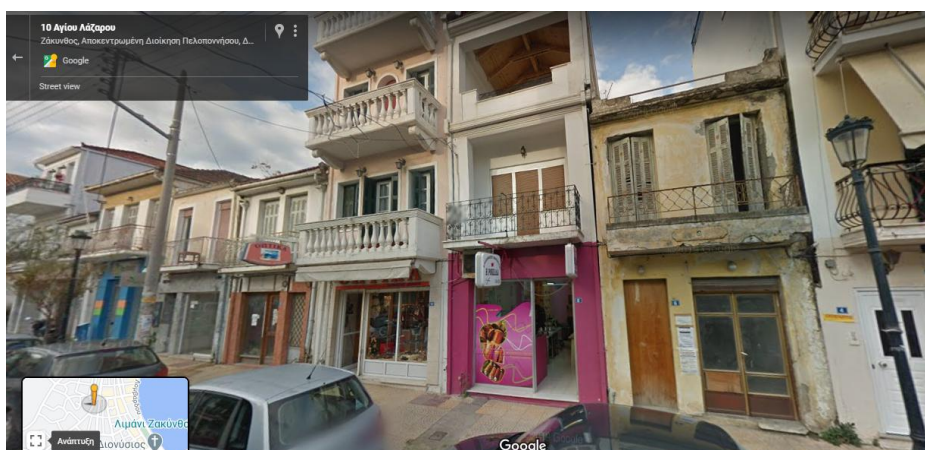
Οι παραπάνω διατάξεις συντελούν στη δημιουργία μιας ιδιαίτερα σύνθετης διαδικασίας αναδασμού, με σωρεία επιμέρους πράξεων, που είχε ως αποτέλεσμα τη διαμόρφωση ενός σύνθετου εγγείου αποθέματος (με μεγάλο αριθμό συνιδιοκτησιών και πολυτεματισμού) στη μεγαλύτερη έκταση των πληγεισών αστικών περιοχών και ίσως ενός προβληματικού υπόβαθρου να δεχτεί τις μεταγενέστερες μεταβολές κυρίως των δεκατιών του 1960 και 1970. Χαρακτηριστικό της αλλαγής στην ιδιοκτησία ήταν πως ενώ προσεισμικά η Ζάκυνθος είχε περί τις 70 εκκλησίες, ενώ μετασεισμικά υπάρχουν γύρω στις δεκαπέντε. (Ν. Κονόμος, 1983) Σκοπός του διατάγματος ήταν η αναδιάρθρωση του οικιστικού δικτύου, με βάση μια εκσυγχρονιστική λογική με σκοπό την δημιουργία όσο το δυνατόν μεγαλύτερων οικιστικών συγκεντρώσεων.

Εικόνα 37: Η κατανομή των οικόπεδων όπως έγινε μετά τον αναδασμό, Ζάκυνθος 1955
Πηγή: Τεχνική Υπηρεσία Δήμου Ζακύνθου

Αυτό που προξενεί ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρατηρώντας το σχέδιο του αναδιασμού είναι το μέγεθος των οικοπέδων. Έγινε κατάτμηση της γης σε μεγάλο βαθμό και οι ιδιοκτησίες παρέμειναν μικρές, κάτι που συμβαίνει και στην σημερινή Ζάκυνθο. (εικ.37)

Εικόνα 38: Μικρές ιδιοκτησίες ακόμα και σήμερα στην πόλη, οδός Αγ. Λαζάρου
Πηγή: <https://www.google.com/maps/>

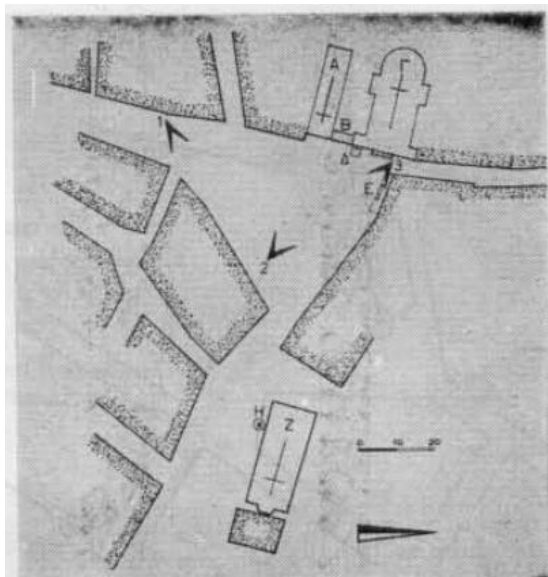
4.5 Ο πολεοδομικός άξονας και το νέο σχέδιο πόλης

Η πολεοδομική μορφή της πόλης διατηρήθηκε περίπου ίδια με την μορφή της πόλης πριν το '53 καθώς διατηρήθηκε το παλιό οδικό δίκτυο, τα δημόσια κτίρια ξαναχτίστηκαν στην ίδια θέση. Η λογική του ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης παρέμεινε ίδια, ένας ή δύο δρόμοι διαπλατύνθηκαν και μερικά ανήλιαγα καντούνια καταργήθηκαν. Η μεγάλη πλατεία που είχε φτιαχτεί προς τιμή του εθνικού μας ποιητή Διον. Σολωμού παρέμεινε άθικτη. Αξιοσημείωτο επίσης είναι σε βασικούς οδικούς άξονες τέθηκαν υποχρεωτικά οι τοξωτές στοές. Φυσικά οι άξονες προσεισμικά που διέθεταν στοές ήταν πολύ περισσότεροι στην προσεισμική πόλη. Στο νέο σχεδιασμό ο παραλιακός δρόμος, ο παράλληλος κεντρικός και δύο κάθετοι έγιναν με στοές, ίσως να είναι και το μοναδικό στοιχείο που θυμίζει την παλιά πόλη.

Εικόνα 39: Οι καμάρες στην προσεισμική Ζάκυνθο και οι καμάρες του Πνευματικού Κέντρου στην Πλατεία Σολωμού σήμερα

Γενικά, η αρχική σκέψη για το πολεοδομικό ήταν να μείνει τυπικά ίδιο με το παλιό. Και όμως ο βασικός ιστός παρέμεινε ίδιος. Όμως, έγιναν λάθη αρκετά (κυρίως κλίμακας ή σχημάτων) με αποτέλεσμα να υπάρχουν σημεία όπου το νέο πολεοδομικό αποκλίνει από το παλιό. Οι πλατείες και τα πλατώματα της προσεισμικής Ζακύνθου «φαγώθηκαν» από τον αναδοσμό. Για παράδειγμα η παλιά Ζάκυνθος είχε αρκετές τριγωνικές πλατείες που τώρα δεν υπάρχουν με αποτέλεσμα οι ελεύθεροι χώροι να συρρικνωθούν. Και αυτό γιατί οι δικαιούχοι οικοπέδων στη πόλη βρέθηκαν να είναι πολλοί και δόθηκε έμφαση περισσότερο στην απόδοση σωστών σχημάτων στις ιδιοκτησίες σε βάρος του δημόσιου χώρου

Εικόνα 40: Κάτοψη της πλατείας Αγ. Μάρκου, στην ακριβή προσεισμική της μορφή. Σήμερα έχει μείνει σχεδόν το ίδιο σχήμα, με μικρές αλλαγές στους δρόμους που οδηγούν προς την πλατεία
Πηγή: Ζήβας Δ., *Ιόνια Νησιά 1959*, Τεχνικά Χρονικά, Τεύχος 169-170.

Ελάχιστες πλατείες όπως η Πλατεία Αγίου Μάρκου (εικ. 41), διατηρήθηκαν. Έχασαν, όμως, τον “αέρα” και τη φυσιογνωμία που είχαν άλλοτε, ακριβώς επειδή αφανίστηκε για πάντα το σκηνογραφικό πλαίσιο των αλλοτινών κτισμάτων τους. Για τα κτίρια δεν ελήφθη η παραμικρή πρόνοια. Έτσι υπάρχουν πολεοδομικά στοιχεία όπως τριγωνικές πλατείες, ή πλατωμάτα, που προσεισμικά δημιουργήθηκαν για να δεχθούν ορισμένα κτίρια. Έγιναν πιο χαμηλά κτίρια, έως 2 ορόφους με μικρό ύψος σε κάθε όροφο βάση των τυπολογιών που δόθηκε από το υπουργείο. Η αλλαγή των υψών των κτιρίων αλλά κυρίως και η φτώχεια των προσόψεων, άλλαξαν τελείως τον χαρακτήρα των δρόμων.

Εικόνα 41: Προσεισμική άποψη της Πλατείας Αγίου Μάρκου και η αρχή της “Πλατείας Ρούγας”
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Ζήβα (Ζήβας, 1959), κρίθηκε να γίνει μια τακτοποίηση του υπάρχοντος πολεοδομικού, να ενοποιηθούν τετράγωνα και να διαπλατυνθούν στενοί δρόμοι, με αποτέλεσμα να κακοποιηθεί στην πραγματικότητα το πολεοδομικό της πόλης. Ο Καθηγητής έδωσε ένα παράδειγμα πολεοδομικής αλλοίωσης για να αποδείξει ότι οι απολύτως συνδεδεμένες έννοιες της πλατείας, του δρόμου και του κτιρίου με τον νέο σχεδιασμό και τις αλλαγές, κατέληξαν να μην συνδέονται μεταξύ τους.

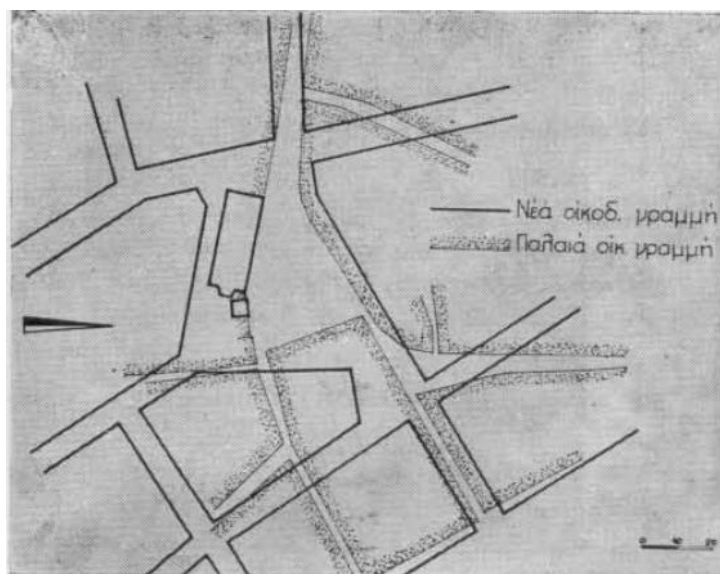

Εικόνα 42: Η πλατεία του Ι.Ν. της Φανερωμένης, σήμερα.

Στη νότια πλευρά της πόλης της Ζακύνθου, στη συνοικία του Άμμου, βρίσκεται ο μεγαλοπρεπής Ι.Ν. της Παναγίας Φανερωμένης. Ο ναός, καταστράφηκε με τους σεισμούς του 1953, αλλά ανοικοδομήθηκε με τα ίδια υλικά και κρατώντας το παλιό καμπαναριό του, που δεν κατέρρευσε. Η τριγωνική πλατεία της Φανερωμένης αποτελούσε ένα ωραίο παράδειγμα μεσαιωνικής πλατείας, με την μία πλευρά διακοσμημένη από την βορεινή

όψη της εκκλησίας και του καμπαναριού, ενώ τις άλλες δύο πλευρές της πλατείας αποτελούσαν οι απλές προσόψεις μικρών μονώροφων ή δώροφων σπιτιών, έτσι που η πλουσιότερη πρόσοψη της εκκλησίας να αναδεικνύεται και να κυριαρχεί. Η τοποθέτηση της εκκλησίας και του καμπαναριού δεν έγινε τυχαία. Έγινε απλώς με άλλα αισθητικά κριτήρια από τα δικά μας. Είναι φανερό πως οποιαδήποτε αλλαγή του σχήματος της πλατείας, και πολύ περισσότερο της θέσης της εκκλησίας μέσα σ’ αυτήν, θα προδώσει το πνεύμα του αρχιτέκτονα και του έργου και θα καταστρέψει την εντύπωση. Εν τούτοις, όπως φαίνεται από το σχέδιο παρακάτω, η πλατεία υπέστη ανεπανόρθωτη αλλοίωση σχήματος και ο ναός

βρέθηκε ξαφνικά κτίριο περίβλεπτο και περίτεχνο από όλες τις πλευρές, πράγμα τελείως αδικαιολόγητο από αυτή την αρχιτεκτονική του έργου.

Εικόνα 43: Η πλατεία της Φανερωμένης στην προσεισμική και την μετασεισμική της μορφή
Πηγή: Ζήβας Δ., Η Αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον 18ο μέχρι τον 19ο αιώνα, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Αθήνα 2002

4.6 Δημόσια Κτήρια

Βασικό ρόλο στο έργο της ανοικοδόμησης έπαιξαν τα δημόσια κτίρια. Τα κτίρια αυτά όπου κατασκευάστηκαν για τη στέγαση των δημόσιων υπηρεσιών του νησιού, είναι πολύ σημαντικά για την διατήρηση της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής της Ζακύνθου. Η αρχή πάνω στην οποία βασίστηκαν οι μελέτες ήταν η διατήρηση του αρχιτεκτονικού ρυθμού και η δημιουργία κτιρίων, χώρων και προοπτικών που να θυμίζουν την προσεισμική Ζάκυνθο.

Οι αρχιτεκτονικές μελέτες όλων των δημοσίων κτιρίων εκπονήθηκαν από τη Δ/ση Ε4 του Υφυπουργείου Ανοικοδομήσεως με Διευθυντή τον Φ. Ζούκη. Τα σημαντικότερα από αυτά που κατασκευάστηκαν τότε είναι το Δημαρχείο, η Βιβλιοθήκη, το Δικαστικό Μέγαρο, το Διοικητήριο, το κτήριο της Χωροφυλακής, το Λιμεναρχείο, το Μητροπολιτικό Μέγαρο, το Μοναστήρι του Αγ. Διονυσίου και το Μουσείο. Έτσι επιτεύχθηκε η δημιουργία ενός Διοικητικού Κέντρου. Τα κτήρια αυτά δίνουν το μέτρο της συνειδητής πρόθεσης του τονισμού της σχέσης με το παρελθόν και βεβαίως τον βαθμό της επιτυχίας της όλης αυτής προσπάθειας. Παρακάτω φαίνονται μερικά από αυτά.

Εικόνα 44 Το μουσείο μεταβυζαντινής τέχνης

Εικόνα 45: Το σημερινό δικαστικό μέγαρο της Ζακύνθου.

Εικόνα 46: Το δημαρχείο

Εικόνα 47: Η δημόσια ιστορική βιβλιοθήκη Ζακύνθου που βρίσκεται στην πλατεία Δ.Σολωμού

Ένα βασικό χαρακτηριστικό την περίοδο αυτή συνιστά η αντίθεση ανάμεσα στα δημόσια κτήρια (με την παραδοσιακή αρχιτεκτονική) και στα ιδιωτικά. Στην περίπτωση των ιδιωτικών κτισμάτων, η κατασκευή των λεγόμενων «σπιτιών αρωγής» βάσει των αρχιτεκτονικών τύπων που προήλθαν από το υφυπουργείο ανοικοδόμησης, παρατηρείται μια τάση λιτότητας και έλλειψης αρχιτεκτονικής φροντίδας, που άλλωστε ήταν λίγο δύσκολο να απαιτεί την δύσκολη εκείνη εποχή. Η αντίθεση αυτή στον αστικό χώρο της πόλης είναι πολύ έντονη μέχρι και σήμερα όπου διατηρούνται πολλά κτίσματα από την εποχή της Ανοικοδόμησης.

4.7 Η μεταβολή στην κοινωνική δομή και το τέλος της «ευγένειας»

Σε προηγούμενο κεφάλαιο είχαμε αναφέρει την σημασία του ρόλου των ευγενών και των μεγάλων οικογενειών της Ζακύνθου (οι «κόντηδες») στον κοινωνικοπολιτικό ιστό της προσεισμικής Ζακύνθου. Μετά τους σεισμούς του '53, σχεδόν όλες αυτές οι οικογένειες έφυγαν από το νησί για πάντα χωρίς να επιστρέψουν ποτέ. Οι μεγάλες ιδιοκτησίες τους στην ύπαιθρο ακόμα και μέσα στην πόλη, κατακερματίστηκαν. Οι ευγενείς της Ζακύνθου μέσα από την απουσία τους πλέον δεν έχουν κανένα ρόλο στο πολιτικό γίγνεσθαι του νησιού, όπως άλλοτε συνέβαινε.

Η ιστορία από τη στιγμή της καταστροφής του '53 έμοιαζε «ανοιχτή» και το περιβάλλον ήταν εντελώς κενό και προκαλούσε σε νέα οργάνωση του αστικού χώρου. Από την ώρα των ερειπίων και την πρώτη στιγμή της καταστροφής, η πόλη αυτή που οι ευγενείς την είχαν εξουσιάσει, χάθηκε σε μια στιγμή. Ο αστικός χώρος βίαια και σπασμωδικά «είχε αλλάξει χέρια». Ο νέος χώρος που δημιουργήθηκε επέτρεπε την εγκαθίδρυση των νέων συμβόλων της πολιτικής και ιδεολογικής εξουσίας: η ανοικοδομημένη πόλη δεν ήταν ίδια με την πόλη του χθες, όσο και αν η αρχιτεκτονική και ο πολεοδομικός ιστός παρέπεμπε στην προσεισμική πόλη. Τα σύμβολα των ευγενών γκρεμίστηκαν. Η νέα πόλη έκρυψε στα

θεμέλια της την ακύρωση της πόλης των ευγενών. Η κοινωνική μεταβολή είχε επέλθει αφού η νέα πόλη έγινε η πόλη των αστών. Η βίαιη καταστροφή δεν γκρέμισε μόνο τον αρχιτεκτονικό κόσμο των ανώτερων στρωμάτων αλλά επιβεβαίωσαν και το τέλος της ευγένειας.

Ο οικοδομικός όγκος της πόλης στην πλειονότητα του αμέσως μετά την ανοικοδόμηση ήταν οι κατοικίες αρωγής. Η απομάκρυνση των ευγενών από το νέο δομημένο χώρο απέδειξε το νόημα της «απελευθέρωσης» των λαϊκών στρωμάτων. Η πόλη για πρώτη φορά στην ιστορία του νησιού ήταν δική τους τώρα.

4.8 Αξιολόγηση του έργου

Στο έργο που προγραμματίστηκε να εκτελεσθεί, τα 3 νησιά που επλήγησαν από την καταστροφή δεν έτυχαν «ίσης μεταχείρισης». Η ανοικοδόμηση της πόλης της Ζακύνθου έθεσε ένα πολύ κρίσιμο ερώτημα. Πως θα έμοιαζε η νέα πόλη; Τι προσδοκούσαν οι κάτοικοι; Πολύ γρήγορα το αίτημα που διατυπώθηκε και εκφράστηκε από τους εκπροσώπους του νησιού ήταν «Θέλουμε τη Ζάκυνθο που είχαμε, μια πόλη που να μας θυμίζει την πόλη που χάσαμε». Είναι φανερό πως η αντίδραση των κατοίκων της Ζακύνθου ήταν η αντίδραση ανθρώπων που δεν ήθελαν να αποδεχτούν την ξαφνική καταστροφή του περιβάλλοντος τους, ελπίζοντας σε μια αποκατάσταση ή έστω υποκατάσταση από κάτι ανάλογο. Αίτημα κατά βάση ουτοπικό αλλά αίτημα βαθύτατα ανθρώπινο.

Το νησί σε γενικές γραμμές δεν «εκμεταλλεύτηκε» την καταστροφή για να σχεδιαστεί από την αρχή και να καλύψει προηγούμενες ελλείψεις. Η Ζάκυνθος, έχοντας το εντονότερο και πιο ενδιαφέρον «τοπικό χρώμα», μια πιο ιδιαίτερη και ενοποιημένη αρχιτεκτονική, άξιζε μια ανοικοδόμησης πούμε ιστορική. Με άλλα λόγια η αρχή ήταν πως τόσο η πολεοδομία της νέας πόλης όσο και τα σπίτια της και τα Δημόσια κτίρια που θα κατασκευάζονται θα έπρεπε να θυμίζουν την παλιά προσεισμική Ζάκυνθο με το βενετσιάνικο ρομαντικό άρωμα. Έτσι, εκτός από τη διατήρηση της πολεοδομικής δομής της πόλης, επιχειρήθηκε να δοθεί στην ανοικοδόμηση των κτιρίων της Ζακύνθου μια αρχιτεκτονική που θα αποκαθιστούσε κάποια συνέχεια με τη χαμένη προσεισμική πόλη.

Η μορφή της σημερινής πόλης της Ζακύνθου επιβιώνει την ιστορία της πολεοδομικής της εξέλιξης των τελευταίων πέντε αιώνων. Έτσι, η Στράτα Μαρίνα, η Πλατεία Ρούγα, η Πλατεία Σολωμού και η Πλατεία Αγίου Μάρκου, το πλάτωμα της Φανερωμένης, τα δέντρα του Άμμου, ο Άγιος Λάζαρος βρίσκονται πάντα στη θέση τους και εξακολουθούν να αποτελούν τοπόσημα της πόλης, της νέας όπως και της παλιάς. Ίσως, δεν μπορούσε να γίνει και διαφορετικά από τη στιγμή που τα φυσικά όρια είναι τόσο καθοριστικά, από τη στιγμή που οι ίδιοι οι κάτοικοι και οι τοπικοί άρχοντες απαιτούσαν την ανασύσταση της πόλης τους, του αστικού τους περιβάλλοντος που τόσα σήμαινε για αυτούς. Η μορφή της σημερινής πόλης, τόσο η πολεοδομική, όσο και σε κάποιο βαθμό η αρχιτεκτονική, είναι αποτέλεσμα αυτής ακριβώς της απαίτησης να συνδεθεί η καινούρια πόλη με την παλιά, να μεταφέρει στη σημερινή εποχή και να θυμίζει το σημαντικό από κάθε άποψη παρελθόν της, να αποτελεί συνέχεια της παλιάς, όσο αυτό θα ήταν ανθρωπίνως δυνατόν υπό τις εξαιρετικά αντίξοες συνθήκες που δημιούργησε ο σεισμός του 1953, όσο ήταν δυνατόν να το επιτρέψουν οι γενικότερες συνθήκες της εποχής.

Αξίζει να τονίσουμε ότι η αρχιτεκτονική «αποκατάσταση» έγινε μόνο διαμέσου των δημόσιων κτιρίων της πόλης και κάποιων ιδιαίτερων πολεοδομικών στοιχείων (στοές, διατήρηση του γενικού σχεδίου πόλης). Η ανέγερση των ιδιωτικών κτιρίων και επειδή πίεζε ο χρόνος για άμεση στέγαση των κατοίκων έγινε με προχειρότητα κάνοντας περισσότερο την πόλη πιο λαϊκή σε σχέση με την προσεισμική. Τα δημόσια κτήρια με τον «ιστορικό» χαρακτήρα και η διατήρηση του πολεοδομικού σχεδίου δεν στάθηκαν αρκετά για να ξαναβρεί ο Ζακυνθινός κάτοικος τους δεσμούς του με την προσεισμική, χαμένη πλέον πόλη του.

Κατάφερε όμως η Ζάκυνθος, μέσα σε πέντε χρόνια μετά την καταστροφή, να ξαναζεί και πάλι, ανοικοδομημένη στο μεγαλύτερο ποσοστό της. Έλληνες Τεχνικοί βρέθηκαν στην πρώτη γραμμή του αγώνα και προσέφεραν την δουλειά τους μέσα σε μια ατμόσφαιρα βιασύνης, προχειρότητας, αντιδικίας, αλληλοσυγκρουόμενων αιτημάτων και συμφερόντων, ελλείψεως ενός ενιαίου και κατευθυντηρίου προγράμματος και υπό την πίεση παραγόντων ξένων προς την τεχνική, που δεν μπόρεσαν να συλλάβουν το θέμα στην συνολική του μορφή. (Ζήβας, 1959)

Σήμερα, που βρισκόμαστε 70 χρόνια μετά, ο χρόνος είναι αρκετός που πέρασε ώστε να μπορούμε να αξιολογήσουμε αν η απόφαση που πάρθηκε για την ανοικοδόμηση ήταν σωστή ή όχι. Πέτυχε, άραγε, και σε ποιο βαθμό, το εγχείρημα αυτής της ανασύστασης, της διατύπωσης μιας ανάμνησης, της μεταφοράς κάποιων ιστορικών μορφών στη σημερινή πόλη;

Η ανοικοδόμηση έγινε «αψυχολόγητα, πρόχειρα, άπονα, βεβιασμένα, αμελέτητα, άσωτα και άναρχα» όπως αναφέρει ο Δ. Στραβόλαιμος στο βιβλίο του «Η Ζάκυνθος υπό τα ερείπια και τας φλόγας». Η αντιμετώπιση της καταστροφής από το κράτος έγινε χωρίς συνείδηση για την συνέχεια του χαμένου πολιτισμού. Η Ζάκυνθος, μπορεί μέσα σε πέντε χρόνια μετά την καταστροφή να είχε πάρει την καινούρια της μορφή, αλλά 70 χρόνια μετά την καταστροφή αγωνίζεται ακόμα και φιλοδοξεί να κρατήσει ζωντανή τη σχέση της με την πόλη που χάθηκε, να ενσωματώσει όσα στοιχεία διασώθηκαν από την καταστροφή και τον χρόνο που πέρασε έως σήμερα και να διαμορφώσει τον δικό της ιδιότυπο χαρακτήρα.

Παρ' όλα αυτά, οι λάθος χειρισμοί των πρώτων ημερών μετά την καταστροφή και η καταστροφική επέλαση των κρατικών μπουλντόζων είχαν σαν αποτέλεσμα την μετατροπή όλων των εναπομεινάντων ερειπίων σε μπάζα, με αποτέλεσμα να μην έχει διασωθεί τίποτα αυθεντικό από την παλιά πόλη. Έτσι, η μόνη επιλογή ήταν η ανασύσταση, η αναδιατύπωση μιας ανάμνησης, μεταφέροντας στοιχεία του παρελθόντος στην σημερινή πόλη. Ένα από τα πιο σημαντικά προβλήματα της ανοικοδόμησης του νησιού ήταν πως την περίοδο που συνέβη η καταστροφή, το ελληνικό κράτος δεν είχε αφενός τις υποδομές αφενός να διαχειριστεί την καταστροφή σε επίπεδο ανθρωπιστικό (δηλαδή να συνδράμει τους πληγέντες) και αφετέρου την τεχνογνωσία για να εκτιμηθεί η συμβολή του σχεδιασμού στην προσπάθεια της ανοικοδόμησης.

Γενικά, η μίμηση μορφών παλαιότερων με μέσα σύγχρονα είναι ένα έργο καταδικασμένο και θα έπρεπε να απαντήσουμε πως η αρχή που τέθηκε ήταν λανθασμένη. Όμως η σκέψη αυτή θα ήταν άδικη για τα κτίρια που χάθηκαν, τις εκκλησίες και τα καμπαναριά, τις πλατείες και τους δρόμους. Γιατί στην Ζάκυνθο υπήρχαν κτίσματα αξιόλογα, που και μετά

το σεισμό ακόμα μπορούσαν να διατηρηθούν ή να αναστηλωθούν και να εξακολουθήσουν τη ζωή τους. Υπάρχουν πολλά ερωτήματα που θα μπορούσαν σήμερα να διατυπωθούν. Για παράδειγμα, ήταν πράγματι αναγκαίο να μεταβληθούν σε μπάζα όλα τα ερείπια της πόλης;

Ήταν ολόκληρη η πόλη άξια διατηρήσεως ή αναστηλώσεως; Σε όλη την έκταση της ασφαλώς όχι, υπήρχαν όμως ενότητες πολεοδομικές και αρχιτεκτονικές που άξιζαν να διατηρηθούν. Δεν βρέθηκε κανείς να καθοδηγήσει τις στρατιωτικές μπουλντόζες, και τα φορτηγά της εργολαβικής εταιρείας που είχε αναλάβει την αποκομιδή των μπαζών. Στην φωτογραφία (εικ. 48) απεικονίζεται η εκκλησία των Αγίων Πάντων, ένα χρόνο μετά την καταστροφή, ακέραιη σε μεγάλο βαθμό. Ό,τι απέμεινε πάση θυσία εξαφανίστηκε και κατεδαφίστηκε για χάρη της νέας πόλης που επρόκειτο να χτιστεί. Τίποτα αυθεντικό δεν μπορούσε να διασωθεί, εκτός από 3 εκκλησίες.

Εικόνα 48: Η εκκλησία των Αγίων Σαράντα λίγο πριν κατεδαφιστεί “για χάρη της νέας πόλης”
Πηγή: Αρχείο Α. Στάβερη

Ας θυμηθούμε το παράδειγμα της Βαρσοβίας ή του Μονάχου. Διατηρώντας και αναστηλώνοντας ό,τι αξιόλογο υπήρχε, η Ζάκυνθος θα διέθετε σήμερα ένα αξιόλογο ιστορικό κέντρο, σαν τα καλοδιατηρημένα κέντρα που συναντάμε στην Ευρώπη. Μια διαφορετική λύση για την θέση της νέας πόλης θα μπορούσε να ήταν γύρω από το αισθητικό αυτό κέντρο ώστε η ιστορική, πολιτισμική και αρχιτεκτονική συνείδηση μας να μην προδοθεί.

Κεφάλαιο 5: Η συνέχεια μετά την καταστροφή

5.1 Η σύνδεση του χώρου με τη μνήμη. Μεταλλαγές στην αστική κουλτούρα.

Η μεταβολή για τον τόπο ήρθε μέσα σε λίγα λεπτά, εκείνο το καλοκαίρι του '53. Η βίαιη αλλαγή σελίδας για την πόλη εμπόδισε τη φυσική ροή και κατέστρεψε τους δεσμούς συνέχειας. Όποιος ασχολείται με την προσεισμική Ζάκυνθο, μπορεί γρήγορα να διαπιστώσει πως αναδύονται δύο διαφορετικές πραγματικότητες. Η οριστικώς απολεσθείσα παλιά Ζάκυνθος, αυτή που θα μείνει στα βιβλία και η νέα Ζάκυνθος, αυτή που αποτελεί πλέον την απτή, ζωντανή και δυναμική πραγματικότητα.

Η μνήμη για να υπάρξει έχει ανάγκη το στήριγμα του χώρου. Η μνήμη έχει ανάγκη τους ναούς της, έχει ανάγκη τα σημεία αναφοράς, τα σύμβολα που τη συνδέουν με τον πίσω χρόνο και που έχουν τη δύναμη να επιβάλλονται. Η μνήμη έχει ανάγκη την εικόνα. Θυμίζουμε ότι η νέα πόλη βρίσκεται ακριβώς στη θέση της παλιάς. Το φυσικό τοπίο γύρω της είναι ακριβώς το ίδιο και η γενική λογική της πολεοδομικής συγκρότησης της πόλης είναι η ίδια. Σαφώς, και θα μπορούσαν να είχαν γίνει ενέργειες για να ανασυλωθούν τα περισσότερα κτίσματα. Με τη σεισμοπυρκαϊά καταστράφηκε ο 500χρονος υλικός πολιτισμός της πόλης της Ζακύνθου, στο πρόσωπο της οποίας άλλωστε αντανakλούσαν όλη του η καλλιέργεια και η ιστορική του δομή. Καταστράφηκαν τα μνημεία της τέχνης, τα αρχιτεκτονικά γνωρίσματα, οι ρυθμοί των εκκλησιών, η πνευματική κληρονομιά, οι βιβλιοθήκες, τα έργα της διανοήσης, η αστική λαϊκή κουλτούρα. Στην ανοικοδόμηση της πόλης, εξέλιπε η συνείδηση της συνέχειας του χαμένου πολιτισμού. Και για την απώλεια της πολιτισμικής συνέχειας δεν έφταιξαν μόνο οι σεισμοί αλλά και η κρατική πρόνοια. Φυσικά, όλα αυτά με την πάροδο του χρόνου θα μπορούσαν να ξαναγίνουν.

Παράλληλα, καταστράφηκε όμως και κάτι μη αποκαταστάσιμο: ο ψυχικός δεσμός του Ζακυνθινού με την πόλη του. Στα τελευταία 500 χρόνια πριν την καταστροφή αποτέλεσε γνώρισμα της ζακυνθινής ψυχολογίας η αγάπη για τη πόλη, ο «σπουργιτισμός» των Ζακυνθίων, η υγιεινή αγωγή της εθιμολατρίας, η ποιοτική αντίληψη του πολιτισμού, η ευπροσηγορία της καθημερινότητας. Όλα αυτά μεταλλάχθηκαν μέσα στη σκληράδα του μπετόν και την έλλειψη αναστολών του νέου πληθυσμού. Κάποιος θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι όλα αυτά έτσι κι αλλιώς θα συνέβαιναν, είτε με σεισμούς είτε χωρίς, και αποτελούν αναπόφευκτες συνέπειες της εξέλιξης. Η εργασία αυτή έγινε όμως για να μελετήσει αυτά που έγιναν τελικά στην πραγματικότητα, και δεν μπορεί να υποστηρίξει ισχυρισμούς που στηρίζονται σε υποθέσεις.

Ο Ζακυνθινός της μετασεισμικής περιόδου ουδεμία σχέση έχει με αυτόν της προσεισμικής Ζακύνθου, ακόμα κι αν μιλάμε για τη γενιά εκείνου που κατάφερε να ζήσει διαδοχικά και τις δυο εποχές. Εκείνα τα δευτερόλεπτα του σεισμού μαζί με την πυρκαγιά που ακολούθησε κατάφεραν να θάψουν μια ολόκληρη κουλτούρα και να αφαιρέσουν κάθε ιδεολογικό και αισθητικό ίχνος από τους κατοίκους του πολύπαθου νησιού. Η περίπτωση του σεισμού της Ζακύνθου είναι η απόδειξη πως μια στιγμή αρκεί για να αλλάξει την πορεία και να παραποιήσει με τον πιο ανηλεή τρόπο έναν ολόκληρο πολιτισμό. Κάτι αντίστοιχο ίσως με την περίπτωση της Μινωικής Κρήτης μετά την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας και το φονικό τσουνάμι που αφάνισε τον πρώτο μεγάλο πολιτισμό της Ευρώπης.

Η σύγχρονη Ζάκυνθος χτίστηκε βιαστικά πάνω στα συντρίμμια και την τέφρα της για να μπορέσει να διαγράψει τη ζοφερή μνήμη του σεισμού και να στεγάσει τις ελπίδες για ένα ασφαλέστερο μέλλον. Μέσα όμως στο μπετόν των νεότευκτων κτηρίων εγκλωβίστηκε για πάντα η ιστορική μνήμη και κατ' επέκταση η ιστορική συνέχεια.

Το παράδειγμα της νέας πόλης της Ζακύνθου είναι μια ζωντανή απόδειξη της προχειρότητας και της ευκολίας που χαρακτηρίζει τον νεοζακυνθινό. Χτίστηκε άναρχα, χωρίς πολεοδομική μελέτη και κυρίως χωρίς σεβασμό στο αλλοτινό, στερώντας έτσι την πολυπόθητη σύζευξη με το παρελθόν της, η οποία τής στοίχισε ουσιαστικά την ιστορική συνέχεια. Μετά το σεισμό του '53 και τη σταδιακή τουριστική ανάπτυξη η γη αναδιαμορφώνει την αξία της. Η αλλαγή στην οικονομία της Ζακύνθου ήταν αναπόφευκτη, όπως και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Η ιδιαιτερότητα, όμως, εντοπίζεται στην ολική και σύντομη κοινωνική και οικονομική κατάρρευση των δεσμών και των ιστορικών δεδομένων,

(λόγω των καταστρεπτικών σεισμών) η οποία επιφέρει μία «ασυνέχεια», δηλαδή ένα κενό της ροής της ιστορικότητας. Η ανάγκη προστασίας του ζακυνθινού τοπίου είναι πλέον αναγκαία.

5.2 Από την καταστροφή στην ανάπτυξη. Το σύγχρονο οικονομικό και κοινωνικό προφίλ.

Οι καταστροφικοί σεισμοί του 1953 σηματοδοτούν ριζικές αλλαγές. Ήδη η τάξη των ευγενών αργά αλλά σταθερά κατέρρευε οικονομικά και στη θέση τους έρχονται πλέον οι αστοί. «... Η καταστροφή του 1953 βρήκε τη Ζάκυνθο σε μια κοινωνικοοικονομική μετάβαση που φυσικά είχε ξεκινήσει πριν τους σεισμούς, αλλά ο σεισμός συνέτεινε σε μια πιο βίαιη και απότομη μετάβαση...» (Ρέσση, 2003). Η πόλη ήταν δομημένη με επιβλητικά αρχοντικά και ρεπάρα.

Το νέο οικονομικό γίνεσθαι δεν συνάδει πλέον με την προσεισμική κοινωνική οργάνωση και δομή, που μοιραία καταρρέει. Η σύνθεση του αστικού πληθυσμού έχει ήδη αλλάξει. Οι περισσότεροι κάτοικοι της πόλης (που αποτελούσαν την φυσική συνέχεια των αστών, Civili και Porolari) μετανάστευσαν στην Αθήνα. Οι κάτοικοι της ζακυνθινής υπαίθρου (χωρικοί) που δεν μετανάστευσαν στην Αθήνα ή στο εξωτερικό κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, εισέρρευσαν στην πόλη, αναλαμβάνοντας τα ηνία της οικονομικής καταστροφής. Στα τέλη της δεκαετίας του '70 επιστρέφουν οι πρώτοι «οικονομικά δημιουργημένοι» μετανάστες. Η πόλη δεν αποτελούνταν πλέον από τους ευγενείς, αλλά από επιστήμονες, εμπόρους και νέους επιχειρηματίες, που τους ενδιέφερε η οικονομική πρόοδος σε σύντομο μάλιστα χρονικό διάστημα. Η πόλη γίνεται σιγά σιγά οικονομικά εύρωστη. Οι κάτοικοι της πόλης, κυρίως οι καινούριοι, που αποτελούσαν την νέα τάξη πραγμάτων, είχαν περισσότερο ρεαλιστικά οράματα. Αποτελούσαν το νέο κοινωνικό ρεύμα που εγκαταστάθηκε στην πόλη και εδραίωσε την οικονομία του νησιού. Η νέα πόλη εξέφραζε αντικειμενικά το τέλος ενός κόσμου και την αρχή ενός άλλου.

Με το σεισμό έχουμε απόλυτη καταστροφή των κτισμάτων, τόσο στην περιοχή της πόλης, όσο και της εξοχής. Η αναδόμηση πραγματοποιήθηκε με τελείως διαφορετικά κριτήρια, σε σχέση με την αρχική οικιστική διαμόρφωσή της. Ο αναδασμός της πόλης μοίρασε εκ νέου τις ιδιοκτησίες, ευνοώντας τους μικρούς ιδιοκτήτες. Παράλληλα, η αναγκαιότητα «γρήγορης» αποκατάστασης των οικημάτων, επηρέασε την τελική οικιστική μορφή της μετασεισμικής Ζακύνθου. Η μετακίνηση των κατοίκων της υπαίθρου προς την πόλη, μιας κοινωνικής ομάδας με διαφορετικά κριτήρια αισθητικής από την προηγούμενη, καθόρισε πολλές αλλαγές στο νέο πρόσωπο της πόλης.

Αυτές οι μεταβολές συνδυάζονται με την εμφάνιση της τουριστικής δραστηριότητας. Αυτό που αξίζει να αναφερθεί σχετικά με την επαναφορά της εμπορικής και επιχειρηματικής ζωής στη Ζάκυνθο, είναι πως κατά την ανοικοδόμηση, λήφθηκε υπ' όψιν και ο παράγοντας τουρισμός χτίζοντας τα πρώτα χρόνια μετά τον σεισμό, το πρώτο ξενοδοχείο του νησιού το Strada Marina στην παραλιακή λεωφόρο.

Εικόνα 49: Από το πιο χαρακτηριστικά κτίσματα στο λιμάνι της Ζακύνθου, το Strada Marina
Πηγή: <https://www.zakynthos.gov.gr/>

Παράλληλα, χτίζονται τα πρώτα ξενοδοχεία στις παραλίες του κόλπου του Λαγανά και αμέσως μετά των Αλυκών. Η οικονομία έκτοτε μετατοπίστηκε σταδιακά από τον αστικό στον υπαίθριο χώρο και η ιδιομορφία του τοπικού πολιτισμού άρχισε να εκφυλίζεται. Οι νέες οικονομικές δραστηριότητες δημιουργούν και ένα νέο αξιακό σύστημα (Barquero, 1991) με πρώτο εμφανές χαρακτηριστικό του τη μεταβολή στην αξία της γης. Η αξία της ζακυνθινής γης δεν προσδιορίζεται πια από την ικανότητα της για αγροτική παραγωγή, αλλά από πιθανή μελλοντική χρήση της στα πλαίσια της τουριστικής βιομηχανίας και στη συνέχεια την έκπτωση των ηθικών και κοινωνικών αξιών.

«... Οι δεκαετίες του '80 και '90 ήταν αυτές που άλλαξαν τη Ζάκυνθο από «φιόρο του λεβάντε» (λουλούδι της Ανατολής) σε ανεξέλεγκτο χώρο υποδοχής μαζικού τουρισμού. Η ανάπτυξη του τουρισμού στην παράκτια ζώνη έγινε ασχεδίαστα, απρογραμματίστα, χωρίς την απαιτούμενη υποδομή. Το περιβάλλον υποβαθμίζεται και σταδιακά καταστρέφεται. Η ιστορία και ο πολιτισμός του νησιού καταρρέουν...» (ΤΕΔΚ, 2005)

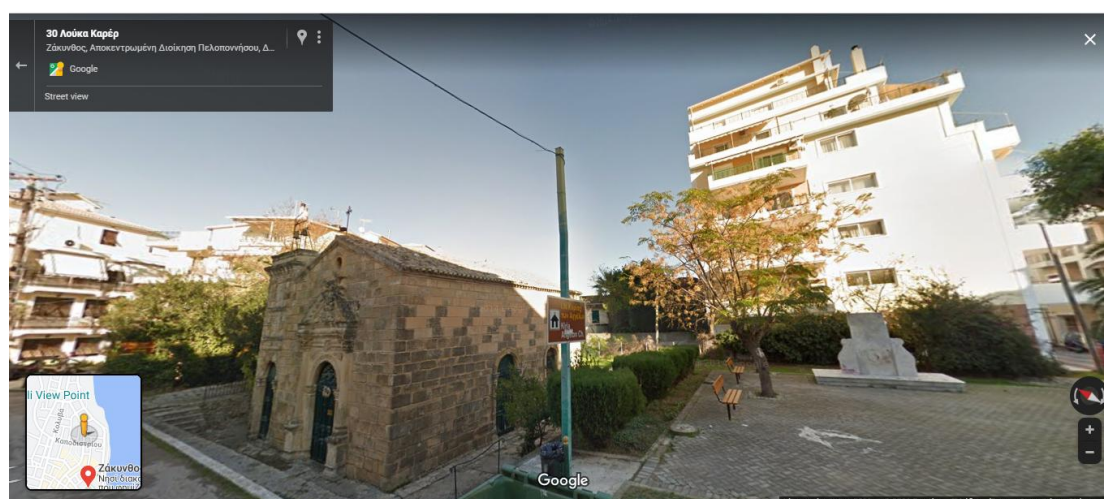
Σήμερα, η πόλη της Ζακύνθου εξακολουθεί ως πρωτεύουσα να παραμένει το πολιτικό, διοικητικό και εμπορικό κέντρο του νομού. Η διαφορά με την προσεισμική εποχή είναι ότι η πόλη δεν αποτελεί πια εμπορική δύναμη για το σύνολο του νησιού. Η οικονομική ανάπτυξη βρίσκεται πλέον στις τουριστικά υπεραναπτυγμένες παράκτιες, πρώην αγροτικές περιοχές. Η πόλη, μέχρι σήμερα, αποτελεί πέρασμα των κατοίκων της υπαίθρου και των διερχόμενων τουριστών. Στο τελευταίο συμβάλλον αποφασιστικά το λιμάνι του νησιού που βρίσκεται στην πόλη της Ζακύνθου.

Η ανυπαρξία σχεδιασμού έχει δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα ιδιαίτερα με το κυκλοφοριακό που γίνονται εντονότερα την θερινή περίοδο. Ούτε ως χώρος κατοικίας πλέον δεν επιλέγεται η πόλη, με οξύ κυκλοφοριακό πρόβλημα και την υποβαθμισμένη ποιότητα ζωής. Η κυρίαρχη χωροταξική και πολεοδομική άποψη και η περιβαλλοντική καταστροφή που συντελείται προσδιορίζουν επακριβώς τη σύγχρονη κουλτούρα. «... το μετασεισμού Ζακυνθινό τοπίο προσαρμόζεται στην κυρίαρχη αντίληψη του «τουριστικού ζητούμενου» και ετεροκαθορίζεται από τις ανάγκες και απαιτήσεις των τουριστών και όχι

από τις ανάγκες και ιδιαιτερότητες της ζακυνθινής κοινωνίας, όπως αυτή εξελίσσεται...» (Παντής & Μινώτου, 2003)

5.3 Το θεσμικό πλαίσιο σήμερα

Η πόλη της Ζακύνθου χαρακτηρίζεται από την ανυπαρξία Χωροταξικού Σχεδιασμού και Χρήσεων Γης, όπως άλλωστε συμβαίνει, αν όχι με όλες, με τις περισσότερες περιοχές της Ελλάδας. Όπως χαρακτηριστικά μας μετέφεραν οι υπάλληλοι μηχανικοί της Πολεοδομίας του Ν. Ζακύνθου, «... ο καθένας χτίζει ότι θέλει, όπου θέλει, με την προϋπόθεση ότι τηρεί τα τυπικά για την έκδοση της άδειας για την οικοδομή...». Η πληροφορία που είχαμε μάλιστα ήταν ότι πριν την τροποποίηση του ΓΟΚ με Π.Δ. του 2000, επιτρέπονταν το χτίσιμο εξώροφου κτιρίου. Συγκεκριμένα, ο ν. 1577 του 1985 έδινε μέγιστο επιτρεπτό ύψος στα κτίρια τα 16 μέτρα. Η ανέγερση μιας εξώροφης πολυκατοικίας στα τέλη της δεκαετίας του '90, που φαίνεται στην παρακάτω φωτογραφία, είχε προκαλέσει έντονες αντιδράσεις στους κατοίκους του νησιού. Η πολυκατοικία αυτή είναι το υψηλότερο κτίριο της πόλης αυτή τη στιγμή και βρίσκεται δίπλα σε ένα μεγάλης ιστορικής και πολιτισμικής σημασίας κτίριο, το ναό της Κυρίας των Αγγέλων, από τα λίγα κτίρια που ανασυλώθηκαν μετά του σεισμούς του '53. Όμως, το 2000 ο ΓΟΚ τροποποιήθηκε με τον Ν.2381/2000 και πλέον το μέγιστο ύψος της οικοδομής είναι στα 11m.

Εικόνα 50: Μια εξώροφη πολυκατοικία δίπλα ακριβώς από την Εκκλησία της Κυρίας των Αγγέλων (που είναι από τα ελάχιστα κτίσματα που ανασυλώθηκαν μετά το 1953). Οι αντιθέσεις στην ταυτότητα της πόλης είναι πολύ έντονες στην παραπάνω εικόνα
Πηγή: <https://www.google.com/maps/>

Τα πολυώροφα κτίρια δεν ενδείκνυνται σε σεισμογενείς περιοχές. Το νησί αξιοποιώντας την σεισμοπαθή του εμπειρία, έχει φτάσει σε μία πρωτοπορία Αντισεισμικής Κατασκευής τα τελευταία χρόνια. Ήδη από την εποχή της ανοικοδόμησης μετά την καταστροφή του 1953, κατασκευάστηκαν σύμφωνα με αυστηρούς αντισεισμικούς κανονισμούς κατοικίες, δημόσια και κοινωφελή κτίρια, έργα υποδομών και δικτύων. Ο σχεδιασμός των κατοικιών ήταν περισσότερο προϊόν της ανάγκης για ταχεία, χαμηλού κόστους και ασφαλή στέγαση του πληθυσμού, παρά σύγχρονων αρχιτεκτονικών αναζητήσεων. Κατά κύριο λόγο, τα σπίτια που χτίστηκαν εκείνη την περίοδο χτίστηκαν με βάση τα πρότυπα σχέδια που είχε μοιράσει το Υπουργείο, οπότε δεν ανταποκρίνονταν στην Επτανησιακή Αρχιτεκτονική, με

αποτέλεσμα η κατασκευή στην μετασεισμική Ζάκυνθο να περιορίζονται στην προστασία για το μέλλον και την ανάγκη για ασφάλεια.

5.4 Η fast track ανοικοδόμηση στη σύγχρονη Ζάκυνθο

Είναι γεγονός ότι στις μέρες μας η γενικότερη απομάκρυνση από την ιστορία κάθε τόπου σε συνδυασμό με την χαλάρωση των συνόρων και του εθνικού κράτους δημιουργεί την αντίληψη του χαοτικού χώρου. Η ευκολία της μετακίνησης κεφαλαίων, επιχειρήσεων και εργαζομένων αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της εποχής μας. Πράγματι, υπάρχει μια ευκολία σήμερα της μετοίκησης για επαγγελματικούς λόγους στελεχών, επιχειρηματιών και απλών εργαζομένων στη Ζάκυνθο τα τελευταία χρόνια, με στόχο να υπηρετηθούν οι ανάγκες της παραγωγικής διαδικασίας, του τουρισμού ο οποίος είναι ο επικρατέστερος οικονομικός κλάδος του νησιού.

Ένα φαινόμενο που χαρακτηρίζει το δομημένο χώρο της Ζακύνθου την τελευταία δεκαετία περίπου είναι το «fast track construction». Τα τελευταία χρόνια πολλοί επιχειρηματίες που έρχονται στο νησί, ακόμα και από το εξωτερικό, και κάνουν μεγάλες επενδύσεις στο τουριστικό στερέωμα. Στην αρχή ήταν λίγοι όμως στην πορεία ακολούθησαν πολλοί μια νοοτροπία της γρήγορης οικοδομής στην κατασκευή πολυτελών ξενοδοχείων μονάδων 100 και πλέον δωματίων μέσα σε έξι μήνες! Φυσικά αυτή η ανοικοδόμηση είναι εντελώς διαφορετικού τύπου από εκείνη που αναλύσαμε προηγουμένως, την ανοικοδόμηση από την καταστροφή του 1953. Γίνεται για άλλους λόγους και με άλλες οικονομικές βάσεις.

Στην πόλη του νησιού μετά την ανοικοδόμηση της, δεν έγινε αστικοποίηση και αστική διάχυση, χαρακτηριστικά πολλών ελληνικών πόλεων μετά την Μεταπολεμική Περίοδο. Όμως για χάρη του τουρισμού και του νέου αναπτυξιακού μοντέλου που επέλεξε ο νεοζακυνθινός για τον τόπο του, η ύπαιθρος της Ζακύνθου έχει μετατραπεί σε έναν “χαοτικό” χώρο της ανεξέλεγκτης και γρήγορης οικοδομής.

Η fast track ανοικοδόμηση ξενοδοχειακών μονάδων στο νησί είναι χαρακτηριστική της σύγχρονης Ζακύνθου, της Ζακύνθου του 2020. Ο τομέας της ανοικοδόμησης αυτής δεν έχει ολοκληρωμένα νησιωτικά οφέλη, αφού τα τοπικά συνεργεία δεν μπορούν να ακολουθήσουν την παραπάνω λογική και δεν επενδύουν στις εφήμερες fast track ανάγκες. Έτσι, η Ζάκυνθος προσελκύει και εισάγει, τεχνικά και κατασκευαστικά συνεργεία, διακοσμητές και αρχιτέκτονες, εργάτες και υλικά, από μεγάλα αστικά κέντρα. Τα αποτελέσματα βραχυπρόθεσμα, δημιουργούν μια φούσκα υπερπροσφοράς στο τουριστικό προϊόν. Επιβαρύνεται η τοπική κοινωνία αλλά και το περιβάλλον από τις μεγάλες αφίξεις τουριστών κάθε χρόνο, μιας και το καλοκαίρι είναι πολύ μεγάλες οι συγκεντρώσεις στο νησί.

Ο μόνιμος πληθυσμός είναι 40.758 κάτοικοι⁵. Το νησί διαθέτει (+- 10%) 140.000 κρεβάτια, συμπεριλαμβανομένων και της πλατφόρμας aibnb. Αν σε αυτά προσθέσει κανείς εκείνους που έρχονται να εργαστούν ή να στήσουν επιχειρήσεις, εποχικά είτε μόνιμα, τότε αντιλαμβάνεται κανείς πως την τουριστική περίοδο (Μάιος – Οκτώβριος) στο νησί σε

⁵ Απογραφή 2011

καθημερινή βάση αποικεί ένας πληθυσμός που κυμαίνεται από 130.000 με 180.000 ανθρώπους. Αυτό σημαίνει ότι το νησί μεταμορφώνεται σε μια περιοχή που φιλοξενεί 4 φορές τον πραγματικό της πληθυσμό. Αυτό είναι το αποτέλεσμα της μεγάλης αυτής γρήγορης και ασχεδιάστης ανοικοδόμησης.

Οι fast track διαδικασίες ταιριάζουν σε οργανωμένες δομές και κράτη που μπορούν να τις υποστηρίξουν, γιατί ακολουθούν το σχεδιασμό. Όμως η γρήγορη αυτή ανοικοδόμηση στη Ζάκυνθο του σήμερα, συνέβη με ανυπαρξία χωροταξικού σχεδιασμού στο νησί και χωρίς η τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση να το είχαν προβλέψει και να είναι προετοιμασμένος ο χώρος να ανταποκριθεί.

5.5 Συμπεράσματα

Σήμερα, 70 χρόνια μετά τους μεγάλους σεισμούς, η εξέλιξη της Ζακύνθου από την μεγάλη καταστροφή της μέχρι σήμερα βοηθούν στο να βγάλουμε κάποια γενικά συμπεράσματα για την βιώσιμη αποκατάσταση ενός ιστορικού κέντρου μετά από την καταστροφή του.

Πρωτίστως, είναι ζωτικής σημασίας η αξιολόγηση των κτιριακών αποθεμάτων και της δυναμικότητάς τους, για την επιλογή του βαθμού διατήρησής τους, με απώτερο σκοπό την αναζωογόνηση του αστικού ιστού. Η καταγραφή και λεπτομερής ανάλυση των ερειπίων είναι απαραίτητες προϋποθέσεις για μια πόλη που κατά την ανοικοδόμηση της επιδιώκει να θυμίζει την προ-καταστροφής πόλη. Είναι απαραίτητη η επανάχρηση των κελυφών ιστορικών κτιρίων, για την επίτευξη μίας λειτουργικής συσχέτισης με το παρελθόν και την διατήρηση της ιστορικής μνήμης. Απαραίτητο αποτέλεσμα οποιασδήποτε επέμβασης σε ένα ιστορικό κέντρο θα πρέπει να είναι η διαμόρφωση ενός ιδιαίτερου χαρακτήρα, που θα προωθεί και θα αναδεικνύει την αρχιτεκτονική και πολιτιστική κληρονομιά της εκάστοτε πόλης. Με τον τρόπο αυτό, μια ιστορική πόλη θα μπορέσει να προστατεύσει τον χαρακτήρα της, δημιουργώντας μία βιώσιμη παρακαταθήκη για τις επόμενες γενιές.

Με την ανασυγκρότηση των πόλεων μετά από καταστροφές, προκύπτει η ανάδυση ενός νέου πεδίου προβληματισμού στο οποίο το κύριο ζητούμενο δεν είναι μόνον η καθαρά τεχνική πλευρά και η δημιουργία μιας αντισεισμικής κατασκευής αλλά μια ευρύτερη θεώρηση των θεμάτων για την αντιμετώπιση των καταστροφών. Συγκεκριμένα, η «παραδοσιακή» ενασχόληση και φροντίδα των αρμοδίων αρχών και των ειδικών αφορούσε πρωτίστως την ασφάλεια και την οικοδομική διάσταση των κτιριακών κατασκευών (επισκευή, υποστήλωση, στατική επάρκεια, κτλ). Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια, άρχισε να αναπτύσσεται η συζήτηση – σε θεωρητικό και πρακτικό – για τα πιο σύνθετα και πολύπλοκα ζητήματα της ανασυγκρότησης των πληττόμενων από σεισμούς πόλεων και περιοχών, όπως είναι τα οικονομικά, κοινωνικά και κυρίως οικιστικά, πολεοδομικά, χωροταξικά προβλήματα.

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση των προβλημάτων ανασυγκρότησης περιοχών μετά από καταστροφές απαιτεί προφανώς την ύπαρξη ενός ορθολογικού σχεδιασμού και προγραμματισμού, βασισμένου σε επιστημονικά δεδομένα με σαφή διεπιστημονική αναφορά που προϋποθέτει τη συνεργασία μιας σειράς εμπειρογνώμων και ειδικών (μηχανικών, αρχιτεκτόνων, πολεοδόμων, χωροταξικών, γεωγράφων, κοινωνιολόγων,

δημογράφων, γεωλόγων, υγειονομικών) που δραστηριοποιούνται τόσο στο πεδίο των θετικών όσο και των κοινωνικών και ανθρωπιστικών επιστημών. Ο σχεδιασμός αυτός αποτελεί την αναγκαία αλλά και ικανή συνθήκη που διατυπώνει «εκ των προτέρων» όλες τις απαραίτητες διαδικασίες λήψης και υλοποίησης των αποφάσεων για την ανάπτυξη των πόλεων σε βάθος χρόνου.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Αρβανιτάκης, Δ., *Τι Χωράει σε ένα μίλι; Οι παρενέργειες της πόλης του Αιγιαλού*, στο "Ζάκυνθος Λογοτεχνικό Ιστορικό & Λαογραφικό Ημερολόγιο", Εκδόσεις Εξερευνητής, 2001
- Αγοροπούλου-Μπιρμπίλη Α., *Η αρχιτεκτονική της πόλεως της Κερκύρας κατά την περίοδο της Ενετοκρατίας*, Κέρκυρα 1980
- Βαρβιάνης Ν., *Η Ζάκυνθος*, Αθήνα 1977
- Βερνάρδου Σμιτ, *Η νήσος Ζάκυνθος Εντυπώσεις και Εμπειρίες*, Οι φίλοι του Μουσείου Σολωμού και επιφανών Ζακυνθίων
- Γασπαρινάτος Σ., *Η Βενετοκρατία στα νησιά του Ιονίου πελάγους*, Αθήνα 2009
- Δημητριάδης Ε., *Αναγεννησιακές αστικές επιδράσεις στους νησιωτικούς οικισμούς του Ιονίου και του Κρητικού Πελάγους κατά τη Βενετοκρατία : (αρχές 13ου-17ου αι.)*, *Ιστορική γεωγραφία της Ελλάδος και της Ανατολικής Μεσογείου*, Θεσσαλονίκη 2012
- Εταιρεία Ζακυνθιακών Σπουδών – ΕΖΣ (1997), *Η Ζάκυνθος στο ελληνικό τόξο, Γεωλογία – Σεισμοί – Πρόγνωση: 1953 – 1993*, Πρακτικά Συνεδρίου, ΕΖΣ, Αθήνα
- Ζήβας Δ., «Πολεοδομικά σχέδια της Ζακύνθου του ΙΖ' αιώνα», *Πρακτικά Α Συνεδρίου Εταιρείας Ζακυνθιακών Σπουδών, Οι οικισμοί της Ζακύνθου από την αρχαιότητα μέχρι το 1953*, Αθήνα 1993
- Ζήβας Δ., «Η παραδοσιακή αρχιτεκτονική της Επτανήσου : παρελθόν, παρόν και μέλλον», ΣΤ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Ζάκυνθος 1997
- Ζήβας Δ., «Η αρχιτεκτονική παράδοση των νησιών του Ιονίου – Η Δύση της ελληνικής Ανατολής», *Διεθνές συνέδριο Βαλκανικής παραδοσιακής αρχιτεκτονικής*, Θεσσαλονίκη 1999
- Ζήβας Δ., *Ζάκυνθος, Απεικονίσεις, 18^{ος}-19^{ος} αιώνας*, Αθήνα 2007
- Ζηβας Δ., *Ζάκυνθος 1953: Η συνέχεια μετά την καταστροφή» στο Μπεριάτος Η. - Δελλαδετσίμας Π-Μ, Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη: ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού*, Εκδόσεις Κριτική: Αθήνα σ.σ. 81-92, 2010
- Ζήβας, Δ., *Ιόνια Νησιά 1959*, Γενική Έκδοση: Τεχνικά Χρονικά, τεύχ. 169-170, 1959
- Ζήβας Δ., «Ζάκυνθος, η καταστροφή και η συνέχεια 1953-2005», *Πόλεις της Μεσογείου μετά από σεισμούς*, Βόλος 2007
- Ζώης Λ., *Ιστορία της Ζακύνθου*, Αθήνα 1955
- Ζώης Λ., *Λεξικόν Ιστορικών και Λαογραφικών Ζακύνθου*, Αθήνα 1963
- Ζήβας Δ., *Η Αρχιτεκτονική της Ζακύνθου από τον ΙΣΤ' μέχρι τον ΙΘ' αιώνα*, Αθήνα 1970

Ζήβας, Δ., Ζάκυνθος 1953-2003. Αθήνα: Περίπλους, 2003

Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α, *Μεταξύ ανατολής και δύσης : Θεσσαλονίκη και βορειοελλαδικές πόλεις στο τέλος του 19ου αιώνα*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Αθήνα, 2004

Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α, *Η ανοικοδόμηση της Θεσσαλονίκης μετά την πυρκαγιά του 1917 : ένα ορόσημο στην ιστορία της πόλης και στην ανάπτυξη της ελληνικής πολεοδομίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη, 1995

Καραδήμου - Γερόλυμπου, Α, *Οθωμανική Πολεοδομία των μεταρρυθμίσεων. Θεσμοί, Διοικητική Οργάνωση, Πολεοδομικές Επεμβάσεις*, ΙΒ τόμος επιστημονικής επετηρίδας του ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 1990

Κονόμος, Ν. (1983) Τση Ζάκυνθος. Αθήνα: Ράλλη.

Κονόμος Ντ., *Ζάκυνθος, Πεντακόσια χρόνια (1478-1978)*, τ.Α', *Καστρόλοφος και Αιγιαλός*, Αθήνα 1979

Κονόμος Ντ., *Ζάκυνθος 500 χρόνια (1478-1978)*, Αθήνα 1989

Κουτσαδέλης, Κ., *Οι σεισμοί του 1953 στα νησιά του Ιονίου*. Η Καθημερινή, 2013

Λέκκας, Ε. (2000) Νεοτεκτονικός χάρτης της Ελλάδας: Φύλλο "ΖΑΚΥΝΘΟΣ".

Λέκκας, Ε. – Κολυβά, Μ. – Αντωνόπουλος, Γ. – Κοπανάς, Ι. *Οι σεισμοί της Ζακύνθου. Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Ζακύνθου*, Ζάκυνθος, 1997

Λιαπάτης, Δ. (2004) Φυσικά φαινόμενα: Καταστροφή της πόλης, ή ευκαιρία για αναγέννηση. Μεταπτυχιακή διατριβή. ΤΜΧΠΠΑ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

Λιβιεράτος Ε., *Η Επτάνησος σε χάρτες: από τον Πτολεμαίο στους δορυφόρους*, Θεσσαλονίκη 2001

Λυμούρης, Α. (2001) Οι σεισμοί της Ζακύνθου. Αθήνα: Περίπλους.

Μπεριάτος, Η. και Δελλαδέτσιμας, Π. Μ., *Σεισμοί και οικιστική ανάπτυξη: Ο ρόλος του αρχιτεκτονικού, πολεοδομικού και χωροταξικού σχεδιασμού.*, Αθήνα: Κριτική, 2010

Μπεριάτος, Η., *Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία στο Μετασεισμικό Αργοστόλι*, ανάπτυπο από το βιβλίο "Μελέτες για την ιστορία και τον χώρο των Νησιών Κεφαλονιάς και Ιθάκης. Ίδρυμα Κεφαλονιάς και Ιθάκης, Αργοστόλι, 1997

Πυλαρινός Μ., *Ιόνιοι Νήσοι – ιστορία και πολιτισμός*, Αθήνα 2007

Ρώμας Δ., *Η πόλη της Ζακύνθου πριν και μετά την Ένωση, Χρονικά Ζακύνθου*, τ. Α', Αθήνα, 1964

Σαλβατόρ Λ., *Εκπληκτική περιήγηση στη Ζάκυνθο και στα Στροφάδια "1900"*, τ. Β', Πράγα 1904

Σαπουντζάκη, Κ., *Το αύριο εν κινδύνω: Φυσικές και τεχνολογικές καταστροφές στην Ευρώπη και την Ελλάδα*. Αθήνα: Gutenberg, 2007

Σαρηγιάννης, Γ., *ΤΑΞΗ ΚΑΙ ΑΤΑΞΙΑ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ το σχέδιο της πόλης ως έκφραση των εσωτερικών κοινωνικών δομών της*, Εργαστήριο Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών ΕΜΠ, 2016

Σαρηγιάννης, Γ., *Η προσέγγιση της αστικοποίησης μέσα από την λογοτεχνική βιβλιογραφία*, Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 3/1978, Αθήνα, 2013

Στραβόλεμος, Δ., *Η Ζάκυνθος υπό τα ερείπια και τα φλόγας*, Τρίμορφο, Αθήνα, 1958

Τσέτσης Σ., *Μνήμη και αστικό φαινόμενο*, Εκδόσεις Μίλητος, Αθήνα, 2018

Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, *Εκτίμηση ζημίας εθνικού πλούτου των τριών Ιονίων Νήσων εκ των σεισμών*, Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 41, 1953.

Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, *Το ΤΕΕ για την ανοικοδόμηση των Ιονίων Νήσων*. Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 40, 1953

Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, *Σεισμοί και Μετασεισμικά Ζητήματα*. Τεχνικά Χρονικά, τεύχος 42, 1953

Τεχνικό Επιμελητήριο της Ελλάδας, *Επί της Ανοικοδομήσεως των σεισμόπληκτων*, Τεχνικά Χρονικά, Τεύχος 65, 1954

Χρυσοχόου – Σταυρίδου, Σ., *Κτηματογραφικοί Χάρτες των Επτανήσων: Η περίπτωση της Ζακύνθου*, Πρακτικά ΣΤ' Διεθνές Πανιώνιο Συνέδριο, Κέντρο Μελετών Ιονίου, Ζάκυνθος, 1997

Άρθρα

Αρβανιτάκης, Δ., *Μνήμη και δομημένος χώρος*. Το Βήμα, 2003

Ζαρκάδης, Τ., *Η φενάκη της πολιτισμικής συνέχειας της Ζακύνθου (Με αφορμή την τραγική επέτειο των σεισμών του 1953)*, Η Ημερά της Ζάκυνθος, 2020

Ζήβας, Δ., *Η πολεοδομία της Ζακύνθου: Οι σεισμοί του 1953 στέρησαν την αρχιτεκτονική μνήμη πέντε αιώνων*. Καθημερινή, 1995

Ζήβας, Δ. «Το μεγάλο αρχιτεκτονικό ρήγμα: Πώς γκρέμισε ο σεισμός τις γέφυρες ανάμεσα στο πέντε αιώνων χθες και στο σήμερα». Το Βήμα, 2003

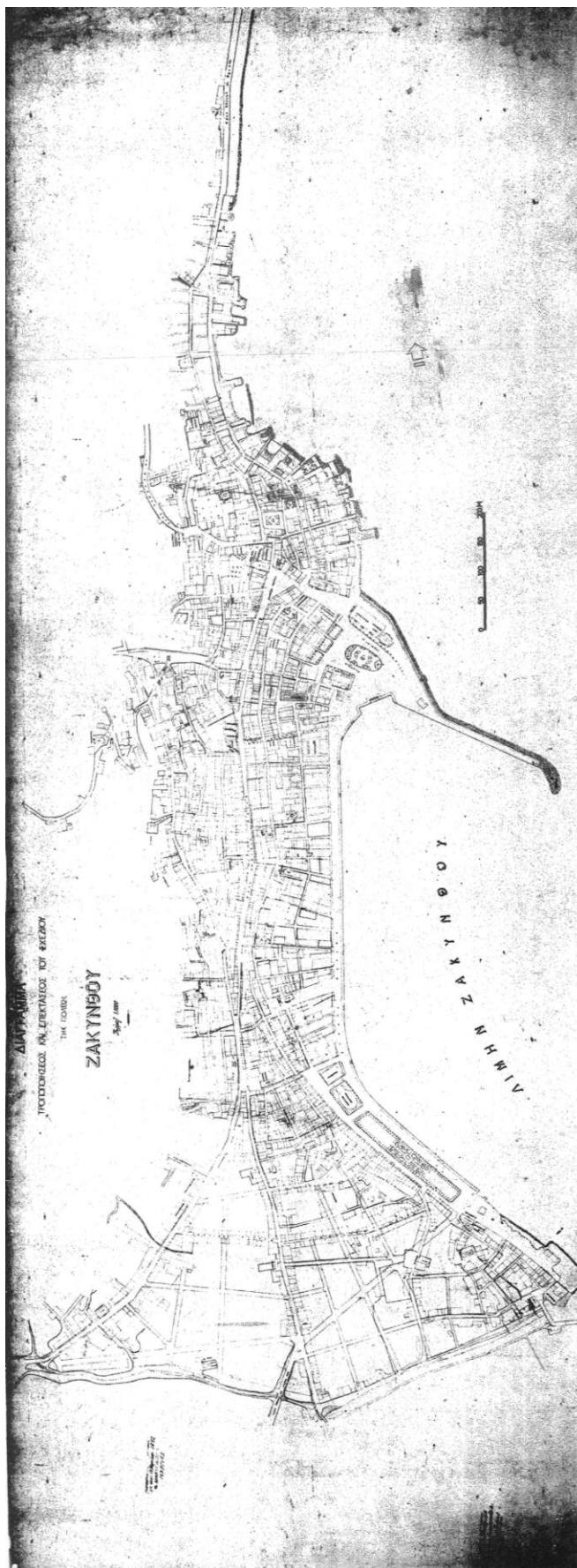
Μπένος, Σ, «Πολεοδομία και σεισμός». Ελευθεροτυπία, 2006

Μεγαδούκας, Ν., *Η κάθοδος της Ζακύνθου στην κόλαση*, Το Βήμα, 2003

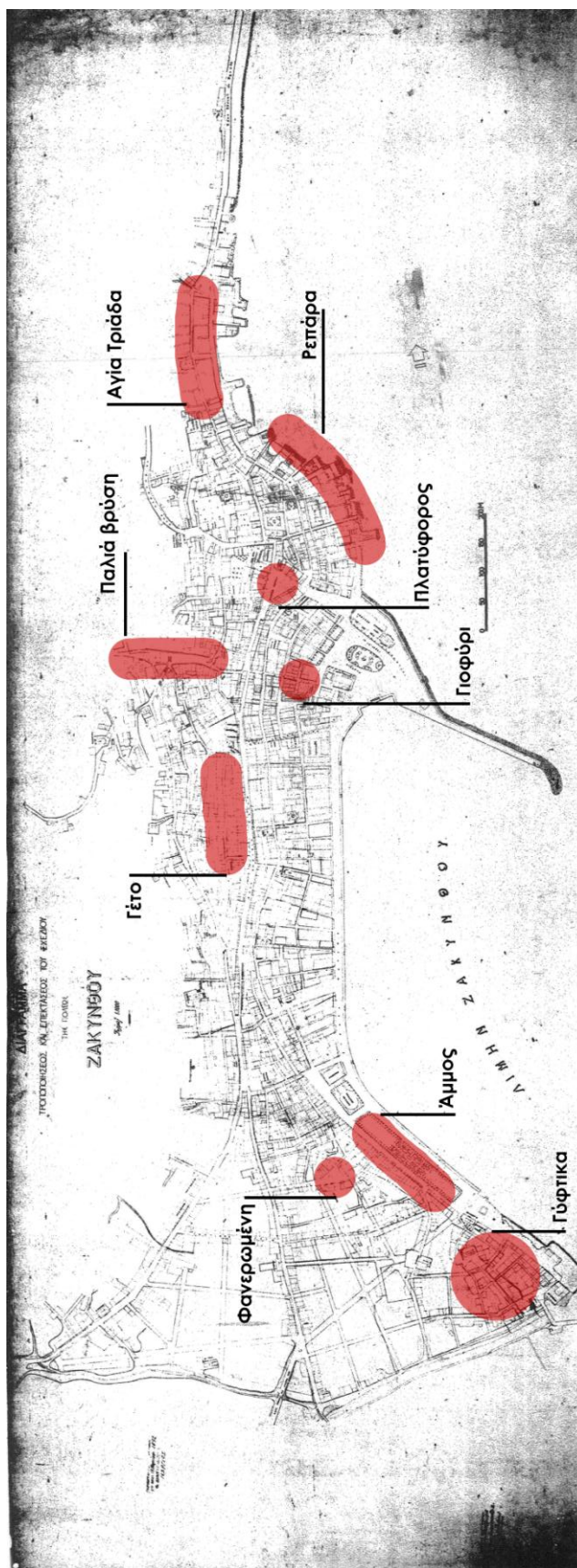
Παντής, Γ. & Μιώτου Χ., Ο τουρισμός κατέστρεψε το Ζακυνθινό Τοπίο, Η Ημερά της Ζάκυθος, 2010

Συνετός, Α., 60 χρόνια μετά την καταστροφή. Ερμής, 2013

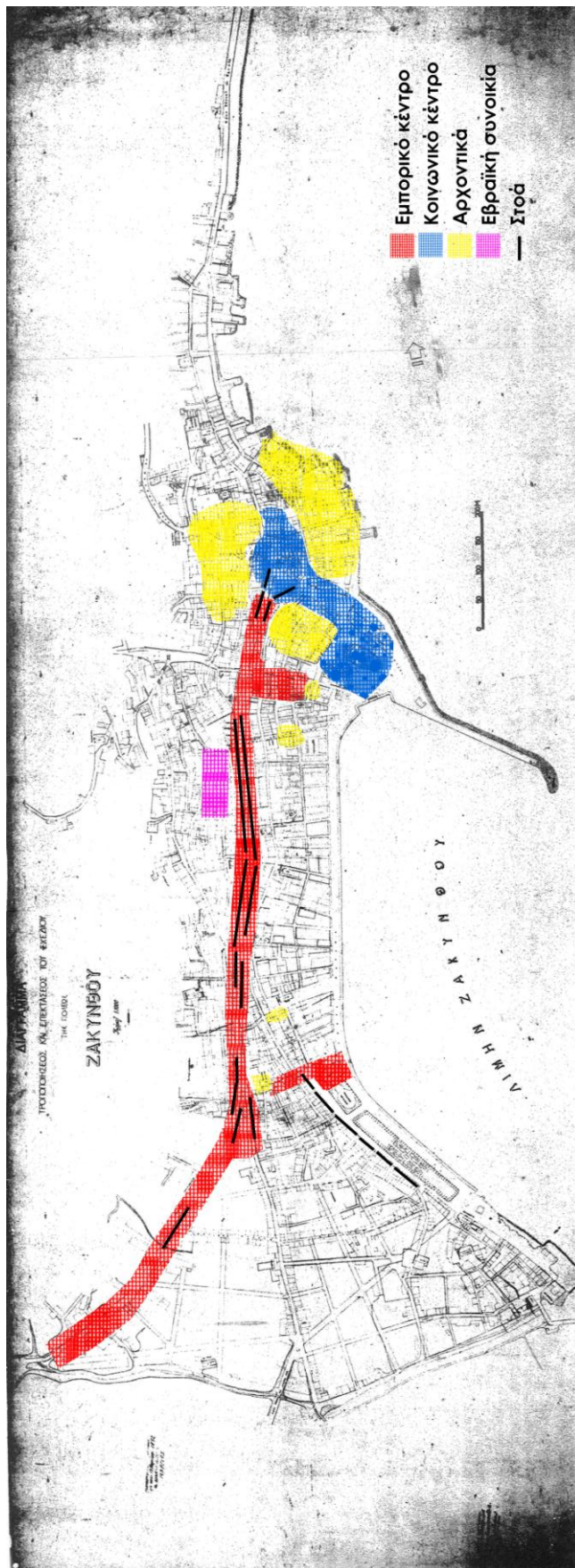
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΧΑΡΤΗΣ 51: Σχέδιο Πόλεως Ζακύνθου, 1892

ΧΑΡΤΗΣ 2: Οι σημαντικότερες συνοικίες της προσεισμικής πόλης της Ζακύνθου
Πηγή: Ιδίας Επεξεργασίας

ΧΑΡΤΗΣ 3: Οι χρήσεις γης στο σχέδιο πόλης του 1892
Πηγή: Ιδίας Επεξεργασίας

